

REET KASIK

EESTI KEELE SÕNATULETUS

EESTI KEELE SÕNATULETUS

REET KASIK

EESTI KEELE SÕNATULETUS

© Reet Kasik, 1996

Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda
Tiigi 78, EE2400 Tartu
Tellimus nr. 1.

SAATESÕNAD

See raamat on kirjutatud 1995. aasta sügissemestril Helsingis, aga ta toetub aastaid tagasi alustatud uurimistööle, millest osi on ka varem ilmunud. Käsitlusmeetodi aluseks olevaid teoreetilisi seisukohti on osaliselt tutvustatud mitmetes artiklites, millest olulisemate viited leiduvad käesoleva raamatu lõpul. Raamatu eel töödeks võib pidada ka Tartu ülikooli kirjastuse väljaandel õppevahenditena ilmunud sõnaliikide tuletusõpetuse vihikuid. Ülesehituselt on need vihikud eeskätt sufiksita kaupa esitatud loetelud tuletiste leksikaalsetest tähendustest ja tuletusmorfoloogiast.

Selle raamatu eesmärk on esitada eesti keele derivatsioonigrammatika tuletustüüpide kaupa. Juurde on kirjutatud sissejuhatav teoreetiline peatükk. Sõnaliikide peatükkides on materjali esitust muudetud ja täiendatud, analüüsis on arvesse võetud viimastel aastatel kogutud uut keeleainestikku — verbi- ja substantiivituletuse peatükis rohkem, suhteliselt hiljuti ilmunud adjektiiv- ja adverbituletuse osas vähem. Aga esitusmetoodika on ka nende sõnaliikide osas ümber töötatud — tuletiste leksikaalse kirjelduse asemel on selles raamatus lähtekohaks tuletusprotsess grammatilise süsteemina, sõnamoodustusmallid ja liidete funktsioon eri tuletustüüpides ning keelekasutussituatsioon.

Raamatu kirjutamisel on silmas peetud eeskätt keeleteadust ja eesti filoloogiat õppivaid üliõpilasi, aga miks mitte ka terminoloog, keelekorraldajaid ja muid sõnakasutusega kokkupuutuvaid keelehuvilisi.

Uurimistööd ja raamatu ilmunumist on toetanud Eesti Teadusfond.

Helsingis, jõulureedel 1995

Reet Kasik

SISUKORD

1. Sissejuhatus	9
1.1. Sõnamoodustusviisid	9
1.2. Tuletiste koht keelekirjelduses	11
1.3. Produktiivsus, leksikaliseerumine ja idiomatiseerumine	15
1.4. Tuletiste kasutamine	18
1.5. Tuletiste liigitamine. Diakrooniline ja sünkrooniline analüüs	20
1.6. Tuletusliide ja tuletis	22
1.7. Tuletusliidete tähendusest	24
1.8. Tuletusmorfoloogia	27
1.9. Eesti sõnatuletuse uurimisest	31
2. Verbid	34
2.1. Modifitseeriv verbituletus	36
2.1.1. Frekventatiivverbide tuletamine	37
2.1.2. Momentaanverbide tuletamine	43
2.1.3. Kontinuaatiivverbide tuletamine	46
2.2. Deverbaalne muutetuletus	49
2.2.1. Kausatiivverbide tuletamine	49
2.2.2. Refleksiiv- ja automatiivverbide tuletamine ...	52
2.3. Denominaalne muutetuletus	57
2.4. Denominaalsete verbide tähendusrühmad	80
2.4.1. Olemisverbid	80
2.4.2. Muutusverbid	81
2.4.3. Kausatiivsed verbid	81
2.4.4. Instrumentatiivsed verbid	82
2.4.5. Tsitaatverbid	82
2.4.6. Manustamisverbid	82
3. Substantiivid	83
3.1. Tegevustuletised	85
3.2. Isikutuletised	102
3.3. Koha- ja kogutuletised	115

3.4. Omadustuletised	125
3.5. Modifitseeriv substantiivituletus	128
4. Adjektiivid	132
4.1. Possessiivne adjektiivituletus	134
4.2. Võrdlustuletus	151
4.3. Suhtetuletus	160
4.4. Modifitseeriv adjektiivituletus	161
5. Adverbid	166
5.1. Viisituletus	168
5.2. Suhtetuletus	178
6. Kokkuvõte	189
7. Kirjandus	192

1. SISSEJUHATUS

1.1. Sõnamoodustusviisid

Traditsiooniliste sõnamoodustusviisidena esitatakse grammatikates tavaliselt liitsõnade moodustamine ehk kompositsioon ja sõnade tuletamine liidete abil ehk derivatsioon. Mõnikord viidatakse kolmanda võimalusena ka sõnade moodustamisele eesliidete ehk prefiksitate abil. Sagedamini peetakse prefiksilist sõnamoodustust aga kas kompositsiooni või derivatsiooni enam-vähem erandlikuks alaliigiks. Kui seda kirjeldatakse kui derivatsiooni alaliiki, siis jagunevad tuletusliited eesliideteks ehk prefiksitateks ja järelliideteks ehk sufiksitateks, mida kokku nimetatakse afiksitateks. Derivatsioon on selle määratluse järgi afiksiline sõnamoodustusviis, millel on kaks alaliiki: prefiksiline sõnamoodustus ja sufiksiline sõnamoodustus (vt. näit. EKG, 1995). Kui prefiksilist sõnamoodustust derivatsiooni hulka ei loeta, siis on derivatsioon just nimelt sufiksiline sõnamoodustusviis. Mõnes grammatikas esitatakse prefiksiline sõnamoodustus liitsõnade peatükis. Sel juhul loetakse prefiksids muutumatuteks sõnadeks, olenemata sellest, kas nad iseseisvalt juursõnadena keeles esinevad või mitte. Prefiksilise sõnamoodustuse paiknemine keele grammatilises süsteemis sõltub keelest. Näiteks saksa või ungari keeles on prefiksilisel sõnamoodustusel võrdlemisi oluline osa (vt. Koski, 1982: 10)

Eesti keel ei ole põhimõtteliselt üldse prefiksikeel. Suurem osa eesti keele grammatikaid ei maini prefiksilist sõnamoodustust üldse. Kui see kõne alla tuleb, siis nähakse prefiksiti kõige sagedamini *eba*-algulistes sõnades (*ebakindel*, *ebaoluline*, *ebausk*), mõnikord peetakse prefiksitateks ka morfeeme *mitte*, *ala* ja *üli* (*mittesoovitav*, *mittekallaletungileping*, *alaliik*, *alarühm*, *ülikool*, *ülivõrre*). Sagedamini aga nähakse neis sõnades siiski liitsõnu, mille täiendosa iseseisva sõnana ei esine (v.a. *mitte*). Liidetest erinevad nimetatud keeleüksused ka selle poolest, et neist võib moodustada tuletisi (*ebalema*, *ebard*, *alanema*, *ülistama*). Sellest külast meenutavad nad pigem juursõnu. Kinnistüvelisi liitsõnu on

eesti keeles muidki ning prefiksitate ja "lihtsalt kinnistüvede" (*laupäev, kukerpall, ülakoma*) vahele on raske selget piiri tõmmata. Näib, et prefiksatsiooni võib eesti keele sõnamoodustusviiside hulgast üsna julgelt välja jätta.

Derivatsioonile vastupidine nähtus on pöördtuletus. See on niisugune sõnamoodustusviis, mille puhul algselt on olemas sufiksi-line sõna ja uus sõna saadakse tuletisest sufiksi ärajätmise teel. Sellist seotud tüve muutmist iseseisvaks sõnaks ei ole eesti sõnamoodustuses eriti kasutatud, mõned näited võib leida J. V. Veskilt, kes on sel teel moodustanud verbidest noomeneid: *eelistama* > *eelis*, *ravitsema* > *ravi* (vt. Erelt, 1982: 61).

Pöördtuletusele lähedane on konversioon, mis tähendab sõna kasutamist teises sõnaliigis tema morfeemkoostist muutmata. Kuna selliselt seotud sõnade semantilised vahekorrad sarnanevad derivatiivsete suhetega, siis on eestikeelses lingvistilises kirjanduses nimetatud konversiooni ka nulltuletuseks või otsetuletuseks (vt. EKG, 1995: 419–420). Kõige selgem on noomeni ja verbi konversioon, sest nende sõnaliikide morfoloogilised tunnused on selgelt erinevad. Eesti keeles on mõnel määral produktiivne tuletamata noomenitest verbi moodustamine: *puur* > *puurima*, *liim* > *liimima*, *saag* > *saagima*, *ravi* > *ravima*, *etikett* > *etikettima*, *parkett* > *parkettima*; *kõblas* > *kõplama*, *hari* > *harjama*, *vänt* > *väntama*.

Ühesuguse muutmisviisiga sõnaliikide (näiteks adjektiivi ja substantiivi) piir ei ole nii selge kui verbi ja noomeni erinevus, seepärast on keeleteadlaste hulgas erinevaid arvamusi selle kohta, kas näiteks sõna kasutamist adjektiivina ja substantiivina (*haige, pime, sant, jalutu, vabakutseline*) pidada konversiooniks ja üldse sõnamoodustuseks või on siin tegemist lihtsalt noomenikasutuse suhteliselt avarate võimalustega ja süntaktilise ellipsiga. Nii adjektiivi kui substantiivina on võimalik kasutada mitte ainult juur-, vaid ka tuletatud ja liitnoomeneid.

Üks sõnamoodustusviise on lühendamine. Lühendamise teel moodustatud sõna on morfoloogiliselt ühemorfeemiline ja rinnastatav juurmorfeemiga. Selliseid sõnu on näiteks *aku* (<*akumu-laator*), *auto* (<*automobiil*), *info* (<*informatsioon*), *labor* (<*laboratoorium*), *teler* (*televiisor*). Põhimõtteks on, et pikavõitu sõna, sageli liitsõna või võõrsõna, lühendatakse tavaliselt kahesilbiliseks sõnaks. Tulemus vastab keele morfeemiehituse reeglitele, nii et lühendatud sõna on oma struktuurilt samasugune kui mõni algupärase koostisega morfeem. Eesti keeles on selliseid lühendsõnu

moodustatud eelkõige vöörsonadest, nagu eespoolsed näited. Teine lühendsõnade moodustusviis on selline, et mitmeosalisest sõnast või sõnaühendist, sageli pärisnimest, võetakse juurmorfeemide algsosad ja liidetakse kokku uueks sõnaks. Nii on eesti keeles omal ajal saadud näiteks sõna *veski* (< *vesi* + *kivi*), uuematest uudissõnadest *sudu* (< *suits* + *udu*), *kapo* (< *kaitsepolitsei*) või näiteks pärisnimed *Taliko* (< *Tartu lihakombinaat*), *Karete* (< *kateremonditehas*), *Amerest* (< *Ameerika* + *Estonia*). Ka niiviisi moodustatud sõna on tõlgendatav ühemorfeemilisena, mitte lühendatud sõnade liitmisena või kuidagi teisiti. Lühendsõnadeks (või lühendmorfeemideks) võib pidada ka selliseid, mõnikord tähtsõnadeks kutsutud sõnu, nagu *Epa* või *Usa*, mis primaarselt on lühendid, kuid mida on hakatud lugema ja kasutama iseseisva sõnana.

Kirjeldatud sõnamoodustusviise kasutatakse eesti keeles harva ja juhuslikult ning kuigi kõik nad on teoreetiliselt ja potentsiaalselt olemas, on põhjust eesti keele süstemaatiliste sõnamoodustusviisidena käsitleda siiski eelkõige liitsõnamoodustust ja sõnade tuletamist järelliidete ehk sufiksiste abil. Siinses raamatus kirjeldatakse eesti keele sõnatuletust ehk derivatsiooni.

1.2. Tuletiste koht keelekirjelduses

1.2.1. Mingi keele kirjeldus koosneb tavapäraselt selle keele grammatikast ja sõnavarast (leksikast). Grammatikat kirjeldatakse eri tüüpi reeglite abil, sõnavara loetletakse (leksikonis). Sõnavara on ebaühtlane ja raskesti kirjeldatav keeletasand, mida traditsiooniliselt vastandatakse grammatikale kui reeglite süsteemile. Grammatikasse kuuluvad fonoloogilised, muutemorfoloogilised ja süntaktilised reeglid, mille abil keelekasutaja moodustab talle vajalikke keeleüksusi. Mingi keele leksika koosneb kõigist selle keele sõnadest. Lingvistikas räägitakse sõnade asemel meelsamini sõnatüvedest, sest sõna võib ühiskeeles tähistada ka sõnavormi. Sõnavormid ei kuulu leksikoni — neid ei loetleta ükshaaval, vaid need moodustatakse sõnatüvest grammatiliste reeglite abil.

Sõnad (tüved) võivad olla ühemorfeemilised või mitmemorfeemilised. Ühemorfeemilised on juursõnad (juurtüved), mida on nimetatud ka lihttüvedeks või tuletamata tüvedeks (sõnadeks). Mitmemorfeemilised sõnad on tuletised ja liitsõnad. Ühelt poolt kuu-

luvad kõik sõnad (kaasa arvatud tuletised ja liitsõnad) vaieldamatult keele leksikoni (sõnavarakogumisse), teiselt poolt on mitmemorfeemilise sõna moodustamine kirjeldatav grammatikareegli-tega, analoogiliselt kõigi teiste mitmemorfeemiliste keeleüksus-tega, nagu sõnavormid ja laused. Seega moodustavad tuletised koos liitsõnadega ühenduslüli leksikoni ja grammatika vahel. Sellest kahepoolsest kuuluvusest tulenevad ka tuletusõpetuse mitmed erinevad käsitlusviisid ja probleemiasetused. Eriti olulised on need probleemid soome-ugri keelte jaoks, kus sõnamoodustusel on tähelepanuväärne koht keele sõnavara rikastamisel.

1.2.2. Keelematerjali jagunemist sõnavara ja grammatika vahel võib vaadelda mitmel eri tasandil. Kõige konkreetsel viisil tähendab see keele kirjeldamist sõnaraamatutes ja grammatikaraamatutes ning selle otsustamist, mis kuulub sõnaraamatusse, mis grammatikaraamatusse. Praktikas ei ole grammatika ja sõnaraamatu piir kunagi olnud jäik. Grammatikates on kirjeldatud sõnade tuletamist ja liitmist, samal ajal kui suur osa tuletisi ja liitsõnu on loetletud ka sõnaraamatutes. Grammatikaraamatutes on harilikult ka leksikoloogia või semantika peatükk, kus kirjeldatakse keele sõnavara. Sõnaraamatud omakorda on ikka sisaldanud ka grammatilist informatsiooni — andmeid sõna muutmise ja rektsooni kohta; kui mitte otse, siis vähemalt näitelausetes (vt. Kytömäki, 1991).

1.2.3. Teiseks võib keelematerjali jagunemist leksika ja grammatika vahel vaadelda keelekasutaja (teksti looja) aspektist. Üks osa keelelist materjali säilitatakse mälus, teine osa moodustatakse tekstiloomeprotsessi käigus. Keelekasutaja vaatevinklist kuuluvad lihttüved (sõnajuured) leksikasse, vormi- ja lausemoodustusreeglid aga grammatikasse. Sõnavorme ja lauseid ei ole vaja üksikhaaval mees pidada, vaid neid suudab keelekasutaja kõnelemise või kirjutamise käigus vastavalt vajadusele moodustada. Lihttüved säilitatakse kõik mälus — just sellepärast ongi ühe inimese sõnavara suurem, teisel väiksem, et üks inimene on elu jooksul tundma õppinud ja meelde jättnud rohkem sõnu, teine vähem. Mis puutub mitmemorfeemilistesse sõnadesse, siis üks osa neist kuulub juurtüvede sarnaselt leksikasse — kinnistunud lekseemide loendis-, teine osa aga moodustatakse tekstiloomeprotsessis sõnamoodustusreeglite järgi. Keelekasutaja võib vajaduse korral kasutada ole-

masolevat sõna või moodustada uue. Keeleteaduslikus kirjanduses räägitakse neist mõnikord kui leksikonisõnadest ja tekstisõnadest. Keelekasutaja leksikasse võivad näiteks kuuluda sõnad *laualamp*, *põrandalamp*, *seinalamp*. Vajaduse korral võib ta aga kasutada ka sõna *nurgalamp*, mida kellelgi vaevalt mälust võtta on. Keelt oskavale inimesele on selle sõna moodustamine suhteliselt lihtne kas siis olemasolevate sõnade analoogial või teada oleva liitsõnamoodustusreegli abil, et täiendsõnaga võib märkida paiknemiskohta. Tekstisõna peab olema vormilt ja tähenduselt läbipaistev, et vastuvõtja oskaks teda õigesti tõlgendada. Leksikonisõna võib olla rohkem või vähem läbipaistev või ka läbipaistmatu. Piir läbipaistva moodustusstruktuuriga leksikonisõnade ja tekstisõnade vahel ei ole selge. Tegelikult võib ka *laualambi*, *seinalambi* ja *põrandalambi* moodustada sellesama reegli järgi kui *nurgalambi*, aga et tegemist on üsna tavaliste igapäevasõnadega, siis ei saa ühemõtteliselt otsustada, kas need sõnad kuuluvad leksikoni või moodustatakse nad grammatikareeglite abil. Kindlasti kuulub aga leksikoni *taskulamp*, sest selle sõna kasutamine eeldab sõna varasemat tundmist — moodustusmall ei ole sama kui eelmistel näidetel.

Niisama kahepaiksed on tuletised. Näiteks *küalaline*, *korralik*, *kalastama* kuuluvad kindlalt olemasolevate leksikonisõnade hulka — nende tähendus ei ole tuletatav juurtüve ja liite tähendusest. Samuti kuuluvad leksikoni *marjuline*, *inimlik*, *ladustama*, sest nad ei vasta morfoloogilisele tuletusmallile — juurtüve vorm on erandlik. Leksikoni kuulub aga ka suur hulk täiesti regulaarseid, läbipaistva moodustusstruktuuriga tuletisi, mida on raske mingite objektiivsete tunnuste järgi eristada spontaanselt moodustatud tekstisõnadest. Kindlate sõnavaraüksustena olemasolevate, moodustusstruktuurilt läbipaistvate lekseemide *seeneline* ja *heinaline* kõrvale võib moodustada sõnad *pohlaline* ja *käbiline*, *lapseliku* ja *naiseliku* kõrvale *tartulik* ja *juhanliivilik*. verbide *tuhastama* ja *söestama* eeskujul võib kasutada *kruubistama*, *mannastama* ja *metallistama*. Tekstisõnade moodustamine on võimalik sellepärast, et on olemas kindlad reeglid ja mallid, mille järgi teatud tähenduses moodustatakse teatud tuletusstruktuuriga sõnu. Olemasolevale mallile vastab ka enamik leksikonisõnadena kinnistunud tuletistest ja liitsõnadest. Sellepärast me ei teagi, kas keelekasutajal on *seeneline* ja *heinaline*, *lapselik* ja *naiselik*, *tuhastama* ja *söestama* valmis kujul olemas või moodustab ta need igal kasutusjuhul uuesti. Keelekasutaja ei oska enamasti ka ise ütelda, kas ta võtab mingi

sõnakuju mälust või moodustab selle varem õpitud sõnade eeskujul.

1.2.4. Leksikoni ja grammatika vahekord on problemaatiline ka generatiivses grammatikas. Generatiivne grammatika põhineb keeleüksuste süntaktiliste ja semantiliste vahekordade kirjeldamisel. Generativistide lähtekohaks on, et keeleoskus on keelekasutaja võime moodustada väiksematest keeleüksustest suuremaid: panna kokku morfeemidest sõnavorme, sõnavormidest lauseid, lausetest tekste. Keelepädevus tähendab neid sisemisi, intuiitiivseid reegleid ja malle, mille järgi keelekasutaja seda teeb. Keele tasandil (süvastruktuuriliselt) kujutab ka sõnamoodustus endast süntaktilis-semantilist protsessi, mille puhul semantiline süvastruktuur ei realiseeru pindstruktuuris lausena, vaid mitmemorfeemilise sõnana. Sama süvastruktuur võib pindstruktuuris saada kuju *X püüab kala* või *X kalastab; isik, kes vastu tuleb* või *vastutulija*. Sellest aspektist vaadatuna on sõnamoodustusel palju rohkem ühisjooni süntaksiga kui morfoloogiaga (vt. ka Kasik, 1975). Vormimoodustussüsteem on kindlapiiriline, suletud, väheste eranditega ja semantikast suhteliselt sõltumatu pindstruktuuri reeglistik. Lause- ja sõnamoodustuse aluseks on kindlad süvastruktuuri semantilis-süntaktilised vahekorrad, mis pindstruktuuris võivad realiseeruda mitmel erineval viisil, genereerides teatud lause- või tuletistüüpe. Keelekasutajal on seega võime moodustada tuletisi ja liitsõnu analoogiliselt lausetega. Mitmemorfeemiliste sõnade "lauselisuses" on siiski probleeme. Selline kirjeldus ei hõlma kõiki tuletisi. Kui kirjelduse lähtekohaks on derivatsiooniprotsess (sõnamoodustusmallid ja -reeglid ning nende funktsioon keelekasutuses), siis jäävad tähelepanu alt välja ebaregulaarsed tuletised, individuaalse tähendusega või struktuuriga tuletised jmt. Neid käsitatakse leksikoni kuuluvate valmissõnadena. Piiritõmbamine kahe rühma vahel on keeruline. Praktikaks on raske otsustada, kas mingi uue tuletise moodustamist mõjutab üksik analoogilise struktuuriga sõna, terve tuletistüüp või selle taga olev abstraktne ja osalt intuiitiivne (teadvustamata) moodustusreegel (Kytömäki, 1991: 9). Keskseteks mõisteteks saavad produktiivsus ja leksikaliseerumine. Samad probleemid tulevad ette ka muutemorfoloogias ja süntaksis. Kuigi regulaarsus on neile iseloomulik, ei ole see eranditeta; leksikaliseerumine ja idiomatiseerumine on suhteliselt harva esinev, aga hoopiski mitte tundmatu (näit. fraseoloogia).

Tänapäeva lingvistikas ollakse loobumas kindlate piiritõmbamisega “kas see või teine”-mõtteviisist ja tõlgendatakse keelenähtusi hoopis sagedamini sujuvate üleminekutega skaalana. Tuletised ja liitsõnad on selline grammatika ja leksikoni vaheline ülemineku-piirkond, milles — nagu teisteski rühmades — on omakorda sise-misi sujuvaid üleminekuid.

1.3. Produktiivsus, leksikaliseerumine ja idiomatiseerumine

1.3.1. Üks oluline mõiste, mis sõnamoodustuse kui protsessi analüüsiga kaasneb, on moodustusmalli või tuletustüübi produktiivsus (selle kohta vt. näit. Kastovsky, 1986; Rintala, 1978). Sõnamoodustussüsteem ei ole keeles olemasolevate tuletiste muutumatu kogum, vaid nõ lahtine süsteem, kuhu võib kogu aeg lisanduda ja lisandubki uusi tuletisi. Uusi tuletisi ei moodustata võrdselt kõigi tuletusliidetega ja kõigis tähendustes, vaid teatud sufiksidi ja mallid on eelistatavamad, võimaldavad rohkem ja vabamalt uusi tuletisi kui teised. Moodustusmalli produktiivsus tähendab, et teatud liite abil võib teatud malli järgi teksti loomise käigus vabalt tuletisi moodustada. Keelekasutaja seisukohalt on produktiivne niisugune tuletusmall, mille järgi võib vajaduse korral moodustada ka sellise tuletise, mida kasutaja ei ole varem kuulnud ega kasutanud, ja vastuvõtja saab sellest täiesti ühemõtteliselt aru. Moodustusprotsessi aspektist tähendab produktiivsus tuletiste regulaarse, grammatilise moodustamise võimalust. Tuletamise (malli rakendamise) tingimused on kirjeldatavad morfoloogiliste ja/või süntaktiliste reeglitega. Produktiivne sõnamoodustus kuulub grammatikasse koos regulaarse vormimoodustusega ja lausemoodustusega. Produktiivseid tuletisi harilikult ei esitata sõnaraamatutes, või kui esitatakse, siis nende tähendust ei selgitata. Produktiivse tuletise leksikaalne tähendus on sama kui tema derivatiivne tähendus. Eesti keeles on produktiivsed näiteks verbidest moodustatud *mine-* ning *ja-*tuletised, kohanimedest moodustatud *lane-*tuletised, isikunimedest moodustatud *lik-*tuletised jne.

Leksikaliseerunud tuletised on sellised, mis on juba kindlad sõnavaraüksused, kuigi nende moodustamine on täiesti reeglipärane ja nad on nõ läbipaistvad. Sõnaraamatutes selgitatakse lek-

sikaliseerunud tuletiste tähendust tuletusaluse sõna kaudu, parafrasiga: *saduldama* 'sadulaga varustama', *rikastuma* 'rikkaks saama', *parteilane* 'partei liige', *niitjas* 'niiditaoline'.

Tuletiste hulgas on rohkesti ka selliseid, mis on tähenduslikult iseseisvunud, st tuletiste tähendust ei ole võimalik kirjeldada üksnes sõnamoodustusreeglite või -malli abil. Läbipaistvuse kaotanud tuletisi nimetatakse idiomatiseerunud tuletisteks (selle kohta vt. näit. Fillmore jt., 1988; Räisänen, 1988: 18). Idiomatiseerunud tuletisi on mitmesuguse semantikaga. Ühelt poolt võib tuletis idiomatiseeruda tuletustüübi raames, säilitades tuletustüübi derivatiivse tähenduse, kuid saades juurde lisatunnuseid, mis konkreetse tuletise tähendust kitsendavad. Selline idiomatiseerumine võib hõlmata tervet tuletisrühma (näiteks suur osa tegijat märkivaid *ja-*tuletisi on idiomatiseerunud elukutse tähenduses) või üksiktuletist (näiteks *katus* mahub derivatiivse tähenduse 'katmise vahend' raamidesse, kuid on saanud individuaalse lisatähenduse 'ehitise osa'). Teiselt poolt võib idiomatiseerunud tuletise tähendus olla ka täiesti individuaalne, tuletustüübi derivatiivsest tähendusest erinev (*suitsetama, käsitlema, õhustik, keskkond, suuline, peamine*). Kolmandaks moodustatakse idiomatiseerunud tähendusega tuletisi selliste liidetega, millel polegi selget kategoriaalset tähendust (*aurik, põlvik, häälik; malend, sajand, muistend*). Idiomatiseerunud tuletised ja liitsõnad kuuluvad vaieldamatult leksikoni ja neid selgitatakse sõnaraamatus nagu iseseisvaid juursõnu.

1.3.2. Tuletised ei jagune selgelt kolme nimetatud rühma, vaid piirid nende vahel on üsna hämarad. Nii leksikaliseerumine kui ka idiomatiseerumine on mitmel viisil tõlgendatavad mõisted. Idiomatiseerumata tuletiselt eeldatakse, et ta on nii semantilisel kui morfoloogiliselt läbipaistev. Tuletise läbipaistvust on raske objektiivselt määrata. Inimesed hindavad tuletisi erinevalt. Võime näha keeles reeglipärasust ja seoseid on sõltuv haridusest, motivatsioonist, situatsioonist jpm. Selgelt idiomatiseerumata, samuti ka leksikaliseerumata on spontaanselt loodud juhutuletised, mis on tekkinud sellepärast, et kontekst on nõudnud teatud süntaktilise funktsiooni jaoks semantilist sisu: *veteranitsema, missindus, presidentlus, matstraadilik*.

Nii leksikaliseerumine kui ka idiomatiseerumine on diakroonilise protsessi tagajärg, mille tulemust hinnatakse sünkroonilisest aspektist (Kytömäki, 1991: 12). Tuletise iseseisvumine võib toi-

muda kahel viisil. Esiteks nii, et mingis tähenduses loodud tuletis levib üldisesse keelekasutusse, teda hakatakse korduvalt kasutama, ta muutub kindlaks sõnavaraüksuseks. Teiseks võib tuletisele kujuneda välja eritähendus, mida ei ole enam võimalik tuletada koostisosade tähendustest. Tulemuseks on kolmesuguseid tuletisi: ebakindlad ja läbipaistva moodustusstruktuuriga (*missindus*); kindlad ja läbipaistva moodustusstruktuuriga (*kaubandus*); kindlad ja moodustusstruktuurilt läbipaistmatud (*majandus*). Teise rühma tuletisi nimetatakse leksikaliseerunuteks, kolmanda rühma tuletisi idiomatiseerunuteks. Alati ei eristata keeleteaduslikus kirjanduses tuletisi ja liitsõnu kolme rühma, vaid loetakse kõik läbipaistva struktuuriga tuletised ühte rühma kuuluvaks. Sel juhul nimetatakse iseseisvunud tähendusega (siinses esituses: idiomatiseerunud) tuletisi leksikaliseerunuteks (vt. näit. Hakulinen, Ojanen, 1976).

Tuletise idiomatiseerumise põhjuseks on kõige sagedamini suur kasutussagedus (Bybee, 1985). Näiteks tuletised *õpetaja* ja *koristaja* märgivad nii isikut, kes õpetab või koristab, kui ka isikut, kes teeb seda elukutseliselt. Elukutse mõiste ei seostu ei tuletusaluse verbi ega liite tähendusega. Kõigil leksikaliseerunud tuletistel ja liitsõnadadel on kalduvus idiomatiseeruda. Tuletise idiomatiseerumiskalduvus võib sõltuda ka alustüve ja liite tähendusvahekorra (Kytömäki, 1990). Näiteks deverbaalsed kausatiiv- ja refleksiivverbid idiomatiseeruvad suhteliselt harva võrreldes denominaalsete verbidega. Leksikaliseerumine ja idiomatiseerumine on seoses tuletustüübi produktiivsusega (Kastovsky, 1986; Rintala, 1978), kuigi neid ei saa mehaaniliselt kõrvutada: leksikaliseerumine ja idiomatiseerumine iseloomustavad konkreetset tuletist, produktiivsus tervet tuletustüüpi. Näiteks kausatiivverbide tuletamine intran-sitiivsetest verbidest on tüübina produktiivne (*äratama*, *kasvatama*, *küpsutama*), aga sellegipoolest morfoloogiliselt samasse tüüpi kuuluv üksiktuletis (näit. *suitsetama*) on võinud idiomatiseeruda. Tõenäolisem on siiski eaproduktiivse tüübi tuletiste leksikaliseerumine. Produktiivse tüübi tuletiste tähendus on tõenäolisemalt tõlgendatav ainult moodustusmalli järgi. See viib loogiliselt arutlusele, kas produktiivsete tuletusrühmade koht on sõnaraamatus või peaks sõnaraamat esitama ainult leksikaliseerunud ja idiomatiseerunud tuletisi. Praktiliselt on sellest põhimõttest siiski raske kinni pidada, sest piiritõmbamine on keeruline: tuletiste leksikaliseerumine ja idiomatiseerumine on astmeliselt sujuv.

1.4. Tuletiste kasutamine

Uute sõnade moodustamiseks on mitmeid põhjusi. Süntaktiline ehk automaatne derivatsioon on kõige grammatilisem ja üsna otsestelt võrreldav sõnamuutmisega (vt. Koski, 1978: 8–4). Selle põhjused ongi grammatilised — lausestruktuur nõuab teatud positsioonis teatud sõnaliiki. Sellises funktsioonis kasutatakse eesti keeles eelkõige tuletisi: *Ülesanne on raske* > *ülesande raskus*; *jooks on kiire* > *jookseb kiiresti*, *Jaan sõidab Tallinna* > *Jaani sõit (mine) Tallinna*, *Jaan ujub hästi* > *Jaan on hea ujuja*. Semantilisest aspektist seostub süntaktiline sõnatuletus lause aktuaalse liigendusega ehk infojaotusega. *Jaan sõidab* ja *Jaani sõit*; *kleit on kirju* ja *kleidi kirjusus* on erineva informatsiooniväärtusega Väite (reema) positsioonis kasutatakse üht sõna, väitealise (teema) positsioonis teist. Lauseid *NN on president*, *Jaan sõidab*, *Kleit on kirju* kasutatakse, kui teatatakse uut fakti. Edaspidises tekstis, kui neile viidatakse kui teadaolevatele asjaoludele, võib rääkida NN-i *presidentlusest* või *president NN-ist*, *Jaani sõidust*, *kleidi kirjususest*. Sellise tuletamise tingimused on määratud: tuletusliite funktsioon on alati sama, tuletise tähendus on sama kui tuletusalusel sõnal või tuletatav juurtüve ja tuletusliite tähendustest, morfofonoloogiline tuletusreeglistik on reeglipärane ja tüveks on iseseisev sõna.

Kõige leksikaalsem on terminimoodustus. Uue sõna loomise põhjuseks on puhtsemantilisel keelevälisel tarbel põhinev nimetamisfunktsioon. Selles funktsioonis kasutatakse nii sõnade liitmist kui tuletamist: *erastama*, *turundus*, *seire*, *parkla*, *helkur*; *kodumasin*, *kaubahall*, *sihtnumber*, *rulluisud*, *taandrõdu*. Sõnale antakse kindel, defineeritav leksikaalne tähendus. Uus sõna võib olla reeglipäraselt moodustatud ja läbipaistev või mitte, motivatsioonilt sarnaneb selline sõnamoodustus tehissõnaloomega või laenamisega teistest keeltest.

Kolmas põhjus on pragmaatiline. Subjektiivne väljendustarve ja mõjutamisfunktsioon on juhumoodustiste kasutamise tõukejõuks. Selles funktsioonis kasutatakse eelkõige tuletisi, aga ka ilmekaid liitsõnu: *dressinimene* ja *dreslane*, *veteranitsema*, *missindus* ja *mislus*, *näppur* 'pisivaras'. Kuna juhumoodustis peab olema tekstis tõlgendatav, siis on selliste sõnade moodustusstruktuur läbipaistev, tuletatav juurtüve ja liite põhitähendustest (juhutuletiste moodustamisest vt. Kytömäki, 1990).

Neljandaks tekib liitsõnu, mõnel määral ka tuletisi vajadusest väljenduda lühidalt ja selgelt ning kasutada motiveeritud keelemärke: *hotellindus*, *ärastama*, *menuk*, *arengumaa*, *autohooldusjaam*, *kutsesuunitlus*. Motivatsioon ei ole otseseoses leksikaalse ja grammatilise sõnamoodustusega, kuigi võib arvata, et hõlpsamalt kinnistuvad leksikoni teisel ja neljandal põhjusel moodustatud sõnad, esimene ja kolmas motiiv on ajaliselt enam seotud tekstiloomeprotsessiga (tuletuse motivatsioonist vt. Räsänen, 1988: 12–16).

Esimese, kolmanda ja neljanda motivatsiooniga uudissõnaloomet toetub keeles grammatiliselt olemasolevale regulaarsele sõnamoodustussüsteemile. Teise motivatsiooniga uudissõnaloomet — terminimoodustust — võib samuti ära kasutada keele produktiivseid tuletusmalle, aga teadlikus terminiloometöös ei ole see alati parim võimalus. Reeglipärane ja produktiivne sõnamoodustus annab läbipaistva tuletise koos derivatiivse tähendusega, mis sobib ühiskeelde. Terminoloogias on sõnale enamasti vaja spetsiaalset, algusest peale idiomatiseerunud tähendust, mis siiski mahuks tuletusliite kategooriaalse tähenduse raamidesse. Et vältida vastuolu uue tuletise ühiskeelse ja terminoloogilise tähenduse vahel, kasutatakse terminoloogias meelsasti ebaproductiivseid tuletusmalle ja liiteid (*-ts*, *-el*, *-mu*), ebamäärase tähendusega või üldse ilma kategooriaalse tähenduseta liiteid (*-ik*, *-nd*) või muudetakse tuletusmalli (*-m*, *-r*).

Kui algupäraselt tuletisena tekkinud sõna on kaotanud tuletise omadused (läbipaistvuse), siis ei ole selle kasutamisele tekstilisi variante. Leksikaalsed sünonüümid on muidugi võimalikud ja seetõttu võime valida, kas räägime *käsitlemisest* või analüüsimisest, aga ainult siis, kui tuletis on läbipaistev, võime vabalt valida, kas kasutame tekstis tuletist või selle parafraasi: *hõbetama* või *hõbedadaga katma*, *suurendama* või *suuremaks tegema*, *tartlane* või *Tartu elanik*. Täiesti läbipaistva struktuuriga on ka paljud leksikaliseerunud tuletised, aga igal juhul kõik spontaansed juhutuletised ja just viimasel juhul on valikuvabadus tõeliselt loominguline — kas kasutada tavapärasest väljendust või nimetada sama asja uue, potentsiaalselt olemasoleva, aga veel mitte kunagi tegelikult kasutatud tuletisega. Kui uudismoodustis on õnnestunud, siis kasutab seda varsti võib-olla ka mõni teine (aga võib-olla loob ta selle iseseisvalt uuesti) ja pikkamööda sõna leksikaliseerub, saab üldiselt tuttavaks ja satub järgmisse sõnaraamatusse. Nii juhtub keeles kogu aeg: loomingulise keelekasutusega inimesed moodustavad

isikupärast väljendust taotledes pidevalt uustuletisi, teised võtavad neid üle, levitavad ja tutvustavad. Teiselt pool toimub keeles kogu aeg ka teadlik ja professionaalne terminimoodustus — sõna moodustatakse leksikoniüksusena ja püütakse juurutada kasutusse.

1.5. Tuletiste liigitamine. Diakrooniline ja sünkrooniline analüüs

1.5.1. Leksikoloogilisest aspektist käsitletakse tuletisi kui valmis, olemasolevate sõnade hulka. Tuletist kui leksikoniüksust (sõna, lekseemi) on võimalik kirjeldada semantilisest ja struktuursest küljest. Semantilisest küljest analüüsitakse tuletiste tähendust ja rühmitatakse tuletised vastavalt nende leksikaalsele tähendusele. Analüüsi tulemused sõltuvad sellest, kas eesmärgiks on võimalikult kõiki tuletisi hõlmav detailne liigitus või üldistavalt selliste derivatiivsete ühistunnuste otsimine, mis võimaldaks koondada tuletisi suurematesse tähendustüüpidesse. Vastavalt sellele võib näiteks kõik *la*-tuletised koondada samasse rühma üldise tähendusega 'koht, lokaalsus' või eristatakse mitmeid alarühmi, nagu ehitis (*sigala, kanala, vangla*), ruum (*söökla, võimla, magala*), maa-ala (*rohtla, kiviktaimla, parkla*), abstraktne piirkond (*levila, tagala, mõjula*).

Tuletiste struktuuri uurijad tegelevad eelkõige tuletusmorfoloogiaga, s.t tuletiste vormiküljega. Esitatakse teatud viisil rühmitatud derivatsioonimorfeemide (tuletusliidete) loendid ja selgitatakse, milliste alussõnade millistele tuletustüvedele sufiks liitub, millised on tüvede ja liidete variandid jne. Tuletussufiksiste inventeerimisel põhinevad käsitlused erinevad üksteisest selle poolest, kas eesmärgiks on sünkrooniline analüüs või keele ajalugu arvesse võttev diakrooniline kirjeldus. Diakroonilise lähenemisviisi juures on tähelepanu keskpunktis etümoloogia — kuidas liide või tuletis on keelde tulnud, millal ta on tulnud ja kust ta on tulnud. Sünkroonilises käsitluses analüüsitakse üksnes tuletise morfeemkoostist sellisena, nagu ta uurimishetkel on.

1.5.2. Näiteks eesti verbide seas on hulgaliselt selliseid, mis küll etümoloogiliselt on tuletised, kuid sünkrooniliselt, tänapäeva keele seisukohalt neid tüveks ja liiteks analüüsida ei saa. Sellised

on näiteks kontraheerunud verbid (*hakkama, ootama, hüppama*). Ka paljud ajalooliselt *i*-liitelised verbid ei ole tänapäeval enam hästi tuletusmorfoloogiliselt analüüsitavad. *i* võib olla niihästi liide kui ka tüvevokaal. Kui sellistes sõnades nagu *sähvima, kompima, lükkima, kopsima* on üsna selgelt tajutav suffiksi frekventatiivne tähendus (vrd. *sähvama, kompama, lükkama, kopsama*), siis näiteks *õppima* või *juhtima* on tänapäeva keele seisukohalt liigendamatud (vt. Rätsep, 1956). Pikemate verbide puhul ei ole läbipaistvate ja läbipaistmatute tuletiste piir alati ühemõtteliselt selge, vaid tuletise juureks ja suffiksiks liigenduvus väheneb järk-järgult. Selgete tuletiste kõrval, kus juure ja suffiksi sedastamist toetab samade morfeemide olemasolu paljudes teisteski sõnades (*liigu/ta/ma, peegel/da/ma, tege/le/ma*), tuleb ette niisuguseidki, kus formaalselt võib küll eristada tüve ja liite, kuid tuletise tähendus on idiomatiseerunud, s.t. on vaid kaudselt või osaliselt seotud tuletusaluse tüve ja suffiksi tähendusega (*kanna/ta/ma, võim/le/ma, vali/tse/ma*). Teise siirderühma moodustavad niisugused verbid, kus formaalselt võib küll ära tunda liite, kuid järelejääv sõnaosa on unikaalne, ei esine üheski teises ümbruses (*õmb/le/ma, are/ne/ma, põrni/tse/ma*). Ainult diakrooniline lähenemisviis võimaldab näidata, kus on tegemist laentüvega, kus juure ajaloolise muutusega. Sünkroonilisest aspektist selliseid tuletisi lõpuni analüüsida ei saa.

Diakrooniline ja sünkrooniline analüüs võivad erinevalt määrata ka tüve ja liite piiri. Näiteks *juubeldama, heegeldama, tükel-dama, kritseldama* on diakrooniliselt kõik *da*-suffiksi tuletised saksa keelest laenatud tüvedest, kus *l* on tüves. Sünkrooniline tuletusanalüüs seostab aga esimesed kolm eesti keeles olemasolevate sõnadega *juubel, heegel*(nõel), *tükk* ning tingib nende erineva tuletusanalüüsi: *juubel/da/ma, heegel/da/ma, tüke/lda/ma* (vokaali muutus suffiksi ees on eesti tuletussüsteemis võrdlemisi tavaline), sõnas *kritseldama* ei ole aga tüve ja liite piiri sünkrooniliselt võimalik määrata, sest tüvi on unikaalne. Niisugune intuiitiivne analüüs on kindlasti üks põhjusi liitevariantide tekkimiseks, mida analoogia põhjal on hiljem iseseisvatena kasutatud uute verbide tuletamiseks (vrd. *liia/lda/ma, uhke/lda/ma*).

Hulgaliselt samalaadseid näiteid leidub ka noomenituletusest. J. V. Veski sõnaloomingus on noomenid *ajend, pärand, tõend, loend, omand*, mis on saadud *nda*-liitelistest verbidest (Erelt, 1982: 61). Sünkrooniliselt on nad analüüsitavad kui kahesilbilisest verbi- või noomenitüvedest moodustatud *nd*-tuletised, diakrooniliselt on tegemist *nda*-verbidest konversiooni teel saadud

noomenitega (mitte *lugema* > *loe/nd*, *tõsi* : *tõe* > *tõend*, vaid *loendama* > *loend*, *tõendama* > *tõend*). Probleeme on vokaalliitliste deverbaalidega. Diakrooniliselt kuuluvad *lõpp* : *lõpu*, *laul* : *laulu*, *naer* : *naeru*, *tegu*, *sadu*, *tänu* kõik *a-* ja *e-*tüvelistest verbidest moodustatud *u*-tuletiste hulka, aga et pika esimese silbiga noomenites on toimunud lõpukadu, siis nende sõnade nominatiivivormis tänapäeval liidet ei ole. Lühikese esisilbiga sõnades on teise silbi vokaal säilinud. Seetõttu on *tegu*, *sadu*, *tänu* ka sünkrooniliselt hõlpsasti analüüsitavad *u*-tuletistena, lõpukaolisi noomeid peavad mõned uurijad aga konversiooni teel moodustatuiks, s.t et sama sõnatüvi esineb nii noomeni kui verbina, kuigi erineva tüvevokaaliga (vt. näit. Vare, 1979: 10). Diakroonilise analüüsi eiramine viib sama tuletusmalli järgi moodustatud sõnad eri tuletisrühmadesse. Näited osutavad, et sõnamoodustus on nii kompleksne grammatikaosa, kus rahuldavaid ja adekvaatseid tulemusi annab üksnes sünkroonilise ja diakroonilise analüüsi ühendamine.

1.6. Tuletusliide ja tuletis

Mitmemorfeemiline sõna on jaotatav osisteks — morfeemideks. Morfeemid on väikseimad tähenduslikud üksused keeles. Morfeemid jagunevad juurmorfeemideks ja afiksiteks. Juurmorfeemid kannavad sõna põhitähendust, nad võivad esineda üksi või koos teiste morfeemidega. Juur on obligatoorne osa sõnast, ei ole ühtki sõna ilma juureta. Võime tõttu iseseisvalt sõnana esineda nimetatakse juurmorfeeme ka sidumata morfeemideks. Afiksidsid on seotud morfeemid. Nad ei saa esineda üksi, vaid ainult mingi sõna koosseisus, koos juurmorfeemiga. Seotud morfeemid on derivatsioonimorfeemid (tuletusliited) ja kõik grammatilised morfeemid (tunnused ja lõpud). Vastavalt sellele jaguneb traditsiooniline morfoloogia muutemorfoloogiaks ja tuletusmorfoloogiaks. Nende vahel on nii sarnasusi kui erinevusi. Grammatilise struktuuri seisukohast on ühine see, et mõlemal juhul on tegemist seotud morfeemide lisamisega vabadele morfeemidele. Eristavaks teguriks on kasutuseesmärk: muutemorfeemide abil väljendatakse keeleüksuste vahelisi süntaktilisi suhteid, tuletusliidete abil luuakse uusi lekseeme, mida seejärel omakorda on võimalik käänata ja pöörata. Teine oluline erinevus seostub tähendusega. Muutvormide tähen-

dust harilikult ei määratleta, nende funktsioon selgub lausest. Grammatilised morfeemid väljendavad morfoloogilisi kategooriaid ega muuda sõna leksikaalset tähendust. Määrates ära sõnavormi, näitavad nad sõnadevahelisi grammatilisi seoseid väljendis. Muutemorfoloogia ei too kaasa semantilisi probleeme, seevastu tuletusmorfoloogia on kogu aeg seotud sõna tähendusega — tüvede ja liidete ühendamise võimalus sõltub oluliselt kummagi semantilistest omadustest (vt. Häkkinen, 1981: 50). Tuletusliited modifitseerivad sõna tähendust, annavad juurmorfeemile mingi lisatähenduse ja nende abil moodustatakse uusi sõnu. Tuletusliide määrab ära ka sõnaliigi.

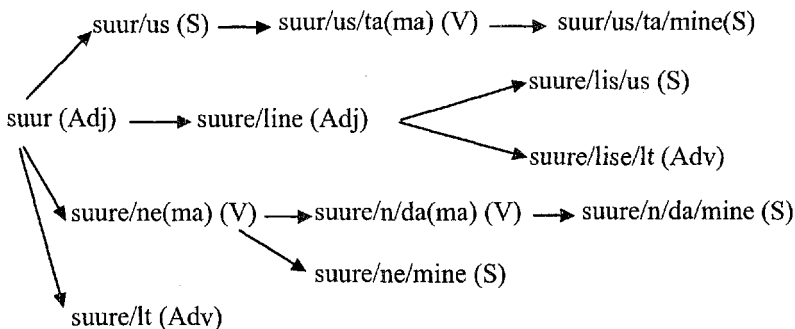
Võrreldes juursõnadega on liidete tähendus siiski palju üldisem. Tuletusliidetel on nii grammatiliste kui leksikaalsete morfeemide tunnuseid. Grammatiliste morfeemidega ühendab tuletusliiteid see, et nende tähendus on kategoriaalne, mitte leksikaalne nagu juurmorfeemidel. Leksikaalsete morfeemidega ühendab neid aga see, et nad tähistavad semantilisi, mitte grammatilisi kategooriaid.

Hoolimata loetletud tunnustest ei ole sõnamuutmise ja sõnatuletuse vahetõrge siiski alati ühemõtteliselt selge. Kõikide klassikaliselt muutemorfoloogia valdkonda kuuluvate üksuste funktsioon ei ole pelgalt süntaktiline. Sõnatüvele lähemal seisvad grammatilised morfeemid (tunnused) on funktsionaalselt tuletusliidete ja muutemorfeemide vahepeal, tüvest kaugemal seisvate morfeemide (käände- ja pöördelõppude) süntaktiline funktsioon on ilmsel. Tuletusliited on omal kombel sõnaliikide tunnused: nad toovad kaasa teatud süntaktilise potentsiaali, millest muutelõppude abil valitakse konkreesse lausestruktuuri sobiv variant. Kuna sõnaliigil ei ole otseseid morfoloogilisi tunnuseid, siis on õigupoolest üheselt lahendamata küsimus, kas sõnaliik on grammatiline või semantiline kategooria. Seetõttu need tuletusliited, mille funktsiooniks on üksnes sõnaliigi muutmise, ja need tunnused, millega kaasneb terveniisti uus muuteparadigma, moodustavad siirdepiirkonna muute- ja tuletusmorfoloogia vahel. See, et *mine*-vormid loetakse iseseisvate verbist tuletatud nimisõnade, aga mitte infinitiivide hulka, on suuresti kokkuleppe asi, nagu ka *v-* ja *tav-*partitsiipide ning komparatiivivormide liigitamine vastavalt verbi- ja adjektiivimorfoloogiasse, mitte aga sõnatuletusse.

Ühistunnused leksikaalsete morfeemidega ähmastavad omakorda juurmorfeemide ja tuletusliidete piiri. Näiteks *-kond* on prae-

guse klassifikatsiooni järgi tuletusliide, aga *kond*-liiteliste noomenite ortograafia vastab pigem liitsõnamoodustusreeglitele.

Juurmorfeemid ja tuletusliited kujundavad tuletatud sõna (tuletise) leksikaalse tähenduse ja moodustavad üheskoos sõnatüve. Kõik sama juure tuletised moodustavad sõnapesa.

1.7. Tuletusliidete tähendusest

1.7.1. Traditsioonilises grammatikas loetakse tuletusliited leksikaalsete morfeemide hulka. Iseseisvatest lekseemidest ehk juursõnadest on liidete tähendus siiski palju üldisem — nad tähistavad enamasti mingeid üsna abstraktseid semantilisi kategooriaid. Võrreldes grammatiliste kategooriate enam-vähem püsiva loendiga on semantiline kategooria nii hajuv ja abstraktne mõiste, et tuletusliite tähendust on raske kirjeldada isoleeritult. See ilmneb konkreetsemalt alles tuletises, kui võrrelda tuletise tähendust alussõna tähendusega. Tuletusprotsessi aspektist (s.t kuidas tuletusliite lisamine alussõna tähendust muudab) ongi tuletusliite tähendus kirjeldatav alussõna ja tuletise tähendusvahekorra kaudu. Sellelt aluselt võib rääkida tuletusprotsessi kolmest põhitüübist või tuletusliidete kolmest erinevast funktsioonist:

1) tuletus ei muuda tuletusaluse sõnaliiki ega süntaktilis-semantilist funktsiooni lausestruktuuris, tuletusliitel on vaid modifitseeriv funktsioon, näiteks *maja* > *majake*, *hüppama* > *hüplema*, *seisma* > *seisatama*, *punane* > *punakas*, *arg* > *arglik*;

2) tuletus ei muuda tuletise sõnaliiki, kuid muudab tema süntaktilis-semantilist funktsiooni, tuletusliide tähistab erinevat se-

mantilist kategooriat sama sõnaliigi piires, näiteks *kala* > *kalur*, *ärkama* > *äratama*, *veenma* > *veenduma*;

3) tuletus muudab tuletusaluse sõnaliiki, tuletusliide tähistab erineva sõnaliigiga seostuvat semantilist kategooriat, näiteks *lõpetama* > *lõpetaja*, *vedama* > *vedur*, *tegema* > *tegu*, *pikk* > *pikkus*, *kiire* > *kiiresti*, *rikas* > *rikastuma*, *viht* > *vihtlema*, *peegel* > *peegeldama*.

Kahe viimase rühma liidetel on muutefunktsioon. Keeleteaduslikus kirjanduses on esimest liiki tuletusprotsesse nimetatud modifikatsiooniderivatsiooniks, teist ja kolmandat liiki muutederivatsiooniks (vt. Kangasmaa-Minn, 1982: 43; 1994: 42).

1.7.2. Tuletiste semantilise rühmitamise aluseks on tuletus-sufiksiga alustüve leksikaalsele tähendusele lisanduv kategoriaalne tähendus. Alussõna leksikaalne tähendus ja tuletusliite kategoriaalne tähendus kujundavad üheskoos tuletise derivatiivse tähenduse. Tuletusliite ja kategoriaalse tähenduse vahetõrje võib olla üheselt või üldisemalt määratud. Sellestki aspektist võib eristada kolme tüüpi tuletusliiteid. Esimese rühma moodustavad liited, millel on üks kindel kategoriaalne tähendus, s.t kõik selle sufiksi tuletised kuuluvad ühte ja samasse semantilisse rühma. Selliseid tuletisi moodustavad modifitseerivad liited, aga ka mõned muutefunktsiooniga sufiks: näiteks eesti adjektiivisufiks *-tu* (*õnnetu*, *jalutu*, *pilvitu*, *mõttetu*), substantiivisufiks *-la* (*haigla*, *kanala*, *söökla*, *tagala*) jts. Teise rühma moodustavad liited, mis viitavad suure tõenäosusega kindlale tähendusrühmale, s.t. enamik selle sufiksi tuletisi kuulub ühte ja samasse semantilisse rühma, aga on ka erandeid. Näiteks eesti *us*-liitelised nimisõnad tähistavad enamasti abstraktset omadust või tegevust (sõltuvalt sellest, kas sufiks liitub adjektiivile või verbile: *pikkus*, *rahulikkus*, *selgus*, *õpetus*, *kasvatatus*, *äratus*), kuid on ka teistsuguse tähendusega *us*-tuletisi (*valitus*, *kauplus*, *juhatatus*, *kirjastus*). Sufiksil võib olla ka kaks (harva rohkem) võrdselt produktiivset tähendust: *line*-liitelised noomenid võivad tähistada isikut (*külaline*, *marjuline*, *pulmaline*) või possessiivset omadust (*ruuduline*, *lilleline*, *kandiline*). Kolmandasse rühma kuuluvad liited, mis tähistavad kategooriat vaid väga üldiselt kui midagi tüvimorfeemiga semantiliselt seotut. Milline see semantiline seos on, selgub alles konkreetsetes sõnas. Tuletise tähendus on individuaalne ja see avatakse leksikonis analoogiliselt juursõnadega: sufiksi tähendusest ei ole selliste tuletiste puhul võima-

lik eraldi rääkida. Sellesse rühma kuuluvad näiteks eesti noomenitüvelised *ik*-substantiivid (*põlvik*, *aurik*, *tuulik*, *häälik*, *päevik* jne). Tuletise konkreetne aktuaalne tähendus võib sõltuda kontekstist, näiteks sõna *karvik* võib märkida nii karvamütsi, karvkatet kui ka karvase välimusega inimest, sõna *käik* võib tähistada tegevusprotsessi (*sündmuste käik*), ajaliselt piiratud tegevuse üksikjuhtu (*käik rektori juurde*), kohta (*maa-alune käik*).

1.7.3. Tuletusaluse ja tuletise semantilist vahekorda on võimalik kirjeldada leksikaalselt (pindstruktuuris) või moodustusprotsessist lähtuvalt (süvastruktuuris). Konkreetsete tuletiste tähenduse leksikaalseks kirjeldamiseks pindstruktuuris sobib parafraasimeetod — tuletise tähendus avatakse samatähendusliku väljendiga, milles sisaldub tuletise alussõna (Kasik, 1975; Kytömäki, 1977, 1992; Haipus, Pääkkönen, 1980). Väljendi teine element katab enam-vähem tuletusliite tähenduse: *vastutulija* 'isik, kes tuleb vastu', *tartlane* 'isik, kes elab Tartus', *võimendi* 'see, mille abil X võimendab', *luuletus* 'see, mille X luuletab', *kolletama* 'olema kollane', *avarduma* 'muutuma avaraks', *saduldama* 'varustama sadulaga', *äratama* 'põhjustama ärkamist'. Parafraasimeetodi nõrkuseks on metakeelse kirjeldusaparaadi puudumine, mistõttu samatähendusliku väljendi konstrueerimine sõltub keele pindstruktuuri võimalustest. Meetod aitab konkreetse tuletise tähendust leksikaalselt kirjeldada, aga ei taga, et kõik ühesuguse tuletusprotsessi ilmingud oleksid kirjeldatavad ühesuguse parafraasiga. Vrd. X *laiskleb* 'X on laisk'. X *igavleb* 'X-l on igav, X on igavuses', X *mõnuleb* 'X-l on mõnus'. Kuigi *laisklema*, *igavlema*, *mõnulema* kuuluvad selgesti samasse tuletustüüpi, on nende tähendust avavad parafraasid erineva struktuuriga.

Üldistavam on lähtumine universaalsest semantilisest süvastruktuurist, mille alusel on võimalik rühmitada parafraasid tüüpideks (vt. Kasik, 1996). Generatiivgrammatika teooria järgi on regulaarne sõnatuletus süntaktilis-semantiline protsess, mille puhul algselt süntaktiline struktuur transformeeritakse pindstruktuuris tuletiseks. Tuletise aluseks olevat süvastruktuuri on võimalik kirjeldada predikaatide-argumentide termineis, nagu lausetki. See tähendab, et näiteks tuletise *halvenema* süntaktilis-semantiline süvastruktuur on sama kui lausel 'X muutub halvemaks'. Protsessi süntaktilisus on eriti selge verbidest noomenite ja noomenitest verbide tuletamisel, mida on võimalik kirjeldada samasuguste funktsionaalsete

sioonide abil, nagu predikaadi ja tema laiendite süntaktilis-semantilist vahetust lauses. *laisklema*, *igavlema*, *mõnulema* -verbidele on ühine see, et tuletusalune noomen on süvastruktuuris nagu pindstruktuuriski predikaadi, mitte tema laiendi (argumendi) funktsioonis ja tuletus muudab üksnes sõnaliiki, lisamata semantilisi tunnuseid. Seevastu näiteks *halvenema*, *suurenema*, *tugevnema* -verbide süvastruktuuris on predikaat [MUUTUMA] ja tuletusalune noomen on argumendi [TULEMUS] funktsioonis. Deverbaalsete noomenite süvastruktuuris on predikaadi funktsioonis tuletusalune verb, tuletis võib olla üks selle verbi võimalikest argumentidest: *kirjutaja*, *luuletaja* [TEGIJA]; *kirjutis*, *luuletus* [TULEMUS] jne, või muuta üksnes sõnaliiki (*kirjutama* > *kirjutamine*) (vt. Kasik, 1975).

1.8. Tuletusmorfoloogia

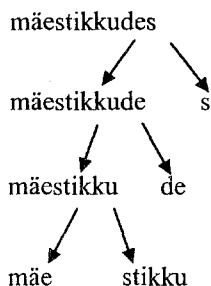
1.8.1. Mitmemorfeemilise keeleüksuse vormilist struktuuri võib analüüsida kahel viisil: selgitada üksuse lõplikud moodustajad või vahetud moodustajad. Morfoloogilise analüüsi eesmärgiks on harilikult selgitada sõna morfeemkoostis — lõplikud moodustajad, millest sõnavorm koosneb:

mäestikkudes > mäe + stikku + de + s
(juur + liide + mitmuse tunnus + inessiivi lõpp)

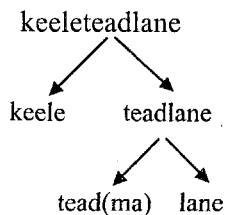
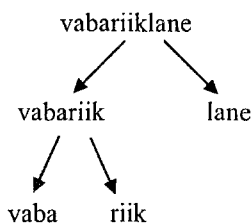
õpetasime > õpe + ta + si + me
(juur + liide + imperfekti tunnus + pöördelõpp)

käsitleti > käsi + t(a) + le + t + i
(juur + liide + liide + impersonaali tunnus + imperfekti tunnus)

Sõnamoodustuse seisukohalt on olulisem vahetute moodustajate analüüs, mis annab vastuse küsimusele, kuidas analüüsitav keeleüksus on moodustatud.

On juhtumeid, kus ainult vahetute moodustajate analüüs võib anda vastuse küsimusele, kas tegemist on moodustusstruktuuri seisukohast tuletise või liitsõnaga. Näiteks sõnad *vabariiklane* ja *keeleteadlane* on morfeemkoostiselt sarnased (juur + juur + liide), vahetute moodustajate analüüs näitab, et moodustamise struktuur on erinev:

Analüüs näitab, et *vabariiklane* on tuletis — ta on vahetult moodustatud sõnast *vabariik lane*-liite lisamise teel. *keeleteadlane* on liitsõna — ta on vahetult moodustatud kahe iseseisva sõna *keele* ja *teadlane* liitmise teel.

1.8.2. Morfoloogiliselt kujutab derivatsioon endast uue sõnatüve moodustamist, liites tüve viimasele morfeemile tuletusliite. Liite ees olev tüvi võib olla lihttüvi ehk juur (*mäe/stik*, *mägi/lane*), tuletatud tüvi (*suurenda/mine*, *kalasta/ja*) või lihttüvi (*põhimõtte/line*, *vabariik/lane*). Kuna eesti sõnade kokku- ja lahkukirjutamise reeglid sõltuvad peale sisuliste ka vormilistest kriteeriumidest, siis võib tuletisi moodustada ka sõnaühenditest (*pesu pese-ma + mine > pesupesemine*, *valu tundma + lik > valutundlik*, *tähele panema + tu > tähelepanematu*). Leksikaalselt kujutab derivatsioon endast uue lekseemi (tuletise) moodustamist mingist teisest lekseemist. Sõna, millest tuletis on moodustatud, nimetatakse tuletusaluseks ehk alussõnaks. Alussõna tüvi ei esine liite ees alati ühesugusena, vaid võib varieeruda (olla tugeva- või

nõrgaastmeline, nominatiivne või genitiivne, vokaal- või konsonanttüvi). Enamik liiteid tingib kindla tüvevariandi: *loe/ng*, aga *luge/mine*, *suur/us*, aga *suure/line*. Viimase liite ees olevat sõnaosa (tüvevarianti) nimetatakse tuletustüveks. Variantide olemasolu iseloomustab loomulikult kõiki morfeeme. Ka liidetel võib olla mitu varianti. Näiteks faktitiivverbe tuletav liide võib esineda kujul *-ta-* või *-da-*. Liite variandi tingib liitele eelnev tüvi: *võre/ta/ma*, aga *peegel/da/ma*. Liite variandi võib tingida ka järgnev morfeem, näiteks tuletatud tüvele lisatav uus tuletusliide: *kange + lane + lik + us > kange/las/likk/us*, *rõõm + us + sti > rõõm/sa/sti*. Eespoolisel skeemil võib näha ühe ja sama adjektiiviliite kolme variandi: *-line (suure/line)*, *-lis- (suure/lis/us)*, *-lise (suure/lise/lt)*. Liitega sarnaselt tingivad eelneva morfeemi erinevaid variante muidugi ka tunnused ja lõpud: *suure/lis/t*, *suure/lise/ga*.

1.8.3. Tuletise morfoloogiliseks alustüveks võib olla ka nii-sugune juurmorfeem, mis lekseemina ei esine. Näiteks substantiiv *mälu* ja verb *mäletama* on mõlemad tuletised, sest neil on ühisosa (juurmorfeem) ja erinev osa (tuletusliited *-u* ja *-ta*). Morfoloogiliselt ei ole kumbki teise alussõna, sest kummaski ei sisaldu teise tuletusliidet. Samasuguses vahekorras on *mõte* ja *mõtleva*: neil on ühisosa (juurmorfeem *mõt-*) ja erinev osa (tuletusliited *-e* ja *-le*), aga kumbki ei ole tuletatud teisest. Leksikaalselt ei ole vahekord nii iseenesestmõistetav. Kui neist üht tuleb pidada teise alussõnaks, siis võib kriteerium olla diakrooniline või sünkrooniline. Diakroonilise kriteeriumi järgi on alussõna see, mis oli olemas varem, ja tuletis see, mis on moodustatud hiljem.

Sünkroonilises analüüsis tuleb toetuda keele süstemaatikale. Funktsionaalselt on komplitseeritud (rohkem semantilisi tähiseid sisaldav) üksus lihtsamast (vähema arvu tähistega) üksusest deriveeritud (vt. Koski, 1982: 62–63). Näiteks *lauljanna* on komplitseeritum kui *laulja*: ta sisaldab sõna *laulja* tähenduse tervikuna ja lisaks veel semantilise tähise [+naissugu]. Eesti derivatsioonisüsteemis on *u-* ja *e-*tuletised komplitseeritumad: nendega tähistatakse tegevust või selle tulemust, järelikult sisaldavad nad verbi tähendust. *-le* ja *-ta* on ebamäärase, väga üldise tähendusega verbisufiks, mis võivad liituda nii verbi- kui noomenitüvele. Täheendusest lähtudes peab tüvi olema verbaalne, järelikult oleks loogiline pidada leksikaalselt verbe *mäletama* ja *mõtleva* alussõnadeks ning noomeneid *mälu* ja *mõte* neist tuletatuiks.

1.8.4. Uus sõnatüvi moodustatakse tüve ja liidet omavahel kombineerides. Ühest ja samast sõnatüvest võib moodustada tuletisi paljude erinevate liidetega: *lugemine, lugemus, lugeja, lugemik, loeng, loend, loetu, loetavus*. Samatüvelised tuletised moodustavad sõnapesa. Veel rohkem tuletisi võib moodustada ühe ja sama liitega erinevatest tüvedest: *õnnelik, rahulik, tegelik, lõplik, kannatlik, saatuslik, ametkondlik*. Tüve ja liite kombineerumist juhib morfofonoloogiline reeglistik, mis põhjustab ka niisuguseid seotud tüvevariante, mis tulevad ette ainult järgneva morfeemi eel (vt. EKG, 1995: 420–422). Tavalisimaid tüvemuutusi on järgmised:

1) alustüve lühenemine konsonantlõpuliseks vokaaliga algava liite ees (*lülita/ma > lülit/i, vaatle/ma > vaatl/us, kala > kal/ur, kõrge > kõrg/us*);

2) häälikute kattumine — kui liide algab sama häälikuga, millega tüvi lõpeb, säilib kahest sarnasest häälikust tuletises ainult üks: *sündmus + stik > sündmustik, mõju/ma + ur > mõjur, tühi + ik > tühik*. See reegel ei rakendu järjekindlalt. Kattumine on regulaarne vaid vokaalide ja *s*-i korral, vrd. *rüütel/lik, röövel/lik, iisrael/lane, portugal/lane, kirjanik/kond, paik/kond*;

3) tüvevokaali teisenemine: *püsti > püsta/kas, küüru > küüra/kas, laadima > laadu/ng, puhuma > puha/ng, kerge > kerga/ts, tõmmata > tõmmi/ts*. Seegi muutus on ebaregulaarne;

4) sidehäälik tüve ja liite piiril: *saatja/s/kond, liikme/s/kond, hea/d/us, vaja/d/us, hari/d/us*. On küsitav, kas seda muutust saab enam pidada tüvemuutuseks (vt. Vare, 1979: 56–63), sest vähemalt niisama palju puudutab see tuletusliidet. Eesti derivatsiooni-uurijad on enam-vähem üksmeelsed sidehäälikuga tüvevariandi sedastamises *kond*-liite ees, vokaaltüve ja *us*-liite piiril olevat *d*-d on aga sagedamini peetud liite juurde kuuluvaks: *dus*-variant rakendub siis, kui tuletuse aluseks on vokaallõpuline ühesilbiline või kahesilbiline esmavälteline lihttüvi (Kasik, 1975: 107). Kuna vokaaliga algavad sufiksids ei saa eesti keeles üldjuhul liituda vokaallõpulisele tüvele, tüve lühendamine ei ole aga väga lühikeste alussõnade puhul alati võimalik, siis on pea kõigil vokaaliga algavatel sufiksitel konsonantalguksilisi variante (*-us, -mus, -dus, -vus, -tus; -ik, -vik, -rik, -mik*), mida morfoloogiliselt on võimalik eri viisil analüüsida;

5) alustüve välte nõrgenemine või nõrgaastmelise tüvevariandi esinemine liite ees, kuigi alussõna kõik vormid on kolmanda-

väitelised: *pehme* > *pehme/ne/ma*, *kange* > *kangestuma*, *julgus* > *julgustama*, *vanker* > *vangerdama*, *haamer* > *haamerdama*, *puuduma* > *puue*, *joobuma* > *joove*, *teatama* > *teade*.

1.9. Eesti sõnatuletuse uurimisest

Esimese süstemaatilise ülevaate eesti keele noomenite tuletamisest on andnud **A. Knüpfer** 1814. aastal "Beiträges" ilmunud artiklis "Ueber die Bildung und Ableitung der Wörter in die ehstnischen Sprache". Ta jaotab nimi- ja omadussõnad kolme rühma: 1) tüvisõnad, 2) liidete abil tuletatud sõnad, 3) liitsõnad. Tuletatud sõnad rühmitab ta sufiksrite järgi. A. Knüpferi eeskujul on analüüsinud tuletatud sõnu ka **E. Ahrens** 1843. aastal ilmunud eesti keele grammatikas. Ka hilisemates grammatikates oli põhimõtteliselt vähe uut võrreldes selle käsitlusega. Mõnevõrra laienes analüüsivate sufiksrite hulk, mõningal määral hakati tähelepanu pöörama ka sufiksrite liitumisviisidele. Tuletiste kirjeldamine jäi kuni 1970-ndate aastateni põhiliselt kooligrammatika raamidesse.

Diakroonilistest uurimustest on põhjust märkida esimesena **J. Hurda** uurimust (1886), kes näitab, et *ne*-liitelised substantiivid eesti keeles on kahte algupära: 1) deminutiivsubstantiivid, 2) substantiveerunud adjektiivid. Ka **J. Jõgeveri** grammatikas (1920) on esitatud selgitusi sufiksrite ajaloo ja päritolu kohta. Isikut tähistavate nimisõnaliidete päritolu ja semantikat on uurinud **I. Kont**, kelle artiklid on ilmunud 1950-ndatel ja 1960-ndatel aastatel. 1956. aastal avaldas **H. Rätsep** artikli *i*-liitelistest verbidest. Adverbisufiksrite ajaloost on juttu **A. Villupi** töös "Adverb eesti keeles" (1969).

Vaatluse all on olnud ka üksikute sufiksrite tähenduslikud vahekorrad. Esimeste uurimustena väärivad tähelepanu J. Hurda (1903) ja **J. Aaviku** (1914) tähelepanekud *line*- ja *lik*-liite vahekorra kohta eesti keeles, samuti mitmed **J. V. Veski** sõnavõtud *tu*- ja *ta*-lõpuliste adjektiivide küsimustest (1930), *mata*- ja *matu*-vormide vahekorrast (1930), *ng*- ja *mine*-liite vahekorrast (1956), *us*- ja *is*-liite vahekorrast (1930, 1933, 1956). Viimase probleemi kohta on sõna võtnud mitmed teisedki lingvistid, üksikasjaline ülevaade *-is* ~ *-us* ümber toimunud poleemika kohta leidub **A. Kase** 1969. aastal ilmunud artiklis. Hiljem on nimisõnaliidetest kõne all olnud *-mus*, *-m*, *-(u)r*. Ka adjektiiviliidete *-ne*, *-lik* ja *-line* kasutamise üle

polemiseeritakse tänapäevani — selgitusi on korduvalt jaganud meie juhtivad keelekorraldajad ja keelehooldajad **R. Kull** (1970), **T. Erelt** (1976), **E. Kindlam** (1976). Tuletatud verbidest on kõige rohkem kõne all olnud *u*-refleksiivid. Liite kasutamine läks hoogu keeleuunduse ajal (J. Aavik), hiljem on olnud korduvalt põhjust tema liig tormakat levikut pidurdada: 1930-ndatel aastatel **E. Muuk** (1938), 1970-ndatel T. Erelt (1976), 1990-ndatel **M. Mäger** (1991), **M. Hint** (1990), **R. Kasik** (1991).

Saja aasta jooksul oli eesti keele tuletussufiksiste kõige põhjalikum käsitlus **F. J. Wiedemanni** grammatikas (1875). 1970-ndatel aastatel sai sõnamoodustuse uurimine lingvistikas erilise tähelepanu osaliseks. Keskseks tõusid hoopis uued probleemid. Põhjalt muutus kirjeldusaspekt, hakati tähelepanu pöörama keelekasutussituatsioonile ning derivatsiooniprotsessi mõisteti avaramalt kui varem. Üksikute tuletiste tähenduse või struktuuri asemel on huvikeskmesse tõusnud moodustusmallide kirjeldamine ja selle selgitamine, milline funktsioon mingil tuletusliitel on derivatsiooniprotsessis. Selline analüüs on otseselt seotud generatiivse grammatika võidukäiguga 1960-ndatel ja 1970-ndatel aastatel.

Eesti derivatsiooniuurimine on 1970-ndatest aastatest kulgenud kahes suunas. **Silvi Vare** on tegelnud sõnatuletusega eelkõige leksikoloogilisest aspektist. Tema huviorbiidis on tuletusmorfoloogia ja tuletiste leksikaalse semantika küsimused. Puhtsünkroonilisest aspektist on ta deskriptiivselt kirjeldanud tuletiste semantikat ja morfoloogiat, püüdes maksimaalse põhjalikkusega selgitada sufiksiste tähendust tuletises ja liitumisviise. Tema sulest on ilmunud mahukad monograafiad nimisõnaliidetest (1981) ja omadussõnaliidetest (1984), lisaks hulgaliselt kirjeldusprobleemidele pühendatud lühemaid käsitlusi.

Reet Kasik on tegelnud sõnamoodustusega eelkõige grammatilisest aspektist. Generatiivgrammatika meetodil on analüüsitud sõnamoodustusprotsesse, tuletusmalle ja liidete funktsioone, sisulisi vahekordi alussõna ja tuletise vahel, derivatsiooni kui grammatilist süsteemi. Põhjalikumad uurimused on ilmunud verbide ja verbaalnoomenite tuletusvahekordadest (1975), verbimoodustussüsteemist (1990), adjektiiv- ja adverbiletutusest (1992). Lühemaid käsitlusi on eesti ja soome verbituletussüsteemide kontrastiivse analüüsi kohta.

Ülevaatlik peatükk eesti sõnamoodustusest koos bibliograafiaga on Eesti Teaduste Akadeemia väljaandel ilmunud "Eesti keele grammatikas" (1995, peatoimetaja M. Erelt).

2. VERBID

Kõige üldisemalt jagunevad verbisufiksids alussõna tähendust muutvateks ja alussõna tähendust varjundavateks ehk modifitseerivateks liideteks. Muutesufiksids viivad tuletise ühest sõnaliigikategooriast teise, s.t teevad noomenist või adverbist verbi. Sõnaliiki muutvate sufiksids kõrval on eesti keeles ka kategooriasiseseids muutesufiksids, mis ei muuda sõnaliiki, vaid mõjutavad tuletise süntaktilisi sõltuvussuhteids. Tänapäevastes derivatsioonialastes uurimustes käsitletakse soome-ugri verbituletust enamasti kolme erineva tuletustüübina (vt. näit. Kangasmaa-Minn, 1982, 1994; Kytömäki, 1992).

Modifitseerivad liited on selles mõttes “puhtalt” semantilised, et nad ei muuda alussõna süntaktilist käitumist, vaid ainult modifitseerivad tegevuslaadi. Iseloomulikke modifitseerivaid sufiksids on frekventatiiviliited, mis näitavad tegevuse kordumist (*hüppama* > *hüplema*, *eksima* > *ekslema*), momentaaniliited, mis näitavad tegevuse ühekordsust või äkilisust (*hirnuma* > *hirnatama*, *liikuma* > *liigahtama*), ja kontinuatiiviliited, mis näitavad tegevuse (vähehaavalist) kestmist (*imbuma* > *immitsema*, *kohama* > *kohisema*).

Deverbaalsed muutesufiksids mõjutavad tuletise süntaktilisi omadusi, eeskätt subjekti-objektivõimalusi. Kausatiiviliids muudab intransitiivse verbi transitiivseks. Seejuures muutub tuletusaluse verbi subjekt kausatiivverbi objektiks (*kaduma* > *kaotama*: *Võti* (S) *kadus* > *Kaotasin võtme* (O)). Refleksiiviliids vastupidi muudab transitiivse verbi intransitiivseks, kusjuures alusverbi objekt muutub refleksiivverbi subjektiks, semantiliselt aga subjekti ja objekti rollids kattuvad: refleksiivverbi vormiline subjekt on semantiliselt nii tegevuse sooritaja kui ka tegevusalis (*riietama* > *riietuma*: *Laps riietub* = *Laps riietab end*).

Üks ulatuslikumaid sufiksids lähtuvate süntaktilis-semantiliste muutuste valdkondi on tuletusaluse sõnaliigi muutmine. Teoreetiliselt võib igast verbist tuletada noomeni ja võrdlemisi paljudest noomenitest või adverbidest verbi. Süntaktiliselt on need siiski

põhimõtteliselt erinevad protsessid (Kangasmaa-Minn, 1982: 44). Verb esindab lauset ja selle sisestamiseks teise lausesse on vaja ta nominaliseerida. Verbi võib nominaliseerida nii predikaadi funktsioonis (*Kirjutan* kirja > Mul seisab ees kirja *kirjutamine*) kui ka mõne tema argumendi funktsioonis. *kirjutama*-verbil näiteks on kolm argumenti — [TULEMUS], [TEGIJA], [VAHEND] — ja iga argumendi rollis võib olla tuletis: *kirjutis*, *kirjutaja*, *kirjuti*. Vastupidine protsess — noomenist verbiks — on fakultatiivne. Tuletusalune noomen on ise argumendi funktsioonis verbi juures, mille asemel tuletis moodustatakse (Tingimused *muutuvad halvemaks* > Tingimused *halvenevad*; Tee *kaetakse kruusaga* > Tee *kruusatakse*; Sõbrale *öeldakse sina* > Sõpra *sinatakse*). Tuletatud verb ühendab endas nii süvastruktuuri predikaadi kui tema argumendi tähenduse. Argument on seotud leksikaalse tähendusega, mida väljendab alussõna. Süvastruktuuri predikaat väljendab üldist kategooriaalset tähendust, mida annab edasi verbiliide.

Sufiksil võib olla kindel määratud tähendus, näiteks adjektiividest moodustatud *ne*-tuletised on alati translatiivse tähendusega, mida väljendab süvastruktuuri predikaat [MUUTUMA]: *suurenema* 'suuremaks muutuma', *tugevnema*, *kitsevenema*, *mustenema*. Aga liite tähendus võib olla ka üldisem: sufiksi funktsiooniks on vaid teha noomenist või adverbist verb, ilma et verbi täpsem tähendus oleks liitega ette määratud. Selline on näiteks *ta*-liide: *vahatama* 'vahaga katma', *suusatama* 'suuskadega sõitma', *viuldama* 'viulit mängima', *saduldama* 'sadulat lisama' jne. Selles mõttes ei ole *ta*-liitel oma kindlat kategooriaalset tähendust ja selliseid tuletisi nimetatakse üldistavalt faktitiivideks (ehk teostavat tegevust märkivateks verbideks). Ka selline tuletus võib olla regulaarne, kui tuletise tähendus sõltub näiteks sellest, milline on alussõna tavalisim või loomulikem roll tegevussituatsioonis. Sageli on aga seda tüüpi tuletiste tähendus idiomatiseerunud (vrd. *ärastama*, *lõunatama*, *randuma*).

Noomeni võib verbaliseerida ka otse, ilma kategooriaalse predikaadita. See tähendab, et tuletuse aluseks olevas süvastruktuuris ei ole tuletusalune noomen mitte predikaadi laiendi (argumendi), vaid predikaadi enda funktsioonis. Pindstruktuuris on sellised tuletised harilikult asendatavad predikatiivlausega: Kaselehed *kolletavad* 'Kaselehed on kollased'; Jaan *rõõmustab* 'Jaan on rõõmus'.

Sõnatuletussüsteem on selles mõttes komplitseeritud, et vorm ja funktsioon ei ole üksüheses vastavuses — tuletusliited ei jagune

kolme nimetatud funktsiooni vahel. On raske leida sufiksit, mille abil saaks näiteks tuletada verbe üksnes noomenist. Enamik liiteid on vabad — nad võivad liituda nii noomeni- kui verbitüvele ja moodustada neist uusi verbe. Denominaalsed või deverbaalsed on nad üksnes funktsionaalses mõttes, s.t. nad esinevad deverbaalsena või denominaalsena konkreetsetes tuletistes, alussõna liigist sõltuvalt (Kangasmaa-Minn, 1994: 40). Sufiksil, mille üks funktsioone on muuta sõnaliiki, võib kategooriasiseselt olla muute- või modifitseeriv funktsioon (vrd. näit. *le*-liidet tuletistes *laisklema* ja *ekslema* või *da*-liidet tuletistes *peegeldama* ja *suurendama*)

Seetõttu on tuletusliiteid raske jaotada tuletustüübile vastavalt modifitseerivateks ja muutesufiksitateks. Veel raskem on rühmitada muutesufikseid deverbaalseteks (kategooriasisesteks) ja denominaalseteks (kategooriat muutvateks). Pragmaatiline aspekt võib omakorda sekkuda semantikasse ja nii tekivad idiomatiseerunud tähendusega tuletised: sama liide võib semantilisel lähedaste alussõnade korral anda ootamatuid tuletisi, vrd. näiteks modifitseerivat liidet *-ise* sõnades *värisema* ja *nurisema* või muuteliidet *-ta* sõnades *küpsetama* ja *suitsetama*.

Järgnevas on verbide tuletusvõimalusi analüüsitud eespool tutvustatud kolme tuletustüübi järgi, mitte tuletusliitest lähtudes. Kui liidet kasutatakse mitmes funktsioonis, siis esitatakse ta iga tuletusliigi juures. Kui liitel on üks põhifunktsioon ja selle kõrval juhukasutust mõnes teises funktsioonis, siis kirjeldatakse kõiki tähendusrühmi põhitähenduse juures. Põhiliselt käsitletakse regulaarse tähendusega tuletisrühmi, aga liitekasutuse iseloomustamiseks on toodud näiteid ka idiomatiseerunud tuletiste kohta. Iga liitega seoses analüüsitakse ka tuletiste vormikülge.

2.1. Modifitseeriv verbituletus

Modifitseerivatena kasutatakse eesti keeles verbiliiteid *-le*, *-skle*, *-tle*, *-i*, *-u*, *-ki*, *-gi*, *-ku*, *-gu*, *-a(h)ta*, *-ka*, *-ga*, *-ise*, *-rda*. Selle rühma sufiksud liituvad verbitüvele ja modifitseerivad tegevuse laadi. Modifitseerivaid liiteid on kolme tüüpi: frekventatiiviliited, momentaaniliited ja kontinuatiiviliited. Modifitseeriv verbituletus hõlmab eeskätt liikumist ja häämitsust märkivaid verbe. Tegevuse laad ehk aspekt, mida verbituletus mõjutab, on tegevuse ajaline

kestus. Momentaanid väljendavad hetkelist tegevust, mis kontrasteerub pikema kestusega. Kontinuaatiivid väljendavad pidevat kestat tegevust, frekventatiivid katkendlikku, ebakorrapärast, korduvat tegevust.

2.1.1. Frekventatiivverbide tuletamine

Frekventatiivsed verbid väljendavad tegevuse kordumist. Frekventatiivsust väljendavaid juurverbe eesti keeles ei ole, nii et frekventatiivsuse varjund võib verbile lisanduda üksnes sufiksiga. Põhilisi frekventatiiviliiteid on *-le* ja selle variandid *-skle* ja *-tle* ning *-i* ja *-u*. *le*-liitelistel ja vokaalliitelistel verbidel on erinev tähendusvarjund. *le*-liitelised verbid väljendavad korduvat tegevust, kuid see kordumine on juhuslik ja korrapäratu (vt. Wiik, 1975). Juhuslik ja ebakorrapärane korduvus ei tähenda üksnes pause toimumiskordade vahel, vaid vahelduda võib toimimisviisi, liikumissuund jne. Sageli lisanduv varjund on vähehaavalisus. Frekventatiivsete *u*- ja *i*-tuletiste tähenduses sellist korrapäratuse varjundit ei sisaldu, need märgivad lihtsalt ajaliselt piiratud tegevuse kordumist mingite ajavahemike järel (vrd. *hõikuma* 'korduvalt hõikama', *piiksuma* 'korduvalt piiksatama'). Erinevus tuleneb osalt alusverbide tähendusest: *-u* ja *-i* liituvad eelkõige momentaanse tähendusega onomatopoeetilistele ja deskriptiivtüvedele (*sähvama* > *sähvima*, *hõikama* > *hõikuma*), *le*-tuletiste alusverbid märgivad aga püsivat tegevust, kus tegevuskordi on võimatu loendada ja tuletise tähendus seega paratamatult vähem konkreetne (vrd. *uitama* > *uitlema*, *eksima* > *ekslema*, *tegema* > *tegelema*). Pikematele (*ata*-liitelistele) momentaanidele liitub siiski *-le* (*välgatama* > *välgatlema*, *võpatama* > *võpatlema*). Ka võib *-le* moodustada edasituletisi *u*- ja *i*-liitelistest frekventatiividest, muutes alussõnaga väljendatud tegevuse korrapäratuks (vrd. *hõikuma* ja *hõiklema*, *kompima* ja *komplema*, *võnkuma* ja *võnklema*). See kinnitab lisaks alussõnade erinevusele ka sufiksile erinevat tähendust.

-le

-le on produktiivne verbiliide. Ta liitub enamasti verbi-, harvem substantiivi- või adjektiivitüvedele. Selles peatükis käsitletakse üksnes deverbaalseid *le*-tuletisi. Deverbaalne *-le* on alati modifitseer-

riva tähendusega. Denominaalseid *le*-verbe vaadeldakse peatükis 2.3.

Tähendus

Kõige selgemini ilmneb frekventatiivsus liikumis- ja hääliitsus-verbidest moodustatud *le*-tuletiste puhul:

rutlema, tuiklema, uitlema, pöörlema, pörklema, vehklema, liiklema, jooksema, tuisklema, tormlema, tunglema, veerlema, hõisklema, nuusklema, rühklema, tegelema, muiglema, karglema, ähklema, kiiklema, huiklema, hõiklema, läiklema, helklema, vilklema, väiklema, võnklema, kerklema, pörklema, kaeblema, lendlema, rändlema, kisklema, ripplema, tramplema, hüplema, keerlema, ekslema, kekslema, lokslema, tukslema, mäselema.

Tuletatud alusel:

välगतlema, kõhatlema, naljatlema, vallatlema, hirnatilema, võpatlema, naeratlema, kõnetlema, talitlema, loitlema, imestlema, suurustlema, kaagutlema, kõigutlema, pilgutlema, jalutlema, koputlema, arutlema

le-liitega võib kaasneda ka muutusi verbi süntaktilistes omadustes. Üsna tavaline on, et frekventatiivisufiks muudab transitiivse verbi intransitiivseks:

pekslema (vrd. *peksma*), *vaevlema, tõmblema, pusklema, visklema, tõuklema, kaeblema, kaevlema, vaevlema, kiitlema, piinlema, mänglema, tundlema, nõudlema, püüdlema, käänlema, väänlema, pöörlema, heitlema*

-le võib alusverbile liita ka retsiprookse tähenduse, s.t osa *le*-tuletisi märgib vastastikust tegevust, milles osalejaid on kaks või enam:

heitlema, purelema, võitlema, kisklema, sõimlema, vestlema, suhtlema, jagelema

Selles tähenduses on ka denominaale

kättelema, sülelema, sõnelema, jutlema, võistlema

Pigem kehtvat kui korduvat tegevust väljendavad *logelema* ja *olelema*.

le-tuletiste hulgas on üsna rohkesti idiomatiseerunud tähendusega tuletisi, mille semantika võib alussõnast üsnagi erinev olla. Enamasti on tuletise tähendus sel juhul alussõnaga võrreldes kitseenud. Selliseid tuletisi on näiteks

esitlema, käsitlema, eritlema, töötlemata, näitlema, kohtlema

Sageli on *le*-liite ees unikaaltüvi:

õmb/le/ma, sup/le/ma, ame/le/ma, kümb/le/ma.

Vorm

-le liitub valdavalt ühesilbilisele kolmandavärtelisele alustüvele. Astmevahelduslikel alussõnadel on liite ees tugeva astme tüvi:

torm/le/ma, heit/le/ma, jooks/le/ma, kiit/le/ma.

Alussõna tüvevokaal kaob *le*-liite ees:

liiku/ma > liik/le/ma, rända/ma > ränd/le/ma, samuti

tuik/le/ma, uit/le/ma, põrk/le/ma, veer/le/ma, lend/le/ma.

Esmavärteliste tüvede korral liitub *-le* kaheasilbilisele vokaaltüvele: *tege/le/ma*. Tüvevokaal liite ees on esmavärtelistes verbides asendunud *e*-ga: *raba/ma > rabe/le/ma, samuti*

sibe/le/ma, sõne/le/ma, süge/le/ma, jage/le/ma, kide/le/ma.

Peale juurtüvede liitub *-le* *ta*-liitelistele verbidele:

ta + le > -t/le: aru/ta/ma + le > aru/t/le/ma, samuti

kõnetlema, käsitlema, eritlema, esitlema, vaatlama, töötlemata, usutlema, näitlema.

Kolmesilbilise tüvega *tle*-verbide kõrval on võimalik *tele*-variant, kuid seda kasutatakse tunduvalt harvemini, peamiselt konsonanttüvelistes vormides:

aru/t/ele/ma, käsitlema, esitelemata, eritelemata.

Kaheasilbilise tüvega *le*-liitelised verbid on astmevahelduslikud, sufiksi kuju konsonanttüvelistes vormides on *-el*: *vaat/le/ma : vaad/el/da.*

-skle

-skle on vähekasutatav liide, mis liitub verbitüvele ja märgib vähehaavalist, ka imiteerivat tegevust. Kui tuletusaluseks on liikumisverb, siis on tuletise tähendus frekventatiivne. *skle*-tuletisi moodustatakse aga ka seisundiverbidest ja sel juhul on tuletisegi tähendus kontinuaatiivne:

lamasklema, roomasklema, olesklema, naudisklema, meelisklema, kõnnisklema, peesisklema, sosisklema, tantsisklema, otsisklema, hõljusklema, silmusklema, mõtisklema

Idiomatiseerunud on *teesklema*.

Tuletusaluseks on esma- või teisevälteline kahesilbiline, vokaaliga lõppev verbitüvi. Astmevahelduslike alustüvede korral on tuletüvi nõrgas astmes. Erandlik on *teesklema*, mille nõrga astme tüvi on ühesilbiline. Kinnistüvelised on *peesisklema* (vrd. *peesitama*) ja *mõtisklema* (vrd. *mõte, mõtlema*). Substantiivitüvest on moodustatud *silmusklema*, kusjuures tuletüstüve lõpphäälik ja sufiksi alguskonsonant kattuvad (vrd. *silmus*).

Kõigist kolmesilbilise tüvega *skle*-liitelistest verbidest on võimalikud paralleelsed *skele*-variandid:

lamaskelema, roomaskelema, otsiskelema.

Kahesilbilise tüvega *teesklema* on astmevahelduslik ja sufiksi kuju on konsonanttüvelises vormis *-sel*: *tee/sel/da*. Muud *skle*-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-tle

Ka *-tle* on *le*-liite variant. Enamasti on tegemist liitsufiksiga *ta + le > -tle*, kuid sufiks on iseseisvunud ja tema abil on moodustatud tuletisi ka juurtüvedest. *-tle* liitub verbile:

kaalutlema, küsitlema, suunitlema, määratlema, loetlema

ja substantiivile:

imetlema, õnnitlema, piiritlema

Substantiivitüvelised *tle*-verbid on idiomatiseerunud.

Tuletüstüvi on kahesilbiline, esma- või teisevälteline. Et sufiks liitub astmevahelduslike tüvede puhul nõrgale astmele, on sõnas *loe/tle/ma* liite ees ühesilbiline tüvi. Tüvevokaal on muutnud sõnades *õnni/tle/ma* ja *suuni/tle/ma*. *tle*-liitelised verbid on astmevahelduseta.

Kolmesilbilise tüvega *tle*-liiteliste verbide kõrval kasutatakse ka nende *tele*-liitelisi variante (*õnni/tele/ma, kaalu/tele/ma*).

Erandlikult on moodustatud *suu/dle/ma* ja *maa/dle/ma*. Ühesilbilise pika vokaaliga lõppeva noomenitüve järel on klusiil nõrgenenud. Analoogia põhjal on sama liitevariandiga moodustatud ka *juur/dle/ma*.

-u

-u on tänapäeva keeles produktiivne verbiliide, millel on mitmeid erinevaid funktsioone. Selles peatükis käsitleme tegevuse kordumist väljendavat ehk frekventatiivset *u*-liidet.

Tähendus

u-liitelised frekventatiivverbid on moodustatud onomatopoeetilisest tüvedest ja enamasti on neil olemas ka momentaanne vaste, mille kõrval *u*-tuletise frekventatiivne iseloom eriti selgelt esile tuleb. Teistest *u*-tuletistest eristab selle rühma tuletisi astmevahelduslikkus.

laksuma (vrd. *laksatama*), *kriiksuma*, *tilksuma*, *kraksuma*, *praksuma*, *kiiksuma*, *niiksuma*, *piiksuma*, *kraaksuma*, *kolksuma*, *vulksuma*, *kõlksuma*, *klõnksuma*, *krooksuma*, *kiuksuma*, *kriuksuma*, *niuksuma*, *niutsuma*, *siutsuma*, *latsuma*, *põntsuma*, *lartsuma*, *lirtsuma*, *turtsuma*, *särtsuma*, *mürtsuma*, *nuutsuma*, *säutsuma*, *vilkuma*, *tilkuma*, *liikuma*, *hõikuma*, *võnkuma*, *loksuma*

Frekventatiivseid tuletisi annavad ka mõned mitteonomatopoeetilised tüved:

nõeluma, *sõeluma*, *välkuma*, *pilkuma*, *katkuma*

Erandina on nende hulgas mõned transitiivsed: *nõeluma*, *sõeluma*, *katkuma*.

Vorm

-u liitub ühesilbilisele tugevaastmelisele konsonantlõpulisele onomatopoeetiliselle tüvele: *turts/u/ma*, *niuts/u/ma*, *tilk/u/ma*. Samasuguse ehitusega on ka tuletustüvena esinev noomen: *nõel/u/ma*, *sõel/u/ma*.

u-liitelisi frekventatiivverbe on moodustatud ka üksikutest ka-liitelistest momentaanidest: *hõi/ka/ma* > *hõi/k/u/ma*, *põr/ka/ma* > *põr/k/u/ma*.

u-liitelised frekventatiivid on astmevahelduslikud.

-i**Tähendus**

-i on tänapäeva keeles harvaesinev verbiliide, mille abil on moodustatud frekventatiivse tähendusega verbe. Tuletisi on vaid mõned. Enamasti on alussõnaks ühekordset tegevust märkivad *a*-tüvelised deskriptiivverbid:

sähvima (vrd. *sähvama*), *kompima*, *kraapima*, *lahmima*, *lonkima*, *lökkima*, *kopsima*, *limpsima*

-i võib liituda ka substantiivi tüvele. Sel juhul on tegemist muutusverbidega, kus tuletusalune noomen märgib muutuse tulemust:

joonima, *sõlmima*, *sõdima*, *kerima*

Tegevuse tulemust tähistab alussõna ka järgmistes denominaalides, aga siin tulemust ei looda, vaid pigem eemaldatakse või eraldatakse tervikust:

koorima, *juurima*, *poegima*, *sulgima*

Vorm

i-liitelised verbid on enamasti kahesilbilise astmevaheldusliku tüvega. Tuletustüvi on ühesilbiline kolmandavärteline ja lõpeb konsonandiga. Sufiks on asendanud tüvevokaali: *sähva/ma* > *sähv/i/ma*, *lūkka/ma* > *lökk/i/ma*.

i-liitelisi frekventatiivverbe on moodustatud ka üksikutest *ka*-, *ga*-liitelistest momentaanidest. Selgi juhul asendab sufiks momentaaniliite vokaali: *oh/ka/ma* > *oh/k/i/ma*, *õh/ka/ma* > *õh/k/i/ma*, *möö/ga/ma* > *möö/g/i/ma*.

Esmavärtelisest kahesilbilisest tüvest on erandlikult moodustatud *sõdima* ja *kerima*. Erandlik on, et sufiks on sellise struktuuriga tüve korral asendanud tüvevokaali: *sõda* > *sõd/i/ma*, *kera* > *ker/i/ma*. Esmavärtelised tuletised on astmevahelduseta.

-ki, -gi, -ku, -gu

-*ki* ja -*gi* on ebaproduktiivsed frekventatiivisufiks, mille abil on moodustatud verbe häämitsust märkivatest interjektsioonidest. Kui tuletisega on tähenduslikus opositsioonis *ka*-, *ga*-liiteline momentaan, siis on frekventatiivisufiksiks -*i*: *oh/ka/ma* > *oh/k/i/ma*, *möö/ga/ma* > *möö/g/i/ma*. Sufiks liitub ühesilbilisele tüvele, -*gi* liitub pikale vokaalile, -*ki* liitub konsonandile, enamasti *h*-le:

mää/gi/ma,

puh/ki/ma, *äh/ki/ma*, *röh/ki/ma*

Verbitüvest on moodustatud *kärkima* (vrd. *kärama*, *kära*), kusjuures verbiliide on asendanud tüvevokaali.

Samatähendusliku *ku*-liite abil on moodustatud *hau/ku/ma*, *pau/ku/ma*, *tõr/ku/ma* (vrd. *tõre*). *gu*-liite abil on moodustatud *näu/gu/ma*.

Kõik nimetatud tuletised on kahesilbilise tüvega (ühesilbilise tuletüstüvega) ja astmevahelduslikud. Sufiksi kuju võib sõnavormides varieeruda: *tõr/ku/ma* : *tõr/gu/b*, *äh/ki/ma* : *äh/i/n*.

2.1.2. Momentaanverbide tuletamine

Momentaansuse põhisisuks on tegevuse hetkelisus, ühekordsus. Mõnikord tähistavad momentaanid ka seisundi algamist (*seisatama*, *vakatama*), aga eesti keeles on see siiski suhteliselt harva esinev tähendusvarjund (võrreldes näiteks soome keelega, vt. Wiik, 1978).

-ata (-ahta)

ata-liide on oma häälikkujult lähedane produktiivsele *ta*-liitele ja *a*-tüveliste alussõnade puhul polegi alati tähendust appi võtmata lihtne otsustada, kumma liitega on tegemist. Kummagi liite erinevad nõuded alussõna semantikale ja liidete erinev tähendus aitavad siiski *ta*- ja *ata*-tuletisi üsna ühemõtteliselt lahus hoida. *-ata* on väheseid liiteid, mis on seotud kindla funktsiooniga: *ata*-liite abil tuletatakse üksnes momentaanverbe. *-ahta* on *ata*-liite stiililiselt markeeritud variant.

Tähendus

-ata tuletab onomatopoeetilis-deskriptiivsetest tüvedest või verbidest momentaanse tähendusega verbe. Tuletised märgivad ühekordset, äkilist, hetkelist tegevust (sageli häälistsust).

Kõige rohkem on *ata*-verbe loodushääli jäljendavatest tüvedest. Paljude *ata*-tuletiste kõrval on kasutusel ka samast tüvest moodustunud *u*-liiteline frekventatiivverb, millega *ata*-tuletis on seega tähendusopositsioonis.

praksatama (vrd. *praksuma*), *kiiksatama* (vrd. *kiiksuma*), *partsatama*, *lartsatama*, *käntsatama*, *lõmpsatama*, *lopsatama*, *patsatama*, *lonksatama*, *surtsatama*, *krapساتama*, *potsatama*, *pumpsatama*, *pontساتama*, *räntsatama*, *prantsatama*, *sumatama*, *põmatama*, *kriikساتama*, *nätsatama*, *käuksatama*, *kääksatama*, *klõpsatama*, *kilksatama*, *kolksatama*, *solksatama*, *mulksatama*, *kõlksatama*, *naksatama*, *miitsatama*, *plaksatama*, *krääksatama*, *laksatama*, *raksatama*, *naksatama*, *plirtsatama*, *lirtsatama*

Hulgaliselt on tuletisi ka elusa tegijaga seostuvatest deskriptiiv-
verbidest, mis märgivad lühiajalist, ühekordset häämitsust:

*viuksatama, piuksatama, piiksatama, uratama, nuuksatama,
prääksatama, kraaksatama, niitsatama, rõhatama, kõhata-
ma, oiatama, hõigatama, ruiatama, hüüatama, hirnatama,
karjatama, mühatama, möögatama, määgatama, haugata-
ma, kaagatama, möiratama, kääratama, norsatama*

Teine momentaanide tuletamiseks sobiv alussõnade rühm on
liikumisverbid. Needki on enamasti deskriptiivsed ja neist moo-
dustatud *ata*-tuletised märgivad äkilise, lühiajalise liigutuse soo-
ritamist:

*holpsatama, jõnksatama, volksatama, jonksatama, seisata-
ma, liigatama, vilgatama, nõtkatama, võpatama, välgatama,
loksatama, tuksatama, õõtsatama*

Muudest verbidest on *ata*-tuletisi vähem, piirajaks semantiliselt
sobivate alussõnade vähesus. Selliseid on:

*muiatama, naeratama, torgatama, hingatama, lõõmatama,
jahmatama, suigatama, siratama, säratama, kuulatama,
neelatama*

Adverbitüvest on moodustatud *vakatama*.

ata-verbid tuletusrühm on lahtine, momentaanverbe saab moo-
dustada igast onomatopoeetilisest tüvest.

Vorm

ata-verbid on kolmesilbilise teisevältelise (harva esmavältelise)
tüvega. Ühesilbiliste onomatopoeetiliste konsonandiga (sageli
konsonantühendiga) lõppevate tüvede puhul liitub *-ata* otse tüvele:

pots/ata/ma, ränts/ata/ma, prants/ata/ma, sulps/ata/ma.

Kui tuletusalus on verb, asendab sufiks tüvevokaali:

*loksu/ma > loks/ata/ma, liiku/ma > liig/ata/ma, jahmu/ma >
jahm/ata/ma, suiku/ma > suig/ata/ma.*

Tuletisi on ka *a*-tüvelistest verbidest, sel juhul kattub liite vokaal
alussõna tüvevokaaliga. Täendus osutab siiski *ata*-, mitte *ta*-lii-
tele: *seis/ma : seisa/n > seis/ata/ma, naer/ma : naera/n >*

*naer/ata/ma, purska/ma : pursa/ta > purs/ata/ma,
lõõma/ma > lõõm/ata/ma.*

Astmevahelduslike alustüvede korral liitub *-ata* nõrgale astmele,
seetõttu võib mõnes laadivahelduslikus sõnas tuletustüvi lõppeda
vokaaliga:

oiga/ma : oia/ta > oi/ata/ma, hüüd/ma : hüüa/n >

hüü/ata/ma, muiga/ma : muia/ta > mui/ata/ma.

Esmavärtlise tüvega tuletisi on moodustatud eeskätt helilise tüvekonsonandiga verbidest:

sär/ata/ma, kaj/ata/ma, hel/ata/ma, kõl/ata/ma, ur/ata/ma,

üm/ata/ma, kil/ata/ma.

Helitütest tüvekonsonantidest esineb *h*. Tuletiste hulgas on astmevahelduseta alustüvest tuletatud *puhatama, kõhatama* ning laadi- vaheldusliku alusverbi nõrga astme vormist saadud *õhatama* (vrd. *õhkama : õhata, rõhatama* (vrd. *rõhkima : rõhib*).

Rohkem esmavärtlisi *ata*-momentaane on opositsioonis kehtvat tegevust märkivate *ise*-liiteliste verbidega. Tuletüstüveks on mõlemal juhul onomatopoeetiline kinnistüvi, millest sufiksita verbi ei kasutata:

sum/ata/ma (vrd. *sum/ise/ma*), *mõm/ata/ma*

(vrd. *mõm/ise/ma*), *tüm/ata/ma* (vrd. *tüm/ise/ma*), *jõr/ata/ma*

(vrd. *jõr/ise/ma*), *tär/ata/ma* (vrd. *tär/ise/ma*), *põr/ata/ma*

(vrd. *põr/ise/ma*), *vär/ata/ma* (vrd. *vär/ise/ma*), *vuh/ata/ma*

(vrd. *vuh/ise/ma*)

ahta-liiteliste paralleelide moodustamine on tuletussüsteemis üsna vaba. Rohkem kasutatakse *ahta*-varianti helilise tüvekonsonandiga kombineeritult ja eeskätt esmavärtlise alustüvede korral:

sär/ahta/ma, hel/ahta/ma, kõm/ahta/ma, ur/ahta/ma,

kõl/ahta/ma, kil/ahta/ma.

Võib aga leida ka teisevärtlisi kasutusnäiteid:

kilj/ahta/ma, karj/ahta/ma, hirn/ahta/ma, liig/ahta/ma.

Häälikulise struktuuri tõttu (*ht*-ühend järgsilbis) ei ole see liitevariant siiski kuigi levinud.

ata- (*ahta-*)liitelised verbid on astmevahelduseta.

-ka, -ga

-ka ja *-ga* on ebaproduktiivsed momentaanisufiks, mille abil on moodustatud verbe üksikutest häälsust märkivatest interjektioonidest. Sufiks liitub ühesilbilisele vokaal- või konsonanttüvele. Tuletised on astmevahelduslikud, mistõttu nõrga astme vormis võib esineda variant *-a*

oi/ga/ma : oi/a/ta, möö/ga/ma;

*oh/ka/ma : oh/a/ta, hõi/ka/ma, hui/ka/ma, õh/ka/ma,
põr/ka/ma*

2.1.3. Kontinuaatiivverbide tuletamine

Keeleteaduslikus kirjanduses on erinevaid arvamusi selle kohta, milline on frekventatiivide ja kontinuaatiivide omavaheline suhe. Enamasti peetakse erinevuseks tunnust, et frekventatiivid väljendavad korduvat, kontinuaatiivid aga kestvat tegevust. Kui vaadata verbi tegevuslaadide vastandumist, siis näeme, et nii frekventatiivverbid kui ka kontinuaatiivverbid kontrasteeruvad momentaanverbidega. Seetõttu ei ole lingvistilises kirjanduses frekventatiive ja kontinuaatiive alati teineteisest eristatud, vaid on käsitletud koos (vt. Wiik, 1975; Kytömäki, 1992: 244). Tegevuslaadi aspekti seisukohast väljendavad momentaanid hetkelist tegevust, nendega kontrasteeruvad frekventatiivsed ja kontinuaatiivsed verbid väljendavad pikema kestusega tegevuslaadi. Tuletise tunnus korduvus/kestvus sõltub alusverbist. Ka eespool *le*-verbidega seoses nägime, et mõned selle sufiksi tuletised väljendavad korduva tegevuse asemel kestvat tegevust või seisundit (*tegelema, ekslema, mäslema, ka skle*-verbid).

Eesti tuletussüsteemis on siiski põhjust kontinuaatiive eraldi rühmana käsitleda, sest vähemalt ühes piirkonnas, nimelt loodus- hääli jäljendavate deskriptiivverbide puhul, kasutab eesti keel kestva ja korduva tegevuse väljendamiseks erinevaid tuletusliiteid, kuigi mõlemad kontrasteeruvad momentaanverbidega. Kui heli korduvust väljendatakse eeskätt *u*- ja *i*-tuletistega, siis kestva heli märkimiseks kasutatakse *ise*-liitelisi verbe. Ka tüve häälikkoostis on erinev. Samuti on ainult kontinuaatiiviliitena tõlgendatav *-tse*, mille puhul tegevuse kestvusele liitub vähehaavalisus.

-ise

-ise tuletab onomatopoeetilis-deskriptiivsetest tüvedest deskriptiivverbe. *ise*-tuletised on produktiivne lahtine tuletustüüp selgi põhjusel, et *ise*-liidet ei kasutata muudes funktsioonides. Tuletusvõimalusi piiravad vaid nõuded alustüve struktuurile. Selle tuletusmalli käsitlemine modifitseeriva tuletusena on teatud määral problemaatiline, sest vaid vähestest alustüvedest on tegelikult olemas

juurverb, millega kontinuatiivset *ise*-tuletist seostada (*kohama, mühama, kärama, jorama, mürama, urama, vurama, plärama, särama*). Enamasti on tuletusalus kinnistüvi. Modifitseeriv funktsioon on sedastatav avarama tuletussüsteemi taustal. Samast kinnistüvest moodustatud momentaanverbid, frenventatiivverbid ja *ise*-verbide semantilised suhted viitavad ühemõtteliselt modifitseerivale tuletusele (vrd. näit. *võppuma — võpatama — võbisema*). Ka juurtüvede semantika — heli või liikumine — on iseloomult verbaalne.

Tähendus

ise-liiteliste verbide põhitähendus on kestev tegevus. Tuletised märgivad kestvaid looduslikke helisid või tahtlikult tekitatud hääli:

habisema, rabisema, krabisema, sabisema, kobisema, lobisema, klobisema, ladisema, pladisema, vidisema, podisema, krudisema, kädisema, plagisema, ragisema, pragisema, nagisema, krigisema, sahisema, sihisema, vihisema, nahisema, kohisema, vuhisema, kähisema, helisema, tilisema, kolisema, sulisema, pomisema, ümisema, inisema, pinisema, tinisema, larisema, narisema, irisema, klirisema, virisema, jorisema, urisema, surisema, vurisema, örisema, kärisema, plärisema, särisema, kõrisema, mürisema, sisisema, visisema, susisema

Mõned tuletised on sellest tähendusrühmast erinevad ja tähistavad mitte niivõrd kuuldavaid kui nähtavaid loodusnähtusi, teatud tüüpi liikumist:

vabisema, varisema, nirisema, tärisema, värisema, libisema, hubisema, judisema, tudisema, vudisema, võdisema, logisema

Idiomatiseerunud tähendusega on *nurisema*.

Enamasti on *ise*-liitelised verbid intransitiivsed, leidub ka üksikuid transitiivseid: *ümisema, pomisema, porisema*

Vorm

Kõik *ise*-liitelised verbid on esmavärtelised kolmesilbilise tüvega tuletised. Tüvekonsonant on *b, d, g, h, l, m, n, r, s*. Sõna algul on üksikkonsonant või konsonantühend *kl, kr, pl, pr*. Tuletis võib alata ka vokaaliga. Nende häälikute kombineerimisel sobivate vokaalidega saadaksegi helisid imiteerivaid tüvesid, millest moodustatakse *ise*-tuletisi.

-tse

-tse on eeskätt denominaalseid verbe tuletav liide, kuid ta on mõnel määral kasutatav ka modifitseeriva verbiliitena. Denominaalseid *tse*-tuletisi käsitletakse peatükis 2.3.

Deverbaalsed *tse*-tuletised märgivad vähehaavalist pidevat tegevust:

ahmitsema, kaabitsema, palmitsema, näkitsema, nokitsema, näpitsema, sõlmitsema, hingitsema, immitsema, ravitsema, halatsema, käratsema, kilatsema, plaanitsema,

Idiomatiseerunud on *tõlgitsema*.

Selles tähendusrühmas on ka mõningaid denominaalseid tuletisi: *vesitsema, veritsema, vahutsema, higitsema*. Õigupoolest verbitüvelised on *tegutsema* ja *teotsema*, aga vormiliselt on alussõnaks deverbaalne noomen.

Sufiks liitub kahesilbilisele vokaaltüvele. Tuletustüvi on astmevahelduslike alussõnade puhul nõrgas astmes:

nokkima > noki/tse/ma, kaapima > kaabi/tse/ma.

Kõige sagedamini liitub *-tse* *i*-tüvelistele alussõnadele. Kui alussõna on muu tüvevokaaliga, siis on see mõnikord asendunud *i*-ga:

imbu/ma > immi/tse/ma, hinga/ma > hingi/tse/ma.

Erandlikult on moodustatud *teotsema*.

-rda

rda-liitelisi verbe ühendab see, et nad kõik on pejoratiivse tähendusvarjundiga. Suurem osa *rda*-liitelisi verbe on tänapäeva keeles unikaalse tüvega (*ähvardama, kooberdama, leierdama, kakerdama, ukerdama*). Tüve ja liidet võib näha vaid vähestes sõnades. Verbitüvega seostuvad *tuigerdama* (vrd. *tuikuma*), *songerdama* (vrd. *sonkima*), *vänderdama* (vrd. *väntama*), kaudselt ka *püherdama* (vrd. *pühkima*), *lohmerdama* (vrd. *lohmima*). Tähenduse poolest *rda*-verbide hulka kuuluvad *paterdama, laterdama, vaderdama, väherdama* on interpreteeritavad ka *da*-liitelistena, sest *r* on alustüves olemas (vrd. *patrama, latrama, vatrama, vähkrema*).

rda-verbide hulgas on ka paar denominaalset tuletist, ka need on tähendusvarjundilt pejoratiivsed: *käpp > käperdama, näpp > näperdama*.

Samuti pejoratiivse tähendusega *rd*-liide esineb substantiivituletuses, tuletades osaliselt samadest alussõnadest (vrd. *käpard*, *latard*, *lohmard*, *kakard*).

rda-liite ees on esma- või teisevälteline kahesilbiline vokaaltüvi. Tüvevokaal on asendunud *e*-ga.

2.2. Deverbaalne muutetuletus

Deverbaalne muutederivatsioon eesti keeles mõjutab verbide intransitiivsust-transitiivsust ning nende subjekti- ja objektiseoseid. Kategooriasisese muutederivatsiooni tulemusel tekkinud deverbaalsed verbituletised peegeldavad lause põhistruktuuri, väljendades kausatiivseid, refleksiivseid ja automatiivseid suhteid. Selles mõttes on kategooriasisene muutederivatsioon väga lähedane grammatilisele protsessile ja sisulisele sarnasusele personaali-impersonaali grammatilise vahekorraga on pööranud tähelepanu paljud soome-ugri verbiderivatsiooni uurijad (vt. näit. Kytömäki, 1992; Karlsson, 1983). Eesti kategooriasisene muutederivatsioon võib teha transitiivsest verbist refleksiivse või automatiivse intransitiivverbi ja vastupidi: intransitiivsest verbist transitiivse kausatiivverbi. Semantiliselt on tegemist muutusverbidega. Süntaktilise määratluse järgi väljendavad automatiivsed ja refleksiivsed verbid muutust subjekti seisundis, objekti seisundimuutust väljendavad kausatiivsed verbid.

Deverbaalsele muutetuletusele on iseloomulik ainult selles funktsioonis kasutatavate tuletusliidete puudumine. Verbide süntaktiliste omaduste muutmiseks kasutatakse põhiliselt *ta*- ja *u*-liidet, aga kummalgi liitel on hulgaliselt muidki funktsioone.

2.2.1. Kausatiivverbide tuletamine

Kausatiivsed verbid on põhjustavat tegevust väljendavad verbid. Neid tuletatakse intransitiivsetest verbidest ja tuletis märgib tuletusluse verbiga tähistatud intransitiivse toimingu põhjustamist. Tuletusluse verbi subjekt transformeerub kausatiivse tuletise objektiks. Tuletise põhitähendus on objektile suunatud muutus.

-ta

-ta (-da) on eesti keele kõige sagedasem verbiliide. Liitel on kaks fonoloogilist varianti: vokaalile ja helitule konsonandile liitub *-ta*, helilisele konsonandile liitub *-da*. Tuletusaluseks võivad olla verbid, noomenid, adverbid. Selles peatükis on vaatluse all üksnes deverbaalsed *ta*-tuletised. Denominaalseid *ta*-verbe käsitletakse peatükis 2.3.

Tähendus

Tähenduselt on *-ta* mitmekesine. Tuletusaluse tüve sõnaliigist lähtudes võib *ta*-liiteliste verbide hulgas eristada kaht suurt tähendusrühma: deverbaalsed kausatiivid ja denominaalsed faktitiivid.

Kui tuletusalus on verb, siis on *ta*-tuletised kausatiivse tähendusega. Tuletusaluseks on intransitiivne verb, *ta*-tuletis väljendab selle verbiga märgitud tegevuse põhjustamist: *ärkama* > *ära/ta/ma*, *põlema* > *põle/ta/ma*, *eksima* > *eksi/ta/ma*, samuti

imetama, *kasvatama*, *kõrvetama*, *küpsetama*, *langetama*, *lõpetama*, *nakatama*, *põrgatama*, *sulatama*, *veeretama*, *hävutama*, *kergitama*, *lepitama*, *närtsitama*, *pleegitama*, *sobitama*, *allutama*, *hirmutama*, *jahutama*, *kaotama*, *kallutama*, *klõpsutama*, *kääksutama*, *kõigutama*, *paisutama*, *raputama*, *õõtsutama*

Produktiivne on *ta*-kausatiivide moodustamine tuletatud alusel, *ne*-liitelistest ja *ise*-liitelistest intransitiivsetest verbidest: *koha/ne/ma* > *koha/n/da/ma*, *hel/ise/ma* > *hel/is/ta/ma*, nii ka

arendama, *halvendama*, *kergendama*, *kuumendama*, *kõvendama*, *lahjendama*, *laiendama*, *mugandama*, *peenendama*, *täiendama*, *suurendama*, *soojendama*, *tühjendama*, *pikendama*, *harvendama*, *tervendama*, *uugendama*, *valgendama*, *pehmen-dama*, *värskendama*, *tihendama*;

kahistama, *kolistama*, *käristama*, *libistama*, *lohistama*, *müristama*, *pinistama*, *väristama*, *krabistama*, *kobistama*, *klobistama*, *kähistama*, *nahistama*, *tilistama*, *sulistama*, *tinistama*, *laristama*, *logistama*, *kädistama*, *põristama*, *sahistama*, *kõlistama*

Idiomatiseerunud tähendusega, kuigi korrapäraselt verbist tuletatud, on kausatiivid *suitsetama*, *suretama*, *näitama*, *ilmutama*, *istutama*, *juurutama*, *laulatama*.

Vorm

Enamik *ta*-liitelisi verbe on kolmesilbilise esma- või teisevältelise tüvega. Tuletustüvi liite ees on seega kahesilbiline, Vormimall sõltub tuletusaluse sõna struktuurist. Tüvi liite ees võib lõppeda nii konsonandiga kui vokaaliga. Kui alussõnaks on kahesilbilise tüvega verb, siis liitub *-ta* vokaaltüvele: *kasva/ta/ma*, *sula/ta/ma*, *veere/ta/ma*.

Astmevahelduslike tüvede puhul on tuletustüvi alati nõrgas astmes, seda ka siis, kui alussõna ise on astmevahelduseta:

kõrbema > *kõrve/ta/ma*, *loobuma* > *loovu/ta/ma*, *jahtuma* > *jahu/ta/ma*, *kerkima* > *kergi/ta/ma*, *nõrguma* > *nõru/ta/ma*, *imbuma* > *immu/ta/ma*, *nõrdima* > *nõrri/ta/ma*, *ärkama* > *ära/ta/ma*

Ühesilbilisele tüvele liitub *-ta* laadivahelduslike tüvede puhul, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline:

kaduma > *kao/ta/ma*, *laduma* > *lao/ta/ma*, *põdema* > *põe/ta/ma*, *liguma* > *leo/ta/ma*, *pidama* > *pea/ta/ma*

-ta liitub ka kahesilbilisele tuletatud tüvele:

du + ta > *-u/ta*: *juur/du/ma* > *juur/u/ta/ma*, samuti
võõrutama, *tuulutama*, *moonutama*, *väänutama*, *kaarutama*,
keerutama, *koolutama*, *kuulutama*, *käänutama*, *painutama*

Selline tuletusmall rakendub vaid siis, kui *du*-liite ees on pikale vokaalile liituva helilise konsonandiga lõppev ühesilbiline tüvi.

u + ta > *-u/ta*: *all/u/ma* > *all/u/ta/ma*, samuti

kallutama, *pillutama*, *lennutama*, *irrutama*, *korrutama*, *sirutama*, *laiutama*, *kohutama*, *kõlgutama*, *hukutama*, *tilgutama*,
välgutama, *niisutama*, *kolksutama*, *lahutama*, *kibrutama*

Selline tuletusmall rakendub siis, kui *u*-sufiksi ees on ühesilbiline mitteverbaalne tüvi.

Tuletustüvi on konsonantlõpuline, kui alussõnaks on kolmesilbilise tüvega *ne*- või *ise*-tuletis. Sel juhul lüheneb alustüvi vokaali võrra ja kausatiivisufiks liitub konsonandile.

ne + ta > *-n/da*: *suure/ne/ma* > *suure/n/da/ma*, samuti

laiendama, *mugandama*, *halvendama*, *kohandama*, *kõvendama*, *kuumendama*, *kergendama*

ise + ta > -is/ta: hel/ise/ma > hel/is/ta/ma, samuti pinistama, väristama, libistama, kahistama, käristama, kolistama, solistama, vuristama, tinistama

Ühel juhul liitub *-ta* le-liitele: *tolm/le/ma > tolm/el/da/ma*. Erandlikult on moodustatud ka *näge/ma : näe- > näi/ta/ma*. Viimane on ka ainus astmevahelduslik *ta*-kausatiiv. Muud *ta*-verbid on astmevahelduseta.

-t

-t on tänapäeva keeles ebaproduktiivne sufiks, mille abil on tuletatud intransitiivsetest verbidest kausatiive. *-t* on *ta*-sufiksi ajalooline sisekaoline variant ja seetõttu on *t*-sufiksiliste kausatiivverbide puhul tegemist suhteliselt vanade eesti keele sõnadega. Korrapärane on tuletus siis, kui tuletusaluseks on ühesilbiline pika vokaali või diftongiga lõppev verbitüvi:

keema > kee/t/ma, jooma > joo/t/ma, naima > nai/t/ma, sööma > söö/t/ma

Tähenduse poolest võib sellesse rühma arvata veel mõned kausatiivid, mille tüve häälikkuju on alussõnaga võrreldes muutunud:

jätma (vrd. *jääma*), *tõstma* (vrd. *tõusma*), *päästma* (vrd. *pääsema*), *kütma* (vrd. *küdema*).

Samasse tuletustüüpi kuuluvad denominaalsed verbid *muutma* ja *matma*, viimase pika vokaaliga lõppev tüvi on liite ees lühenenud.

Kõik *t*-liitelised verbid on astmevahelduslikud. Nõrga astme vormis esinevad liitevariandid *-da*, *-de*: *söö/da/n, söö/de/tud*.

2.2.2. Refleksiiv- ja automatiivverbide tuletamine

Refleksiivi- ja automatiividerivatsioonile on ühine see, et mõlemal juhul tuletatakse transitiivsetest verbidest intransitiivseid. Transitiivse verbi objekt muutub pindstruktuuris intransitiivse verbi subjektiks. Tuletiste põhitähendus on subjektile suunatud muutus. Semantiliselt võib see subjekt olla tegija (*Laps riietub*), kogeja (*Naine lesestus*) või neutraalne alis (*Uks sulgub*). Tuletiste tähendusi iseloomustades lähtutakse sellest, mis selle muutuse esile kutsus. Sellest aspektist võib tuletis olla passiivne, automatiivne või refleksiivne.

Refleksiivverbid on tegevusverbid. Verbi tegevus on suunatud subjektile ehk tegutsejale, muutuse põhjustaja ja see, keda muutus hõlmab, on üks ja sama isik.

Passiiv- ja automatiivverbid on toimumis- ehk protsessiverbid. Nende puhul on muutuse põhjustaja ja see, keda või mida muutus mõjutab, alati erinevad. Passiivverbideks nimetatakse selliseid, kus subjekti muutuse põhjustaja süvastruktuuris on aktiivne, elus tegija (semantiliselt agent). Automatiivverbe eristab passiivverbidest see, et automatiivse verbiga väljendatud subjektimuutuse põhjustajaks ei ole elus tegija (agent) (vt. Kulonen-Korhonen, 1985).

Verbisemantika seisukohast ei ole subjektimuutuse põhjustaja oluline. Valdav enamik mitterefleksiivsetest intransitiivsetest tuletistest on sellised, kus subjektimuutuse põhjustaja võib olla nii elus kui elutu. Seepärast ei ole eesti keeles automatiiv- ja passiivverbe harilikult eri rühmadesse liigitatud (Kasik, 1991).

Refleksiiv- ja automatiivverbide vahekord morfoloogilise impersonaalliga on erinev. Refleksiivverbil on eri tähendus kui sellega korreleeruva kausatiivverbi impersonaalil, vrd. *Tüdruk riietus* ja *Tüdrukut riietati*. Ka selliseid puhtaid automatiivverbe, kus subjektimuutuse põhjustaja on elutu, ei ole võimalik impersonaalliga võrrelda: nende alusverbist ei saagi impersonaali moodustada (vrd. *Muutus toimus*. *Juhtus õnnetus*. *Puud peegelduvad vees*.). Passiivsuse väljendamine leksikaalselt ei ole eesti keelele omane. Aktiivsetest tegevusverbidest, mille üks argumente on obligatoorselt agent, ei ole võimalik tuletisi moodustada: need tegevused ei saa iseenesest toimuda. **Koolid varustusid õpikutega*. **Sündmus pühendus aastapäevale*. **Kiri kirjutus kauni käekirjaga*. **Väljak ehitus täis kahe nädalaga* ei ole normaalsed eesti keele laused. Vaid selliste automatiiv-passiivsete verbide kasutamine, millel on elusa põhjustaja võimalus, on kõrvutatav morfoloogilise impersonaalliga: *Külalisi üllatati* ja *Külalised üllatusid*; *Loodust saastatakse* ja *Loodus saastub*; *Küsimust korraldati* ja *Küsimus kordus*; *Laud kaeti roogadega* ja *Laud kattus roogadega*.

Refleksiivseid ja automatiivseid verbe tuletatakse eesti keeles *-u*-liitega ja selle variantidega.

-u

-u on tänapäeva keeles produktiivne verbiliide, mille laiem tarvituseletulek seostub keeleuuendusliikumisega ja soome keele mõ-

juga. Eriti rohkesti *u*-tuletisi on verbidest ja adjektiividest, mõnevõrra vähem substantiividest. Käesolevas peatükis käsitletakse vaid deverbaalset *u*-liidet, denominaalseid *u*-tuletisi analüüsitakse peatükis 2.3. Frekventatiiviliidet *-u* käsitleti peatükis 2.1.

Tähendus

Ühine tunnus kõigile *u*-liitelistele verbidele on intransitiivsus. Tuletise täpsem tähendus sõltub tuletusaluse sõnaliigist ja semantikast, tuletatud alussõna puhul ka juursõna sõnaliigist.

Tavaliselt on *u*-d keeleteaduslikus kirjanduses nimetatud refleksiiviliiteks. Tuletusaluseks on transitiivsed tegevusverbid. Refleksiivse ehk enesekohase tegevuse puhul subjekti tegevus on suunatud subjektile endale. Puhtaid refleksiivverbe on eesti keeles üsna vähe:

anduma, hoiduma, viskuma, naituma, toituma, peituma, kaevuma, eemalduma, riietuma, rõivastuma, relvastuma, rivistuma, kohustuma, alanduma

Hoopis suurema rühma *u*-tuletistest moodustavad automatiivverbid. Needki verbid on tuletatud tegevusverbidest, aga siin muudab *-u* tegevusverbi toimumis- või seisundiverbiks (*sulgema* > *sulguma*: *Sulen ukse* > *Uks sulgub*).

aimuma, leiduma, tõmbuma, kanduma, lenduma, tunduma, murduma, korduma, kiirguma, sulguma, hõõguma, ajuma, kuhjuma, korjuma, haakuma, õhkuma, mähkuma, nühkuma, põkkuma, lükkuma, põrkuma, laskuma, paiskuma, seiskuma, viskuma, purskuma, tõukuma, jätkuma, kiiluma, riimuma, liimuma, toimuma, põimuma, sõlmuma, kleepuma, rappuma, kooruma, poetuma, liituma, peituma, kastuma, kattuma, mattuma, pettuma, haavuma, solvuma, värvuma.

Tuletatud alusel:

eralduma, klammerduma, elatuma, ärrituma, huvituma, samastuma, reastuma, majutuma, peegelduma, ahelduma, vahelduma, järelduma, maanduma, liigenduma, lahendum, etendum, seonduma, seostuma, pidurduma, peatuma, üllatuma, ulatuma, vahetuma, seletuma, kuuletuma, soetuma, õlituma, kinnituma, erituma, laotuma, teostuma

Osa verbe on interpreteeritavad nii refleksiivsetena kui automatiivsetena, näit. *muutuma* 'end muutma', aga vrd. *Ilm muutus tormiseks. Ruum muutus (=muudeti) hetkega peosaaliks*; nii ka

kapselduma, rakenduma, joonduma, moonduma, asetuma, lülituma, rühmituma, jaotuma

Eraldi rühmana tuleb vaadelda *u*-tuletisi, mis on moodustatud denominaalsetest verbidest. Semantiliselt on sellised *u*-tuletised seotud nii juurtüvega kui ka tuletusaluse faktitiivverbiga. Juurtüve suhtes on sellised verbid translatiivsed, vahetu tuletusaluse suhtes refleksiivsed või automatiivsed, vrd. *puhastuma* 'puhtaks muutama' ja 'end puhastama'. Selliseid verbe on näiteks

*ähmastuma, julmastuma, arastuma, habrastuma, kiivas-
tuma, kurvastuma, kõvastuma, rabestuma, kibestuma, libes-
tuma, kobestuma, magestuma, haigestuma, tigestuma, kan-
gestuma, süngestuma, nõrgestuma, sõgestuma, ägestuma,
tihestuma, kalestuma, pimestuma, tumestuma, peenestuma,
kainestuma, venestuma, tõmbistuma, sirutuma.*

Juurtüvi võib peale adjektiivi olla ka substantiiv:

*sõestuma, vormistuma, kivistuma, pulbristuma, gaasistuma,
klaasistuma, pronksistuma, valgustuma, rahustuma, elustu-
ma, täiustuma, aeglustuma, killustuma, tolmustuma, aurus-
tuma, lihtsustuma*

Kui juurtüvi on tunnusega [+elus], siis ei ole tuletist võimalik tõlgendada refleksiivsena või passiivsena, vaid ainult translatiivsena (vrd. *naisestuma, lesestuma, lapsestuma, pädistuma, sandistuma*).

u-tuletus on produktiivne ja tuletised moodustavad avatud tuletusrea. Arvestada tuleb siiski semantilisi piiranguid, mis nende tuletusala kitsendavad. *u*-deverbaale ei moodustata intransitiivsetest verbidest. *kolletama, hallitama, talvitama, imestama, mines-
tama* jts. on juba ise automatiivse tähendusega. Samal põhjusel ei moodustata *u*-tuletisi kausatiividest, sest nende alusverbid on juba ise intransitiivsed (vrd. *uuenema — uuendama — *uuenduma*)

Erandiks on vaid üksikud tuletusread nagu *nakkama > naka-
tama > nakatuma, kalduma > kallutama > kallutuma*, kus kolmiku esimene liige on automatiivne, kolmas refleksiivne verb. Reegli-
päraselt aga ei ole eesti keele tuletussüsteemis automatiivi- ja
refleksiivtuletuse vastandamist.

Vorm

u-tuletised on kahesilbilise kolmandavärtlise või kolmesilbilise esma-teisevärtlise tüvega. Vormimall sõltub tuletusaluse sõna struktuurist. Juurtüvi on liite ees ühesilbiline kolmandavärtlane: *murd/u/ma*, *leid/u/ma*. Vokaaltüvelistel alussõnadel asendab sufiks tüvevokaali:

kaeva/ma > *kaev/u/ma*, *tõmba/ma* > *tõmb/u/ma*, *sõlmi/ma* > *sõlm/u/ma*,

Erandliku tüvestruktuuriga (esmavärtlised) on *ajuma* ja *jaguma*.

Ainus sufiks, millele *-u* liitub, on verbiliide *-ta* (*-da*) koos variantidega *-sta*, *-lda*, *-nda*. Sufiksi vokaal asendub *u*-ga.

ta (*da*) + *u* > *-t/u* (*-du*): *lüli/ta/ma* > *lüli/t/u/ma*, samuti
riietuma, *rühmituma*, *peegelduma*, *laotuma*, *asetuma*

sta + *u* > *-st/u*: *vormi/sta/ma* > *vormi/st/u/ma*, samuti
klaasistuma, *aurustuma*, *killustuma*, *kivistuma*

nda + *u* > *-nd/u*: *ete/nda/ma* > *ete/nd/u/ma*, samuti
rakenduma, *keskenduma*, *liigenduma*, *maanduma*

lda + *u* > *-ld/u*: *võima/lda/ma* > *võima/ld/u/ma*, samuti
tükelduma, *korralduma*, *kohalduma*, *veelduma*

-u liitub ka võõrtüvelistele *eeri*-verbidele:

eeri + *u* > *-eer/u*: *organiseeri/ma* > *organiseer/u/ma*, samuti
aklimatiseeruma, *orienteeruma*, *registreeruma*

u-liitelised refleksiiv- ja automatiivverbid on astmevahelduseta.

-du

-du on *u*-liite konsonandiga algav variant, mis rakendub juhtudel, kui tuletüstüvi lõpeb pikale vokaalile või diftongile järgneva helilise konsonandiga. Verbitüvelised *du*-tuletised jagunevad nagu *u*-liitelisedki refleksiivverbideks ja automatiivverbideks:

keelduma, *neelduma*, *soolduma*, *voolduma*, *kuulduma*, *tuulduma*, *veenduma*, *painduma*, *käänduma*, *suunduma*, *väänduma*, *keerduma*, *piirduma*, *siirduma*, *koorduma*, *hõõrduma*,
määrduma, *pöörduma*

Ka samasuguse struktuuriga noomenitüvedele liitub *-u* asemel *-du*. Vähesed *du*-liitelised denominaalsed verbid on tähenduselt translatiivsed, juurtüvi tähistab seisundimuutuse tulemust:

poolduma, peenduma, kaarduma, noorduma, juurduma, võõrduma, väärduma
du-tuletised on astmevahelduseta.

-bu, -bi

Ühesilbilistele, pika vokaali või diftongiga lõppevatele tüvedele liitub *-u* variandina *-bu* või *-bi*. Tegemist on *u*-liite ajaloolise variandiga, mis tänapäeva keeles on ebaproduktiivne. Eesvokaalsetele sõnadele on üldjuhul liitunud *-bi*, tagavokaalsetele *-bu*. Erandid on tingitud tuletuses nii tavalisest analoogiast (näiteks *hääbuma*). Tuletised on idiomatiseerunud tähendusega:

saabuma, maabuma, loobuma, joobuma, hääbuma, suubuma, ööbima, viibima, käibima, jääbima, lööbima, sööbima

Mõnel tuletisel on tähendusseos tuletusaluse sõnaga säilinud (*maabuma, joobuma, sööbima, ööbima, suubuma*), teistel on see väga kaudne ja verbe võib vaid tinglikult idiomatiseerunud tähendusega tuletisteks pidada.

bu- ja *bi*-liitelised verbid on astmevahelduseta.

2.3. Denominaalne muutetuletus

Denominaalsete verbituletiste rühmitamine on osutunud keeruliseks ja valikukriteeriumidest sõltuvaks. Püüd detailsele liigitusele on näidanud, et täpsus ei taga liigituse kõikehõlmavust ega eranditust. Tähendusrühmad on ebaühtlase suurusega, mõne tähendusrühma piirid on selgemad, teisel ähmasemad (vt. Kytömäki, 1990).

Denominaalsete verbituletiste süsteem on kirjum, see ei ole nii selgesti struktureeritav kui deverbaalsete verbide tuletustüübid. Võib siiski näha, et denominaalsete verbide alussõnad esinevad tuletistega samatähenduslikes parafrasides teatud semantilistes funktsioonides, mille järgi tuletisi on võimalik rühmitada (vrd. Clark, Clark, 1979). Generatiivse semantika meetodil analüüsides esindab denominaalse verbituletise alussõna süvastruktuuri predikaadi semantilist argumenti. Alussõna tavalisim roll eesti denominaalses verbituletuses on [TULEMUS] või [VAHEND]. Esi- mesel juhul väljendab verbituletus muutust, alussõna selle muutuse tulemust. Teisel juhul väljendab verb mingit tüüpi tegevust,

mis toimub alussõnaga märgitud vahendi abil. Kui alussõna väljendab tulemust, võib olla tegemist kahesuguse semantilis-süntaktilise vahekorraga. Verbituletusega võib nimelt väljendada muutust kas subjekti või objekti seisundis. Subjekti seisundis toimuvat muutust väljendavad translatiivsed verbid (*Maa vabaneb*). Objekti seisundimuutust väljendavad kausatiivsed verbid (*Armee vabastab maa*). See on kausatiivide süntaktiline määratlus. Derivatiivselt tähistab alussõna *vaba* tegevuse tulemust, sufiksiga väljendatav kategooriaalne tähendus on põhjustamine. Sufiksiga väljendatav kategooriaalne tähendus esindab süvastruktuuri predikaati. Predikaatide rollid ei moodusta generatiivses semantikas nii selget universaalset süsteemi kui argumentide semantilised funktsioonid. Eesti tuletussüsteemis tavalisemad denominaalsete verbide kategooriaalsed tähendused on [PÕHJUSTAMA], [MUUTUMA], [KASUTAMA], [LISAMA], [NIMETAMA] ja võib-olla veel mõned juhuslikumad. Eraldi rühmana tuleb nimetada olemisverbe, kus tuletus muudab üksnes sõnaliiki: alussõna pole mitte argumendi, vaid predikaadi funktsioonis ja süvastruktuuris kategooriaalset predikaati ei olegi.

Sageli on aga verbiliite funktsiooniks üksnes teha noomenist verb, verbi täpsem tähendus on aga individuaalne või idiomatiseerunud (Kytömäki, 1990). Erinev on ka tuletusliite ja tuletise tähenduse seos. Mõned tuletusmallid on seotud kindla tähendusega ja esindavad teatud süntaktilis-semantilist süvastruktuuri, teised võivad esindada mitut tähendustüüpi, kolmandatel polegi kindlat tähendust. Seepärast käsitleme kõiki denominaalseid verbe koos, tuletusliidete kaupa. Derivatiivsed tähendused ja nendele vastavad tuletusmallid on esitatud eraldi kokkuvõtliku loendina peatüki lõpus.

-ta

Denominaalset *ta*-sufiksiti on eesti tuletusõpetuses harilikult nimetatud faktitiiviliiteks. Tuletis väljendab tegevust, mille üheks osaliseks on tuletusaluse sõnaga tähistatu. Verbi täpsem tähendus kujuneb selle järgi, milline on tuletusaluse sõna loomulikum roll tegevussituatsioonis.

Tähendus

ta-liitelised denominaalsed verbid on tuletusaluse ja tuletise tähendusvahekorra poolest väga mitmekesised.

A. Verb võib tähistada objekti seisundimuutuse põhjustamist, kusjuures tuletusalune sõna märgib selle muutuse tulemust. Subjekti-objektivõimalustest lähtudes on needki verbid kausatiivid. Denominaalseid kausatiive moodustatakse enamasti adjektiividest:

avardama, puhastama, ilustama, rõõmustama, rikastama, punastama, labastama, uimastama, kinnistama, lahtistama, madaldama, vedeldama, hämardama, kumerdama, kõverdama, kähardama, ümardama, elavdama, teravdama, tugevdama, elustama, haljastama, hõlbustama, kaunistama, paljastama, tõhustama, õilistama, õnnistama.

Tuletusalus võib olla ka substantiiv:

silbitama, laenutama, rühmitama, poolitama, tolmutama, hirmutama, pilbastama, jäätama.

Tuletusalune substantiiv on sageli adjektiivist tuletatud: *julge > julg/us > julg/us/ta/ma*, nii ka

lihtsustama, tähtsustama, täiustama, täpsustama, võrdsustama, väärtustama

Mõned tuletised on tähenduse järgi seostatavad (seisundi)adverbidega:

püstitama, taastama, kortsutama, krimpsutama, krussutama

B. Teine suurem rühm *ta*-faktitiive on instrumentatiivsed. Tuletusalus märgib vahendit, tuletis tähistab nimetatud vahendiga seostuvat tegevust. Hulk selliseid tuletisi saadakse tööriistanimetustest:

haspeldama, hõõveldama, kühveldama, pintseldama, raspeldama, vispeldama, haamerdama, pidurdama, sidurdama, vasardama, pussitama, vurritama, lingutama, rihmutama, peegeldama

Liikumisvahendit tähistavatest noomenitest tuletatakse vastavaid liikumisverbe:

laevatama, suusatama, purjetama, aerutama, kelgutama, ratsutama, uisutama, parvetama, kärutama

Tuletusaluse sõna tähendusest sõltub, kas temaga sõidetakse (*laevatama, suusatama, kelgutama*), pannakse sõiduk liikuma (*aerutama, purjetama*) või sõidutatakse kedagi/midagi (*parvetama, kärutama*).

Ainenimetused alussõnadena tähistavad enamasti katmisvahendit:

vahatama, hõbetama, pigitama, prügutama, savitama, õlitama, nikeldama, pahteldama, kruusatama, kreemitama, suhkurdama.

Mängimisvahendit tähistab tuletusalus sõnades *kanneldama, viiuldama, klaverdama, maletama, kabetama.*

Kinnitamis- või sulgemisvahendit tähistab tuletusalus järgmistes verbides:

aheldama, ankurdama, ketitama, köietama, lukutama, riivitama, kapseldama, kaanetama, naelutama

Paljud tuletusalused substantiivid tähistavad vahendit, millega tegevusobjekt varustatakse, mis talle lisatakse:

saduldama, pannaldama, polsterdama, kinnastama, tanutama, rõngastama, harjastama, soomustama, sõrmustama, taglastama, ääristama, trellitama, takutama, tallutama, rautama, vööutama, torutama, võretama, võrutama, rõivastama, rüütama, vooderdama, lahastama.

Sama tähendusvahekord on ka mõnede abstraktset omadust tähistavate substantiivide ja neist tuletatud verbide vahel:

julgustama, panustama, õigustama.

Vahendi funktsiooni tähistab alussõna ka tuletistes *tuulutama, õhutama, vannitama, mõjutama*, kuigi tuletise täpsemat semantilist struktuuri ei ole võimalik reeglipärase tuletusmalliga avada. Tuletised on idiomatiseerunud.

C. Denominaalse *ta*-liite kolmas tavalisim funktsioon on predikaatiivne. Tuletised on olemisverbid, mis tähistavad mingis seisundis või olukorras olekut. Tuletusalune noomen või adverb kirjeldab seda olukorda või kohta, milles olemist verb näitab. Sellise tähendusega tuletisi on adjektiividest:

kavaldama, punetama, rohetama, sinetama, külmetama, jaburdama, veiderdama, eretama, lorutama, perutama, lillatama, roosatama, rõõmustama, lollitama, laiutama;

substantiividest:

kõhutama, küürutama, põlvitama, suvitama, redutama, talvitama, külitama, huvitama, sabatama, looderdama, tohter-

dama, meisterdama, kollitama, lainetama, vahutama, selitama;

adverbidest:

kükitama, kikitama, turritama, ammutama, upitama, kummardama, pingutama, krussitama, kortsutama, krimpsutama, ennetama

Tuletatud seisundiverbid tähistavad nagu seisundiadverbidki sageli nii seisundisse sattumist või seisundi põhjustamist kui ka seisundis olemist, näiteks:

Tüdruk põlvitas/kükitas nurgas või nurka

Tüdruk krussitas juukseid või Juuksed krussitasid

D. Produktiivse tähendusrühma moodustavad kõnetus- või tsitaatverbid, mis tähistavad tuletusaluse sõna või hääliku(kombinatsiooni) nimetamist või tsiteerimist.

Ühelt poolt tähistavad need verbid pöördumist kellegi poole teatud vormis

sinatama, teietama, prouatama, härratama, preilitama;

teise rühma moodustavad mitmesugused tsiteeritavad sõnad ja hääliitsused:

jaatama, eitama, lõõritama, tuututama, hallootama, hurraatama, ohootama, agatama

Kõnes moodustatakse selliseid verbe juhutuletistena. Enamasti märgitakse sellega tuletusaluse sõna sagedast kordamist, tsiteerimist, näiteks

Mis sa vanaemataid, kas sa ise ei saa hakkama

Võõrsõnadest häirib kõrva "sinjooretamine" ja "senjooritamine" vastavalt itaalia ja hispaania kirjanduse tõlgetes (ajakirjast)

"Iksitamine" (keelehooldeartiklist)

Nii et nuksitada maksab küll, aga kas ka maksitada (= nuks- ja maks-vorme kasutada; samast).

E. Väike rühm *ta*-verbe tähistab tuletusaluse sõnaga märgitu tarvitamist toiduks või joogiks:

einetama, lõunatama, napsitama, maiustama, kohvitama

Üldiselt pole eesti keeles siiski tavaks verbiga väljendada mingi konkreetse toidu söömist, vrd. *võileiba, suppi, praadi sööma*.

F. Mõned tuletised on võrdleva tähendusega, kusjuures tüvi osutab võrdlusalusele esemele:

pudrutama, pendeldama, liputama, vibutama

Nende tuletiste tähendused on siiski üsna idiomatiseerunud, alussõna tähendus on pigem metafoorne. Idiomatiseerunud tähendus on ka *majutama, paigutama, postitama, juubeldama*.

ta-liiteliste verbide tuletusrida on avatud, tuletusvõimalused on määratud alussõna semantikaga. Rohkem tekib uus- ja juhutuletisi muidugi tähendusrühmades, kus alussõna leksikaalne tähendus tema kasutamist oluliselt ei piira, nagu eespool juba mainitud mingi sõna tsiteerimist märkivad või millegi lisamist (millegagi varustamist) tähistavad verbid. Vaba tuletusvõimaluse näiteid:

bikiinitatud missid, prillitatud/prilliraamitatud silmad, tahveldatud seinad, parketitatud põrand, kaabutatud mehed, saabastatud jalad

ta-liite kasutamist piirab mõnevõrra uudistuletiste moodustamisel viimasel ajal aktiivseks kujunenud *sta*-liide.

Vorm

Enamasti liitub *-ta* ka denominaalsetes tuletistes kahesilbilisele tuletustüvele nagu deverbhaalsete kausatiivide rühmaski.

Kui tuletusalus on nominatiivis kahesilbiline ja lõpeb konsonandiga, siis liitub sufiks nominatiivi lõppkonsonandile:

ahel/da/ma, avar/da/ma, ümar/da/ma, madal/da/ma, tugev/da/ma, sõrmus/ta/ma, lahter/da/ma, nummer/da/ma

Kahesilbilisele vokaaltüvele liitub *-ta* siis, kui kahesilbiline alussõna lõpeb nominatiivis vokaaliga või alussõnaks on nõrgeneva tüvega astmevahelduslik noomen, mis on nominatiivis ühe-, genitiivis kahesilbiline. Astmevahelduslik alussõna on tuletustüvena nõrgas astmes:

võre/ta/ma, hõbe/ta/ma, peru/ta/ma, ere/ta/ma, roosa/ta/ma, lõuna/ta/ma, kraavi/ta/ma, silbi/ta/ma, köie/ta/ma

Ühesilbilisele tüvele liitub *-ta*, kui alussõna lõpeb pika vokaali või diftongiga, samuti laadivahelduslike tüvede puhul, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline:

töö/ta/ma, vöö/ta/ma, koi/ta/ma, rüü/ta/ma, jaa/ta/ma, ei/ta/ma, hurraa/ta/ma, jää/ta/ma;

vagu > *vao/ta/ma*, *nõgi* > *nõe/ta/ma*, *tugi* > *toe/ta/ma*
 Erandlikult on moodustatud *raud* : *raua* > *rau/ta/ma*.

Tüvevokaal sufiksi ees harilikult ei muutu, mõnes tuletises võib eeldada mitmuslikku tuletustüve:

põlvi/ta/ma, *maju/ta/ma*, *rühmi/ta/ma*, *pooli/ta/ma*,
osi/ta/ma, *naelu/ta/ma*, *tallu/ta/ma*, *rihmu/ta/ma*

Kolmandavärteline alustüvi nõrgeneb liite ees teisevärteliseks tuletustüveks:

sahtel (III v.) > *sahtel/da/ma* (II v.), *vooder* (III v.) >
vooder/da/ma (II v.), *julgus* (III v.) > *julgus/ta/ma* (II v.),
peegel (III v.) > *peegel/da/ma* (II v.)

Nõrgenemisega võib kaasneda kirja pildi muutus, mis meenutab astmevaheldussüsteemi nõrka astet:

nummer/da/ma, *klammer/da/ma*, *vanger/da/ma*,
tembel/da/ma

Denominaalne *-ta* liitub harilikult lihttüvele. Tuletatud noomenitele liitub *-ta* palju juhuslikumalt kui tuletatud verbidele. Mõnel määral tuletisi on kahesilbilise nominatiiviga *us*-liitelistest noomenitest:

us + *ta* > *-us/ta*: *suur/us* > *suur/us/ta/ma*, *samuti*
julgustama, *sõrmustama*, *panustama*, *õigustama*, *tähtsus-*
tama, *täiustama*, *täpsustama*, *võrdsustama*, *väärtustama*

Kui *us*-liite ees on *u*-lõpuline tüvi, siis ei ole võimalik ühemõtteliselt otsustada, kas on tegemist liitsufiksiga *us+ta* või *u*-tüvelise substantiivi vokaaltüvele liituva samatähendusliku *sta*-liitega (*rõõm/us/ta/ma* või *rõõmu/ta/ma*, *il(u)/us/ta/ma* või *ilu/ta/ma*, *el(u)/us/ta/ma* või *elu/ta/ma*).

ne + *ta* > *-s/ta*: *karva/ne* > *karva/s/ta/ma*, *samuti*
hägustama, *kivistama*, *klaasistama*, *kodustama*, *mehistama*,
põlistama, *punastama*, *labastama*, *uimastama*, *kinnistama*,
lahtistama

Kui tuletusaluseks olev *ne*-liiteline adjektiiv on tuletatud substantiivist, siis ei ole võimalik ühemõtteliselt otsustada, kas verb on saadud juurtüvest *sta*-liite abil või juurtüvest moodustatud *ne*-liitelisest adjektiivist *ta*-liite abil. Verbide semantika, samuti tuletised,

millel vastavat substantiivitüve ei ole (*põlistama, labastama*) toetavad siiski siinset analüüsi.

Mõnede värvusenimetuste puhul liitub *-ta* ka adjektiivsele kahe-silbilisele kinnistüvele, asendades adjektiivisufiksi *-(li)ne*:

rohe/ta/ma, kolle/ta/ma, sine/ta/ma, pune/ta/ma

Tüvevokaal on asendunud *e*-ga.

Tuletatud tüvele liitumist piirab vormiline tingimus, et tuletustüvi liite ees võib olla vaid ühe- või kahe-silbiline.

Enamasti liitub *-ta* omatüvedele ja kodunenud laentüvedele, kuid mõned eespool esitatud juhutuletised osutavad, et pole võimaliku moodustada tuletisi ka sobiva tüvestruktuuriga võõrsubstantiividest (*parketitatud põrand*).

Denominaalsed *ta*-tuletised on astmevahelduseta, nagu enamik *ta*-liitelisi deverbaalegi. Vokaalile liitub alati *-ta*, konsonandile liituv sufixi fonoloogiliste variantide *-ta* ja *-da* kasutamine sõltub liitele eelneva konsonandi helitusest või helilisusest: helitule konsonandile liitub *-ta* (*julgus/ta/ma*), helilisele konsonandile *-da* (*ahel/da/ma*).

-sta

sta-liide on osaliselt *ta*-liitega samatähenduslik, kuid selle liite kasutuspiirkond ei ole nii avar kui *ta*-liitel. *sta*-liite kasutamine on funktsionaalselt piiratud — selle liitega tuletatakse ainult denominaalseid verbe.

Tähendus

Valdav enamik *sta*-liitelisi verbe on noomenitest tuletatud faktiivid.

A. Liite põhitähendus on märkida tegevusobjekti seisundimuutuse põhjustamist, kusjuures alussõna märgib selle muutuse tulemust. Subjekti-objektivõimalustest lähtudes on selle tähendusrühma verbid kausatiivsed. Hulgaliselt on tuletisi adjektiividest:

kurvastama, arastama, julmastama, nõrgestama, peenes-tama, hallistama, juhmistama, karmistama, kurdistama, matistama, pruunistama, tuhmistama, helestama, pimestama, kalestama, karestama, kibestama, kobestama, lamestama,

magestama, rabestama, rasestama, sõgestama, tihestama, tumestama, kangeštama, julgestama, sirgestama, süngestama, sitkestama, tahkestama, vaesestama, kenastama, kõvastama, vabastama, tümastama, nudistama, nüristama, mõrustama, hapustama, tõmmustama

lik-liiteliste adjektiivide alusel on moodustatud

näitlikustama, tundlikustama, teadlikustama, pidulikustama, paindlikustama, piltlikustama, pühalikustama, naiselikustama, avalikustama, rahvalikustama

tu-karitiivide alusel on moodustatud

haisutustama, lihatustama, idutustama, jõuetustama, kahjutustama, karvatustama, liimitustama, konditustama, lubjatustama, lõhnatustama, mürgitustama, rasvatustama, relvitustama, värvitustama

Tuletusalus võib olla ka substantiiv:

aurustama, lõhestama, gaasistama, killustama, kivistama, mullastama, kaardistama, virnastama, värsistama, mulgustama, kahjustama, tuhastama, koksistama, korgistama, kõndistama, maagistama, nullistama, sandistama, seebistama, vildistama, põllustama, orjastama, jahustama, pulbristama, suhkrustama, söestama, purustama, rusustama, hapestama, raugastama, isikustama, inimesestama, loomastama, reastama, rivistama, tasakaalustama, bürokraadistama

See tuletustüüp on eesti keeles produktiivne ja tuletusrühm seetõttu avatud: vajaduse korral saab igast semantiliselt ja morfoloogiliselt sobivast noomenist moodustada *sta*-verbi. Näiteid õigekeelsussõnaraamatuist puuduvate tuletiste kohta:

karbistama, eideštama, lauastama (palke), *kruubistama* (vilja), *kuubistama* (leiba), *mängustama* (õppimist), *traadistama* (metalli), *patsistama* (juukseid), *balletistama* (sümfoonia), *novellistama* (kuuldud lugu).

B. Hulk *sta*-liitelisi verbe on instrumentatiivsed. Nad on tuletatud substantiividest, mis tähistavad konkreetset või abstraktset vahendit, millega tegevusobjekt varustatakse või mis talle lisatakse:

tarastama, luugistama, lõhnastama, relvastama, ketistama, margistama, raamistama, suukorvistama, täagistama, taarastama, toestama, tõkestama, hoonestama, reeglistama,

rütmistama, viisistama, abistama, maitsestama, mõtestama, mürgistama, pealkirjastama, allkirjastama, etiketistama, keskkütestama

Seegi tuletusrida on avatud ja sõltub eelkõige tuletusaluse substantiivi semantikast, kumba tähendusrühma — siia või eelmisse — tuletis kuulub. Kui alussõna semantika lubab mõlemat lahendust, siis ei ole tuletise tähendus läbipaistev: näiteks *patsistama*-verbi võib kasutada nii kausatiivses tähenduses (kui patsistatakse oma juukseid) kui ka instrumentatiivses tähenduses (kui patsistatakse soengut või pead, lisades sinna kunstjuustest patsid).

C. *sta*-liitelistel denominaalidel võib olla ka muid, kitsamaid tähendusi sõltuvalt sellest, missugune on alussõna iseloomulik funktsioon tegevusprotsessis. Sellised tuletised ei ole enamasti tähenduslikult läbipaistvad, vaid on idiomatiseerunud.

mõjustama 'mõju avaldama', *lõunastama* 'lõunat sööma', *õhtustama, einestama; kalastama* 'kala püüdma'; *lukustama* 'lukku panema', *haagistama, riivistama, ikestama, lõastama; salvestama* 'salve panema', *ladustama, ladestama*.

Muudest sõnaliikidest on vaid üksikuid *sta*-tuletisi: adverbitiivest *ärastama* ja ülistama, verbitiivest *rebestama*.

Vorm

Enamik *sta*-liitelisi verbe on kolmesilbilise esma- või teisevältelise tüvega. Tuletustüvi liite ees on seega kahesilbiline nagu *ta*-liitelistel verbidelgi. Tuletusaluseks on valdavalt kahesilbiline vokaaliga lõppev tüvevariant:

tara/sta/ma, pime/sta/ma, kurva/sta/ma, relva/sta/ma, mõte/sta/ma, maitse/sta/ma, reegli/sta/ma, vaese/sta/ma.

Astmevahelduslike tüvede korral liitub *-sta* nõrga astme vormile, astmevahelduseta kolmandavärteline tüvi nõrgeneb liite ees teisevälteliseks:

orja/sta/ma, viisi/sta/ma, tõke/sta/ma, hoone/sta/ma, mõte/sta/ma, pulbri/sta/ma, suhkru/sta/ma, reegli/sta/ma, julge/sta/ma, kange/sta/ma, vaese/sta/ma.

Laadivahelduslike alussõnade puhul, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline, liitub *-sta* ühesilbilisele tüvele:

rida > rea/sta/ma, süsi > söe/sta/ma, lõõg > lõa/sta/ma, tugi > toe/sta/ma

Selle kõrval annab ÕS siiski kahesilbilise tüvega *ladustama*. Konsonandile *-sta* ei liitu.

-sta liitub enamasti juurtüvele. On siiski kaks tuletusmalli, kus *-sta* liitub adjektiivisufiksile:

lik + sta > -liku/sta: ava/lik + sta > ava/liku/sta/ma, samuti näitlikustama, pidulikustama, tundlikustama, teadlikustama, rahvalikustama

tu + sta > -tu/sta: kahju/tu + sta > kahju/tu/sta/ma, samuti idutustama, jõuetustama, karvatustama, lõhnatustama

Pikema kui kahesilbilise tuletustüvega on ka *isiku/sta/ma* ja *inimese/sta/ma*.

sta-liitelised verbid on astmevahelduseta.

***ta-* ja *sta*-liite vahekord**

ta- ja *sta*-liide on samatähenduslikud, kuid neil on välja kujunenud oma kasutuspiirkonnad. Samuti piiravad nende kasutamist mõnevõrra erinevad nõuded alustüve vormile. Verbi- ja ka adverbütüvele liitub valdavalt *-ta*, *sta*-liitega on vaid üksikuid tuletisi, mõnikord vormilistel põhjustel: *ärastama* (vrd. *äratama*), *ülistama* (vrd. kõlalt väga lähedane *ületama*).

Denominaalsete verbide tuletamisel on *ta*-liite võimalused avaramad. Enamikus tähendusrühmades *sta*-liide konkureerivana arvesse ei tule. Emba-kumba sufiksit on aga võimalik kasutada kahe kõige tavalisemas ja avatumas tuletusrühmas — denominaalsete kausatiivide tuletamisel, kui tuletusalune noomen tähistab verbi tegevuse tulemust, ja instrumentatiivverbide tuletamisel, kui tuletusalune noomen märgib vahendit, millega tegevusobjekt varustatakse. Nendes tähendusrühmades on tänapäeva keeles aktiivsem ja produktiivsem *sta*-liide, nagu näitavad uudistuletised ja leksikaliseerunud tuletiste hulk. *ta*-liide on nendes tähendusrühmades kasutatav eeskätt konsonantlõpuliste alussõnade korral (*maldama*, *avardama*, *lahterdama*, *julgustama*), kuna aga kahesilbilisele vokaaltüvele liitub valdavalt *-sta*. Et *ta-* ja *sta*-liite kasutus-

piirkonnad pole siiski täielikult eristatavad, seda näitavad nime-
tatud tähendusrühmade *ta*-liitelised tuletised:

*trellitama, takutama, torutama, võretama, kraavitama, pilu-
tama, silbitama, laenutama, hirmutama, tolmutama, jupi-
tama*

Mõnest sõnast on olemas nii *ta*- kui *sta*-tuletis: *suhkurdam*a ~ *suhkrustama*, *lõunatama* ~ *lõunastama*, *eineta*ma ~ *einestama*, *mürgitama* ~ *mürgistama*, *mõjutama* ~ *mõjustama*, *tolmutama* ~ *tolmustama*. Mõnikord on tegemist sünonüümsete tuletistega, mõnikord on kummalgi tuletisel oma, idiomatiseerunud tähendus (*suhkurdam*a ja *suhkrustama*, *tolmutama* ja *tolmustama*)

-nda

-nda on enamasti liitsufiks, mis kujutab endast *-ne* ja *-da* liitumit ning selliseid tuletisi on käsitletud deverbhaalsete kausatiivide rühmas. Siiski kasutatakse *nda*-liidet ka iseseisva denominaalse tuletusliitena.

Tähendus

A. Iseseisva *nda*-liiteliste verbide rühma moodustavad tuletised, mis on saadud keelte nimetustest ja tähistavad tõlkimist sellesse keelde:

*eestindama, lätindama, leedundama, venendama, soomen-
dama, rootsindama, poolandama, tšehhindama*

B. Väike hulk *nda*-liitelisi verbe on olemisverbid, mis märgivad füüsilisi olekuid. Neid moodustatakse värvinimetustest või muid varjundeid tähistavatest sõnadest. Enamik selle rühma tuletisi on adjektiivitüvelised:

*erendama, valendama, helendama, kollendama, sinendama,
mustendama, haljendama*

Samas tähenduses tuletisi on ka substantiividest:

*kullendama, pärlendama, narmendama, kestendama, tähen-
dama*

Selle rühma *nda*-tuletised sarnanevad tähenduselt *ta*-tuletistega. Mitmest värvinimetusest on olemas nii *ta*- kui *nda*-tuletis (*kolle-
tama* ja *kollendama*, *sinetama* ja *sinendama*, *eretama* ja *erendama*)

ja kui ei ole, siis on põhjus keeleväline (*valendama* on eelistatavam kui *valetama*, sest viimane oleks mitmetähenduslik) või juhuslik.

C. Muude *nda*-verbide tähendust on raskem analüüsida. Enamasti on tähendusvahekord tuletusaluse sõna ja verbi vahel individuaalne, selgepiirilisi tähendusrühmi pole moodustunud, vaid tuletised on idiomatiseerunud. Noomenitüvest on tuletatud:

tõkendama, kavandama, tõendama, maandama, küljendama, lapsendama, jäljendama, ühendama, hapendama

D. *nda*-tuletisi on moodustunud ka verbidest. *nda*-liide modifitseerib alusverbi tähendust, annab sellele uue varjundi. Tuletised ei kuulu siiski ühtegi regulaarsesse modifitseeriva tähenduse tuletustüüpi, vaid on idiomatiseerunud:

tõlgendama, teenindama, loendama, juhendama, ajendama, imendama, asendama

Verb *pagendama* on *pagema*-verbi kausatiiv.

Adverbitüvest on *vallandama, vastandama, väljendama*. Mõnes sõnas võib märgata tähenduslikku ja tuletuslikku seost *nd*-liiteliste substantiivide ja *nda*-liiteliste verbide vahel: *visand* ja *visandama*, *kavand* ja *kavandama*, *tõend* ja *tõendama*, *loend* ja *loendama*, *ajend* ja *ajendama*. Et juurtüvest on nii *nd*-liitelised substantiivid kui ka *nda*-verbid sisuliselt kaugenenud, omavahel aga selges tähendusseoses, see johtub diakroonilisest tuletussuunast: *nd*-noomenid ei ole tuletatud juurtüvest, vaid konvertiivselt *nda*-liitelistest verbidest.

Vorm

nda-tuletised on kolmesilbilise tüvega esma- või teisevältelised verbid, sufiksi ees on seega kaheasilbiline tuletustüvi. *-nda* liitub ainult vokaaltüvele. Astmevahelduslike alussõnade korral on tuletustüvi nõrgas astmes, astmevahelduseta kolmandavälteliste alustüvede välde on nõrgenenud (*pärlendama*).

Paljudes sõnades (välja arvatud tõlkimist väljendavad tuletised) on sufiksi ees asuv vokaal asendunud *e*-ga. See viitab ilmselt moodustusanaloogiale liitsufiksiga *ne+da*, kus *-ne* ees on enamasti adjektiivide *e*-lõpuline keskvärde tüvi (vrd. *halve/m* > *halve/ne/ma* > *halve/n/da/ma*).

*tõlge/nda/ma, juhe/nda/ma, aje/nda/ma, välje/nda/ma,
pärle/nda/ma, hape/nda/ma*

Laadivahelduslikule nõrga astme ühesilbilisele tüvele on *-nda* liitunud tuletistes *loe/nda/ma, tõe/nda/ma, käe/nda/ma*. Häälikstruktuurilt sarnaneb nendega ka astmevahelduseta ühesilbilisest tüvest moodustatud *maandama*.

nda-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-lda

-lda abil on tuletatud väike rühm denominaalseid verbe. Tähendusvahekord tuletusaluse sõna ja verbi vahel on individuaalne, sufixsil pole selget kategoriaalset tähendust ja tuletised on idiomatiseerunud.

*häda/lda/ma, iha/lda/ma, koha/lda/ma, liia/lda/ma,
korra/lda/ma, vee/lda/ma, ohje/lda/ma, kirje/lda/ma,
uhke/lda/ma, tüke/lda/ma, tähe/lda/ma*

Kinnistüvelised on *ala/lda/ma* (vrd. *ala/ne/ma, alla*), *võima/lda/ma* (seotud *või(ma)*-tüvega ja nagu enamikul selle tüve edasituletistest on *m* sufiksi ees säilinud), *sisa/lda/ma* (vrd. *sise-, sisse*), *ühi/lda/ma* (vrd. *ühi/ne, ühi/ne/ma*).

Mõnes tuletises on *l*-elementi võimalik seostada adverbisufiksiga või adverbistunud käändevormi lõpuga. Sel juhul võib sufiks olla *-da*: *paiga/lda/ma* või *paigal/da/ma* 'paigale panema', *teisa/lda/ma* või *teisal/da/ma* 'teisale panema', *esi/lda/ma* või *esil/da/ma* 'esile tooma'.

-lda liitub kahesilbilisele esma- või teisevältelisele vokaal-tüvele. Sõna *ohje/lda/ma, tüke/lda/ma, sisa/lda/ma* erineb liite ees olev vokaal alussõna tüvevokaalist.

lda-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-ne

-ne on produktiivne adjektiividest verbe tuletav liide, aga ta võib liituda ka substantiivi, verbi või adverbi tüvele.

Täendus

A. Põhiosa *ne*-liitelistest verbidest on translatiivse tähendusega, s.t väljendavad subjekti seisundimuutust. Tuletusaluseks olev

adjektiiv tähistab selle seisundimuutuse tulemust. *ne*-liiteliste translatiivsete verbidega seostub harilikult tegevuse vähehaavalisus, järkjärgulisus. Tuletised on intransitiivsed toimumisverbid.

*peenema, noorema, täienema, suurema, kõhnenema, targaema, lahjenema, soojena, tühjenema, valjenema, nõdrenema, paksenema, halvenema, kuivenema, kehvenema, lõdvenema, kuumenema, külmenema, pikenema, tuimenema, harvenema, nõrgenema, mustenema, ahenema, kõvenema, süvenema, õhenema, lühenema, pisenema, pahenema, tervenema, kainenema, uuenema, laienema, kitsenema, hallinema, hõrenema, nürinema, rabenema, helenema, salenema, valgenema, pehmenema, kaugenema, värskenema, priske-
nema, raskenema, kõrgenema, kiirenema, rohkenema, kaurinema, kallinema, tervenema, odavnema, elavnema, lihav-
nema, mugavnema, tugevnema, ägenema, silenema, tüse-
nema, tihenema, jahenema, vananema.*

Translatiivse tähendusega on ka osa substantiividest moodustatud *ne*-verbe:

kujunema, iganema, pilunema, kivilnema, mõranema, segunema, rahunema, sasinema, lõhenema, sõbrunema, killunema, hõbenema, jagunema

Numeraalitüvega on seotud

ühinema, teisenema, kahenema, kolmenema

Adverbitüvedest on selles tähenduses kasutatavad

*väheneb, paljunema, riknema, rutenema, üleneb, ligine-
ma, taganema, lahknema, loojenema*

Adjektiivi alusel moodustatud *ne*-translatiivid on produktiivne lahtine tuletusrühm. Enamik selle rühma tuletisi on semantiliselt seotud komparatiiviga, s.t näiteks *halvenema* märgib halvemaks, mitte otse halvaks muutumist. Seisundimuutuse lõplikku tulemust — mitte järkjärgulist üleminekut — märgivad tuletised *vabaneb, purunema, lahknema*.

B. Väiksema, selle tuletusmalli jaoks kõrvalise rühma moodustavad olemisverbid. Tuletusalus on enamasti substantiiv:

hääbema, piirnema, põlvnema, põhinema, tuginema, rajaneb, janunema, isunema, võlgnema, majunema, paiknema, elunema, lipnema, tilknema, hilpnema.

Mõned selle rühma tuletised on ka adverbitüvest:

*eelnema, järgnema, kaasnema, eesnema, koosnema, hiline-
ma*

C. Deverbaalseid *ne*-verbe on eesti keeles väga vähe. Deverbaalne *ne*-liide on modifitseeriva tähendusega. Kui tuletusalune verb on intransitiivne, muudab *ne*-liide verbi tähendust vaevaltmärgatavalt, lisades ehk mingi järk-järgulise muutumise varjundi.

*selgima > selginema, ligunema, sulanema, lagunema, levi-
nema, hävinema, asunema, tüdinema, signema, ununema,
kogenema, ripnema*

Et alusverbid ise juba väljendavad seisundimuutust, siis on sufiksi ülesandeks üksnes ilmetada või tugevdada alustähendust.

Individuaalse tähendusega on *olenema, tulenema, seisnema*.

Transitiivse verbi muudab *ne*-liide intransitiivseks, seisundi-
muutuse tähendus sisaldub neiski tuletistes:

koguma > kogunema, rebenema, avanema

Vorm

ne-verbid on kahesilbilise kolmandavärtelise või kolmesilbilise esma-teisevärtelise tüvega. Tuletustüvi liite ees on kahesilbiline nõrgavärteline vokaaltüvi (*kogu/ne/ma, tühje/ne/ma*) või ühesilbiline kolmandavärteline konsonanttüvi (*eel/ne/ma*).

Translatiivse tähendusega tuletistes liitub *-ne* vokaaltüvele. Adjektiivide ja adverbide puhul on tuletustüveks enamasti komparaatiivi tüvi, mistõttu *a-* ja *u-*tüvelistel alussõnadel on tüvevokaal asendunud *e*-ga:

*halb : halva > halve/m > halve/ne/ma, samuti
pakse/ne/ma, kuive/ne/ma, külme/ne/ma, sooje/ne/ma,
laie/ne/ma*

Erandlikult on algvõrde tüvevokaal säilinud tuletises *vana/ne/ma*.

Kolmandavärteliste adjektiivide välde on *-ne* ees nõrgenenud:

*haige (III v.) > haige/ne/ma (II v.), samuti
kerge/ne/ma, kõrge/ne/ma, kauge/ne/ma, rohke/ne/ma,
raske/ne/ma, pehme/ne/ma, kalli/ne/ma, kauni/ne/ma,
kiire/ne/ma.*

Erandlikult on moodustatud

kitsas > kitse/ne/ma, ahas > ahe/ne/ma

Esmavärteliste (*e*)*da*-liiteliste adjektiivide puhul liitub *-ne* nominaatiivsele tuletustüvele:

pime : pime/da > pime/ne/ma, samuti

*jahe/ne/ma, hele/ne/ma, tume/ne/ma, tihe/ne/ma, tüse/ne/ma,
äge/ne/ma, tige/ne/ma*

Kahesilbilisele esma- või teisevältelisele vokaaltüvele liitub *-ne* ka enamiku substantiivi- ja verbitüvede puhul, kui tuletis on translatiivse tähendusega.

Substantiivi- või adverbilistel olemisverbides liitub *-ne* kahesilbilisele vokaaltüvele vaid esmavältelise tüve korral:

häbe/ne/ma, tugi/ne/ma, raja/ne/ma, janu/ne/ma, elu/ne/ma

Pikavälistest alussõnadest on tuletustüvi selles tähendusrühmas ühesilbiline kolmandavälteline konsonanttüvi:

*võlg/ne/ma, piir/ne/ma, lahk/ne/ma, külg/ne/ma, järg/ne/ma,
põlv/ne/ma, paik/ne/ma, tilk/ne/ma, rip/ne/ma, seis/ne/ma*

Teistele sufiksile *-ne* harilikult ei liitu. Erandi moodustavad *v*-liitelised adjektiivid, mille puhul tuletustüveks on nominatiivi tüvi ja *-ne* liitub kahesilbilisele konsonantlõpulisele tüvele:

v + ne > -v/ne: liha/v > liha/v/ne/ma, samuti

tuge/v/ne/ma, odav/ne/ma, mugav/ne/ma, pala/v/ne/ma,

ela/v/ne/ma, tera/v/ne/ma

Kui alussõnaks on *ne*-liiteline adjektiiv, siis adjektiivi- ja verbiilide kattuvad:

ne + ne > ne: sarna/ne > sarna/ne/ma, samuti

tusa/ne/ma, tõsi/ne/ma, hägu/ne/ma, kodu/ne/ma,

tasa/ne/ma

Oleks mõeldav pidada selliseid verbe tuletatuks ka otse juursubstantiividest, kuid enamiku tuletiste tähendus viitab siiski pigem seosele adjektiiviga.

Vokaal liite ees on asendunud *u*-ga tuletistes *maju/ne/ma* ja *sõbru/ne/ma*: siin on võimalik näha tuletustüvena mitmuse tüve.

ne-liitelised verbid on astmevahelduseta

-u

Kahesilbilised *u*-tuletised võib jagada kolme rühma: (1) deverbalsed automatiiv- ja refleksiivverbid, (2) frekventatiivverbid, millest valdav osa on ekspressiivsed (onomatopoeetilis-deskriptiivsed), (3) denominaalsed translatiivverbid. Selles peatükis käsitletakse kolmanda rühma tuletisi. Esimese rühma *u*-verbe on käsitletud peatükis 2.2., teise rühma *u*-verbe peatükis 2.1.

Tähendus

Suurem osa denominaalseid *u*-verbe on tähenduse poolest translatiivsed verbid, mis väljendavad muutust subjekti seisundis. Juurtüvi tähistab selle seisundimuutuse tulemust. Translatiivverbid kuuluvad leksikaalselt tähenduselt toimumisverbide hulka. Produktiivne on selline tuletusmall adjektiivsete alussõnade korral:

kurbuma, kärbuma, närbuma, leiguma, selguma, kanguma, sirguma, virguma, kauguma, lauguma, tühjuma, soojuma, kalkuma, niiskuma, vintskuma, nätskuma, rõskuma, halluma, tahmuma, pehmuma, juhmuma, tuhmuma, tuimuma, julmuma, külmuma, tummuma, kuumuma, ihnuma, kõhnuma, õrnuma, klaaruma, nukruma, vaesuma, mustuma

Tuletusaluseks võib olla ka substantiiv:

orbuma, kilduma, kurduma, lupjuma, kurduma, punguma, harguma, kuhjuma, viljuma, kupluma, puituma, sarvuma, karvuma

Teatavatel juhtudel liitub muutuse tähendusega või isegi on selle kõrval primaarne muutuse algus, teatavasse seisundisse sattumine. Selles tähenduses kasutatakse enamikku adverbitiivselisi *u*-tuletisi:

kalduma, irduma, mööduma, väljuma, lahkuma, sekkuma, hukkuma, krampuma, kipruma, kaasuma, lahtuma

Sellesse rühma kuulub ka üksikuid substantiivitiivselisi tuletisi:

raevuma, armuma, randuma, silduma

Eri tähendusrühma moodustavad adjektiivitiivselised *laiuma, kõrguma* ning adverbist tuletatud *alluma*, mis ei kuulu tavapäraselt muutusverbide, vaid hoopis olemisverbide hulka.

Idiomatiseerunud tähendusega on *paeluma, aeguma, laekuma*.

Vorm

Denominaalsed *u*-verbid on kahesilbilise kolmandavärtelise tüvega, tuletustüvi on ühesilbiline ja konsonantlõpuline. Alussõnadeks sobivad kahesuguse struktuuriga noomenid.

Palju tuletisi annavad ühesilbilise nominatiiviga konsonantlõpulisel (lõpukaolisel) noomenid. Enamasti on tuletusaluseks adjektiivid:

külm > külm/u/ma, must > must/u/ma, samuti

*kurb/u/ma, kalk/u/ma, hall/u/ma, tuhm/u/ma, tuim/u/ma,
kurt/u/ma, kõhn/u/ma,*

aga sellesse rühma kuulub ka substantiivitüvelisi verbe, nagu

*orb > orb/u/ma, rand > rand/u/ma, samuti
arm/u/ma, pung/u/ma, kild/u/ma, raev/u/ma.*

Teine alussõnastruktuur, millest moodustatakse *u*-liitelisi de-nomi-naale, on kahesilbilised kolmandavärtelised *e*-lõpulised (< *eda*-) adjektiivid. Verbisufiks asendab alussõna tüvevokaali:

*nõtk > nõtk/u/ma, selge > selg/u/ma, samuti
virg/u/ma, sirg/u/ma, niisk/u/ma, leig/u/ma, kaug/u/ma,
pehm/u/ma, vintsk/u/ma.*

Erandliku alustüvega on *vaene* : *vaese > vaes/u/ma* ja *nukker* : *nukra > nukr/u/ma*.

Omaette rühma moodustavad sellised analoogiatuletised, nagu *naisestuma, lesestuma, lapsestuma, pätistuma, haigestuma*, mis vormi poolest on moodustatud nagu deverbaliid: noomenist on moodustatud (*s*)*ta*-liiteline kausatiivverb ja sellest omakorda *u*-liiteline refleksiiv- või automatiivverb, vrd. *vorm > vormi/sta/ma > vormi/st/u/ma*. Et noomenitest semantiliselt tunnusega [+elus] semantilistel põhjustel denominaalset kausatiivi ei moodustata, on need verbid semantiliselt translatiivsed muutus-verbid ja siin tuleb pidada tuletusliiteks liitsufiksi analoogial moodustatud varianti *-stu*: *naise/stu/ma, lese/stu/ma, lapse/stu/ma, päti/stu/ma, haige/stu/ma*.

***u*- ja *ne*-liite vahekord**

u- ja *ne*-liide on tähenduslikult üsna lähedased, kuid neil on välja kujunenud oma kasutuspiirkonnad ja siiski ka mõnevõrra erinevad tähendusvarjundid.

Juuradjektiividest tuletab seisundimuutust tähistavaid verbe nii *-u* kui *-ne*. Kuid *u*-tuletistel puudub see vähehaavalise muutuse varjund, mille *-ne* alustüvele lisab, vrd.

leiguma ~ leigenema, kauguma ~ kaugenema, tühjuma ~ tühjenema, tuhmuma ~ tuhminema, kuumuma ~ kuumenema

Substantiivi- ja adverbitive korral määrab translatiivsete verbi- de tuletussufiksi valdavalt alustüve morfoloogiline struktuur: *-u* liitub ühesilbilistele kolmandavärtelistele astnevahelduslikele tü- vedele (*orbuma, kilduma, puituma*), *-ne* kahesilbilistele esma- värtelistele vokaaltüvedele (*kujunema, kivinema, mõranema*). Muude tüvestruktuuride puhul on sufiksi valik juhuslikum (vrd. *viljuma, kuhjuma, aga sõbrunema; loojuma ja loojenema*) või on tuletistel erinev tähendus (vrd. *kilduma ja killunema*).

Deverbaalse sufiksina on kasutusel peamiselt *-u*, üksnes esma- värtelistest kahesilbilistest verbitüvedest on üksikuid intransitiiv- seid automatiivverbe tuletatud ka *ne*-liitega: *avanema, kogunema, rebenema*.

-tse

-tse on valdavalt denominaalne sufiks, mis liitub enamasti subs- tantiividele, harvem adjektiividele. Mõningaid tuletisi on ka verbidest. *-tse* on üks väheseid liiteid, mis regulaarselt võib liituda võõrsubstantiividele.

Tähendus

Denominaalse *tse*-liite abil tuletatakse peamiselt olemisverbe. Tuletustüübi funktsiooniks on väljendada olukorda, milles tuletuse subjekt viibib või tegutseb. Tuletise alussõna tähistabki olukorda või seisundit, milles olemist verb kirjeldab. Eesti keeles väljen- davad olemisverbid ainult tegevusajaga seotud olekut. Tuletus- malli ei kasutata selliste omaduste või rollidega seoses, millega ei ole võimalik seostada ajutisust: emaks, isaks, vanaemaks, pojaks, tütreks olemist ei saa väljendada tuletisega

tse-verbe moodustatakse eeskätt psüühilisi ja emotsiaalseid seisun- deid väljendavatest adjektiividest, mis seostuvad isikuga. Tuletise derivatiivne tähendus on alussõnaga märgitud seisundis olemine.

kadetsema, ägetsema, toretsema, ahnitsema, õelutsema, uljutsema, mornitsema, ihnutsema, õrnutsema, nukrutsema, toorutsema, ülbitsema, pahutsema, jõletsema, jäletsema, hullutsema, tigetsema, vagatsema, rõvetsema, peenutsema

Samalaadseid verbe moodustatakse ka isikut tähistavatest subs- tantiividest. Selliste verbide derivatiivne tähendus on alussõnaga

märgitud rollis olemine. Tuletis saab matkimise, jäljendamise, teeskluse lisavarjundi.

peremeheitsema, härratsema, sigatsema, tolatsema, sõbrutsema, prouatsema, preilitsema, semutsema

Selles tuletusrühmas on alussõnaks sageli võõrsõna:

giiditsema, staaritsema, rivaalitsema, huligaanitsema, kriikaanitsema, boheemitsema, primadonnatsema, psühholoogitsema, parasiiditsema, esteeditsema, aristokraaditsema, bürokraaditsema, partisanitsema, liberaalitsema, snoobitsema

Paljud substantiiviivüvelised *tse*-verbid seostuvad tähenduse poolest pigem adjektiiviivüvelistega, s.t väljendavad pigem teatud seisundis kui rollis olemist:

võimutsema, ilutsema, närvitsema, tujutsema, raevutsema, hoolitsema, mureitsema, himutsema, avameelitsema, tormitsema, pahempoolitsema, marutsema, udutsema, tusatsema, salapäratsema, omapäratsema, kahjuröömutsema, võiduröömutsema, vaenutsema, mõnutsema, röömutsema, lõbutsema, pidutsema, lärmitsema,

Selleski tähendusrühmas on võõrtüvelisi verbe:

bravuuritsema, kuraasitsema, sentimentaalitsema, melanhoolitsema, kapriisitsema

tse-liiteliste olemisverbide tuletamine on produktiivne. Mingi rolli imiteerimist või alussõnaga tähistavat seisundit märkivaid juhutuletisi kasutatakse sagedamini kõnes.

Kõik *tse*-liitega olemisverbid seostuvad aktiivse (elus) tegevussubjektiga. Seepärast sobivad näiteks adjektiividest alussõnadeks eeskätt iseloomuomadusi märkivad adjektiivid. See on *tse*-liiteliste adjektiiviivüveliste verbide üks oluline erinevus *ne*-liitelistest, mis seostuvad eeskätt passiivse subjektiga (vrd. *haigus ägeneb*, aga *inimene ägetseb*).

Enamik *tse*-verbe on nõrgema või tuntavama pejoratiivse tähendusvarjundiga. Sageli on selle taga juba alussõna pejoratiivne tähendus, aga mitte alati (vrd. *uljutsema, toretsema, vagatsema*). Tähenduselt neutraalsete alussõnadega pejoratiivsust alati ei kaasne:

nukrutsema, õrnutsema, haletsema, röömutsema, lõbutsema, sõbrutsema, pidutsema, hoolitsema, mureitsema

Denominaalsete *tse*-verbide hulgas on vähesel määral ka tegutsemisverbe: verb väljendab aktiivset tegevust, mis on suunatud tu-

letusaluse sõnaga tähistatud objektile. Tähenduselt on sellised tuletised idiomatiseerunud. Sageli lisandub pejoratiivne tähendus-varjund:

äritsema, saagitsema, trikitsema, käratsema, skandaalitsema, intriigitsema, kalambuuritsema

Mõnel määral on *tse*-liitega tuletatud ka instrumentatiivseid verbe, kus tuletusalune noomen märgib vahendit, mille abil verbi tegevus toimub. Selliste tuletistega seostub mõnikord vähehaavalisuse varjund, nagu deverbaalsete ja muude tegevust väljendavate *tse*-tuletistega:

roobitsema, rehitsema, rohitsema, õngitsema, silmitsema, sõrmitsema, käsitsema, vägivallatsema

Individuaalse tuletusvahekorraga on *pesitsema, asetsema, suvatsema, tavatsema*.

Vorm

Valdav osa *tse*-liitelisi verbe on kolmesilbilise esma- või teisevältelise tüvega. Sufiks liitub kahesilbilisele vokaaltüvele:

kava/tse/ma, tola/tse/ma, primadonna/tse/ma

Astmevahelduslikest alussõnadest sobib tuletustüveks enamasti nõrga astme vorm:

peremehe/tse/ma, närvi/tse/ma, võidu/tse/ma, idüllilise/tse/ma

Laadivahelduslikest alussõnadest, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline, on tuletustüveks kahesilbiline esmavärtliline tugeva astme vorm:

vesi/tse/ma, käsi/tse/ma, tegu/tse/ma, siga/tse/ma

Erandina käibib korrapärase *tegu/tse/ma* kõrval ka ühesilbilisest tuletustüvest moodustataud *teo/tse/ma*.

Et *-tse* liitub ainult kahesilbilisele vokaaliga lõppevale juurtüvele, on liite ees mõnikord kinnistüvi: tuletustüvi on lühenenud alussõna lõppkonsonandi või liite võrra:

sala/tse/ma, kipi/tse/ma, tarvi/tse/ma, silmakirja/tse/ma, soomi/tse/ma, ümbri/tse/ma, uuri/tse/ma, uudi/tse/ma, ula/tse/ma, arma/tse/ma.

Kinnistüvelised on ka paljud võõrtüvedest moodustatud *tse*-verbid. *ia*-lõpulistel võõrsõnadel on liite eest kadunud *a*, *ka*-lõpulised võõrsõnad on lühenenud *ka*-liite võrra:

*melanhooli/tse/ma, irooni/tse/ma, tseremooni/tse/ma,
poliiti/tse/ma, romanti/tse/ma*

Kui kinnistüvi on konsonantlõpuline, lisandub *-tse* ette *i*:

moderni/tse/ma (vrd. *modern/ne*), *naiivi/tse/ma*
(vrd. *naiiv/ne*)

Eritähelepanu nõuab *tse*-liite ees olev vokaal. Enamasti on säilinud alussõna türevokaal:

kava/tse/ma, ravi/tse/ma, elu/tse/ma, mure/tse/ma

Paljudes substantiivitüvelistes *tse*-tuletistes on aga türevokaal *a* või *e* *tse*-liite ees asendunud *i*-ga. Osas sõnades võimaldab tähendus näha siin mitmuse tüve:

pesi/tse/ma, pühi/tse/ma, sõrmi/tse/ma, silmi/tse/ma

Paljudel juhtudel pole aga mitmuse tüvi tähenduslikult eeldatav või ei lõpe *i*-ga:

*rehi/tse/ma, pahempooli/tse/ma, õngi/tse/ma, ava-, ise-,
teravmeeli/tse/ma, sepi/tse/ma, kaubi/tse/ma, õilmi/tse/ma*

Tuletusaluse adjektiivi türevokaal on mõnikord asendunud *u*-ga:

*õrnu/tse/ma, peenu/tse/ma, ihnu/tse/ma, õelu/tse/ma,
nukru/tse/ma*

Võib-olla on siin seos *us*-liiteliste abstrakttuletistega (vrd. *õrnus*, *peenus* jts.).

Erandlikult on tuletises *ahni/tse/ma* adjektiivi türevokaal asendunud *i*-ga ja sõnas *sõbru/tse/ma* substantiivi türevokaal *u*-ga. Viimases näites võimaldab tähendus näha ka mitmuse tüve.

Mõnel juhul on muutunud ka kinnistüve vokaal: *tooru/tse/ma*, *ulju/tse/ma*. Siin võib samuti näha seost *us*-tuletistega (vrd. *toorus*, *uljus*).

Neljasilbiline, s.t. kaaserõhust alates kahesilbilise tuletüstüvega on *partisanitsema*.

tse-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-le

le-tuletised on valdavalt deverbaalsed frekventatiivverbid, kuid *le*-liite abil võib moodustada ka denominaalseid verbe.

Kui tuletusaluseks on noomen või adverb, siis on tuletis tavaliselt olemisverb — ta väljendab alussõnaga tähistatud seisundis olemist. Frekventatiivset tähendust sellistel denominaalsetel *le*-verbidel ei ole:

närvlema, mõnulema, raevlema, ihalema, valulema, uimlema, tusklema, ilulema, viivlema, hõbelema, kramplema, sädelema, unelema, igavlema, arglema, laisklema, muhelema, kiivlema, vintsklema

Mõnikord pääseb sufiksi kordumisele viitav, frekventatiivne iseloom mõjule ka denominaalsetes tuletistes, sel juhul tähistavad need alussõnaga mingil määral võrreldavat liikumist:

looklema, siuglema, ringlema, parvlema, ristlema, tiirlema, tiiblema

Tegevusvahendit tähistab tuletusalune substantiiv idiomatiseerunud tuletises *vihtlema*.

Tuletustüvi *le*-liite ees on ühesilbiline konsonanttüvi (*närv/le/ma, laisk/le/ma, arg/le/ma*) või kaheasilbiline esmavärteline vokaaltüvi (*mõnu/le/ma, valu/le/ma, ilu/le/ma*).

le-tuletisi on harva moodustatud pikemate alussõnade baasil. Selgi juhul lüheneb tüvi harilikult ühesilbiliseks: *kiivas > kiiv/le/ma, sarnane > sarn/le/ma, vintske > vintsk/le/ma, aeglane > aeg/le/ma*.

Tugevaastmelist kolmandavärtelist tuletustüve varianti on eelistatud esmavärtelisele tuletises *kät/le/ma*. Ebareeglipäraselt, kaheasilbilise konsonanttüve baasil on moodustatud *igav/le/ma* ja *sülem/le/ma*.

2.4. Denominaalsete verbide tähendusrühmad

Eesti denominaalses verbituletuses eristuvad järgmised derivatiivsed tähendused ja nendes tähendusrühmades kasutatavad tuletusmallid:

2.4.1. Olemisverbid

S + tse: *tolatsema, giiditsema, sõbrutsema...*

A + tse: *kadetsema, ägetsema, ahnitsema...*

A + ta: *kolletama, kavaldama, rõõmustama...*

S + ta: *tohterdama, suvitama, põlvitama...*

A + nda: *helendama, mustendama, haljendama...*

S + nda: *pärlendama, narmendama, kestendama...*

S + le: *hõbelema, vaevlema, ristlema...*

A + le: *arglema, laisklema, igavlema...*

A + sta: *kurvastama, kadestama, uhkustama...*

S + sta: *sõbrustama, higistama...*

S + lda: *hädaldama, ihaldama, liialdama...*

S + ne: *paiknema, piirnema, isunema...*

Adv + ne: *eelnema, järgnema, koosnema...*

A + u: *kõrguma, laiuma*

2.4.2. Muutusverbid

A + ne: *halvenema, odavnema, vananema...*

S + ne: *kujunema, kivinema, mõranema...*

Adv + ne: *vähenema, paljunema, taganema...*

A + u: *närbuma, niiskuma, vaesuma...*

S + u: *orbuma, punguma, puituma...*

Adv + u: *kalduma, mööduma, hukkuma...*

S + stu: *naisestuma, pätistuma, haigestuma...*

2.4.3. Kausatiivsed verbid

A + ta: *madaldama, paljastama, elavdama...*

S + ta: *silbitama, pilbastama, jäätama...*

Adv + ta: *püstitama, taastama, kinnitama...*

A + sta: *peenestama, pruunistama, avalikustama....*

S + sta: *aurustama, reastama, värsistama...*

S + i: *joonima, sõlmima, kerima...*

2.4.4. Instrumentatiivsed verbid

S + ta: *hööveldama, purjetama, kreemitama, sõrmustama...*

S + sta: *lõhnastama, relvastama, pealkirjastama...*

S + tse: *õngitsema, silmitsema, käsitsema...*

S + rda: *käperdama, näperdama*

S + le: *vihtlema*

2.4.5. Tsitaatverbid

S + ta: *sinatama, teietama, härratama...*

X + ta: *jaatama, lõõritama, agatama, ahaatama...*

2.4.6. Manustamisverbid

S + ta: *lõunatama, maiustama, kohvitama...*

3. SUBSTANTIIVID

Substantiive tuletavate sufiksite arv on eesti keeles kõige suurem. Enamik neist tuletab nimisõnu teistesse sõnaliikidesse kuuluvatest sõnadest: verbidest (*lugema* > *loeng*, *kirjutama* > *kirjutis*), adjektiividest (*suur* > *suurus*, *kange* > *kangelane*), adverbidest (*eel* > *eellane*, *taga* > *tagala*), pronoomenitest (*muu* > *muulane*, *oma* > *omanik*).

Kõige mitmekesisem ja reeglistatum on verbidest substantiivide moodustamise süsteem. Tuletus on grammatiline ja seotud süntaktilise funktsiooniga. Verb esindab lauset ja selle sisestamiseks teise lausesse mingi argumendi funktsioonis tuleb ta nominaliseerida. Et tuletuse aluseks on verb, siis on verbaalsus ka tuletises mõningal määral säilinud. Semantilisel väljendub verbaalsus eelkõige selles, et tuletises sisaldub verbi tähendus, millele lisandub suuremal või vähemal määral semantilisi tunnuseid. Süntaktiliselt väljendub verbaalsus selles, et tuletis tähistab kas süvastruktuuri predikaati või mõnda alusverbi argumenti. Predikaatnominalisatsiooni puhul on suffiks vaid muutnud verbi substantiiviks, ilma et alussõnale oleks lisandunud mingeid semantilisi tunnuseid (*kirjutamine*, *keeldumine*, *teke*, *ränne*, *jooks*, *arutelu*, *müük*, *areng*). Ka verbi süntaktilised sõltuvussuhted (rektsioon) on tuletises säilinud, vrd. *vastab oponendile* > *vastus oponendile*, *tul-lakse ekskursioonilt* > *ekskursioonilt tulek*. Niisugust lause muutmist ehk transformeerimist nimisõnafrasiks nimetatakse nominalisatsiooniks. Argumentnominalisatsiooni puhul esineb tuletis tuletus-aluse verbi ühe argumendi funktsioonis, argumentivahekorda väljendab tuletusliide. Eesti tuletussüsteemi vahenditega väljendatavad argumendirollid on [TEGIJA] (*õppija*, *õppur*, *õpilane*), [TULEMUS] (*luuletus*, *tuletis*, *tõlge*), [VAHEND] (*väetis*, *klopits*, *sulgur*), [OBJEKT] (*teade*, *leid*, *söök*), [KOHT] (*kauplus*, *ujula*, *peidik*, *elamu*). Argumentnominalisatsioon muudab alusverbi süntaktilisi suhteid palju rohkem "päris" substantiivi suunas. Verbi rektsioon ei ole harilikult säilinud või on laiendid tuletisega seotud

erinevas vormis, vrd. *märgitakse päevikusse* > *märkus päevikus* (vt. Kasik, 1975).

Deverbaalide hulgas on ka idomatiseerunud tuletisi, mille argumendivahekord alusverbiga on tausttähennduses küll säilinud, kuid tuletisele on lisandunud muidki semantilisi tunnuseid, vrd. *katma* > *katus*, *panema* > *panus*, *kütma* > *kütis*, *ütleva* > *öeldis*, *liikuma* > *liige*, *laduma* > *lade*.

Regulaarne on ka adjektiividest substantiivide tuletamine, aga siin on produktiivne ainult üks tuletustüüp: adjektiivist selle omaduse nimetust tähistavate substantiivide moodustamine *us*-liite abil (*suur* > *suurus*, *andekas* > *andekus*, *rahulik* > *rahulikkus*). Muudest sõnaliikidest tuletatakse substantiive juhuslikumalt ja nad on tähenduselt idiomatiseerunud.

Suure osa substantiivituletusest hõlmab sõnaliigisisene muute-tuletus. Substantiividest tuletatakse hulgaliselt mingisse teise semantilisse välja või kategooriasse kuuluvaid substantiive. Kõige regulaarsemalt tähistavad substantiivitüvest moodustatud substantiivid isikut (*eestlane*, *heinaline*, *kalur*, *kirjanik*), kohta (*kanala*, *männik*, *kõrgendik*), kogu (*tähestik*, *laudkond*, *nimistu*), omadust ja tegevusala (*skautlus*, *postindus*), harvem ja juhuslikumalt eset (*põlvik*, *aurik*, *mustikas*). Esimese nelja rühma piires on mitmeid produktiivseid tuletusmalle, eset tähistavad noomenid on kõik idiomatiseerunud tähendusega.

Osa tähendusrühmi on verbi- ja substantiivitüvelistel tuletistel ühised. On tuletusvahekordi, mis seostuvad ainult tegevusega (tulemus, objekt, vahend), on aga ka niisuguseid, mis võivad olla nii sõnaliigisisised kui sõnaliikidevahelised (isik, koht). Osa liidete abil võib moodustada sama tähendusrühma tuletisi nii verbidest kui substantiividest (*-ur*, *-la*). Seepärast on järgnevas liigituses eristatud vaid modifitseeriv ja muutetuletus, deverbaalset ja denominaalset muutetuletust aga käsitletakse koos. Erinevalt verbidest ei ole liigituse aluseks võetud esmasena alussõna liik, vaid tuletised koondatakse tähendusrühmadesse tuletise tähenduse ja liite funktsiooni järgi. Esimese rühma moodustavad tegevust, selle tulemust, objekti ja vahendit märkivad tuletised. Kõik tuletised on deverbaalid ja nad on koondatud ühte rühma sellepärast, et nende moodustamiseks kasutatakse üldjuhul samu tuletusliiteid. Teise rühmana analüüsitakse isikuliiteid. Selles rühmas on nii deverbaale kui denominaale. Selles tähendusrühmas on sufikseid, mis liituvad kas ainult noomeni- või ainult verbitüvele, aga on ka selliseid,

mis ei ole seotud tüve sõnaliigiga. Kolmandas rühmas on kohta ja kogu märkivad tuletised. Kohta märkivad sufiksids võivad hari-likult liituda nii noomeni- kui verbitüvele, kogu märkivad liited eeskätt substantiivile. Tuletised on koondatud samasse rühma, sest enamiku liidetega tuletatakse nii kohta kui kogu märkivaid substantiive. Neljanda rühmana käsitletakse abstraktset omadust väljendavaid substantiive. Neid tuletatakse ainult noomenitest ja oma semantiliselt omadustelt sarnanevad nad teatud määral esimese rühma deverbaalidega. Eraldi rühmana on nad esitatud peamiselt süntaktilise tuletusreeglisliku erinevuse tõttu.

3.1. Tegevustuletised

Selle rühma liited tuletavad substantiive verbidest, s.t deverbaale. Tuletised väljendavad kas üldist tegevusprotsessi, ajaliselt piiratud tegevuse üksikuhtu või tegevuse tulemust, objekti, vahendit. Teatud tähendustüüpide puhul on neid tähendusi võimalik eristada vaid kontekstuaalselt, s.t tuletist võib kasutada mitmes tegevusega seotud tähenduses.

-mine

mine-sufiks on eesti keeles absoluutse produktiivsusega, s.t tema abil saab moodustada substantiive kõikidest verbidest. Kirjakeele ajaloo varasemal perioodil on *mine*-vormid mõnikord arvatud ka verbivormide hulka, soome keele grammatika käsitleb neid ka tänapäeval 4. infinitiivina.

Tähendus

-mine ei lisa tuletusalusele verbile mingeid semantilisi tunnuseid, vaid muudab ainult sõnaliiki. Tuletus on puhtalt süntaktiline ja *mine*-liitelised substantiivid väljendavad tegevust kõige üldisemas mõttes, kui protsessi või nähtust:

lugemine, hingamine, magamine, jooksmine, kirjutamine, seisimine, joomine, söömine, levimine, tulemine, loojumine, käimine, löömine, olemine, pööramine, valimine, rändamine, püüdmise, laulmine, surumine, vaatamine.

Osa *mine*-tuletisi võib abstraktse tegevusprotsessi kõrval väljendada ka ajaliselt piiratud tegevuse üksikjuhtu, mis võib olla tingitud alusverbi punktuaalsest tähendusest või sellest, et tüve morfoloogiline ehitus ei võimalda moodustada tuletisi muude sufiksiga.

ärkamine, pöördumine, tagandamine, löömine, hõikamine, hukkamine, tärkamine, leidmine, kaotamine, vilksamine, kohtamine, viitamine, puhkamine, lõhkemine, torkamine, eksimine

mine-tuletisi on eesti keeles kasutusel ka spetsiaalsete terminitena, sel juhul on nende tähendus idiomatiseerunud, näiteks õppeainete nimetused *laulmine, joonistamine, joonestamine, võimlemine*.

Vorm

mine-sufiks liitub kõikide verbide *ma*-infinitiivi tüvele. Vastavalt verbitüübile võib ta liituda konsonandile (*saat/mine, naer/mine, seis/mine*) või vokaalile (*luge/mine, vaata/mine*); ühe- (*too/mine, käi/mine*), kahe- (*vaata/mine, tege/mine*) või kolmesilbilisele tüvele (*kirjuta/mine, käsitle/mine, tegutse/mine*). Tuletusaluseks võivad olla nii juurverbid kui ka kõik tuletatud verbid. *ma*-infinitiiviga sarnaselt liitub *-mine* astmevahelduslike alussõnade korral alati tugeva astme tüvele.

Sellest lähtudes on *mine*-tuletisi varasemates eesti keele grammatikates käsitletud ka verbi käändeliste vormidena infinitiivide ja partitsiipide kõrval. Hilisemates grammatikates (alates 1952. aastast) on loobutud *mine*-deverbaali käsitlemisest verbimuutena ja paigutatud ta substantiivide hulka. Siiski on *mine*-tuletistel nn. genuiinsete substantiividega võrreldes mõningaid erinevusi. Tegevusprotsessi tähenduses kasutatakse *mine*-tuletisi ainult ainsuses, samuti ei saa *mine*-tuletise laiendina esineda nimisõnale tavaliselt omane possessiivne genitiiv, vaid *mine*-tuletise genitiivvormis täiend on kas subjektiline või objektiline: *poiste õppimine* < *poisid õpivad*; *poiste õpetamine* < *poisse õpetatakse*, aga vrd. *poiste vihikud* < *poistel on vihikud*.

Sufiksil on kolm morfofonoloogilist varianti, mille valiku määrab järgnev morfeem: *-mine, -mise, -mis-* (*luge/mine, luge/mise/le, luge/mis/t*).

-us

-us on tavalisemaid substantiivisufikseid eesti keeles. Võrreldes muude sufiksitega on *-us* tähenduslikult väga üle koormatud, meenutades selles mõttes kõige üldisemat verbisufiksit *-ta*, millega moodustatud tuletisele võib anda konkreetse leksikaalse tähenduse üsna laias diapasoonis. *us*-liite abil võib tuletada substantiive võrdse produktiivsusega nii verbidest kui adjektiividest. Selles peatükis käsitletakse üksnes verbitüvelisi *us*-substantiive.

Tähendus

us-tuletised võivad sünonüümselt *mine*-tuletistega märkida tegevusprotsessi:

viimistlus, vaatlus, langus, õpetus, lõikus, valmistus

Eriti rohkesti kasutatakse *us*-tuletisi *mine*-deverbaali asemel tegevusprotsessi märkimiseks liitsõna esikomponendina:

arutluskäik (= arutlemiskäik), eraldusmärk (= eraldamis-märk), korrutustabel, esitusviis, kirjutuslaud, suvitusrajoon, pesitsuspaigad, kihutuskõne, liiklusdekaad, teenindus-ministeerium, ehitusmaterjal, korrastustööd, kasvatusasutus, jaotuskava, puhastusvahend, õmblusvabrik, külmetushaigus, pidurdusseade.

Enamik *us*-tuletisi märgib tegevuse ajaliselt piiratud üksikjuhtu, olles selles mõttes *mine*-tuletiste kui ajaliselt määramata noomenitega opositsioonis.

muutus, kaklus, suplus, häälitsus, kavatsus, manitsus, kõnelus, vaatlus, tõmblus, ehmatlus, õppus, lõikus, algus, laitus, esitus, märkus, kahtlus, seiklus, hääldus, tõlgendus, julgestus, liigutus, taotlus, kümbelus, seisatus, aevastus, koputus, pingutus, haigutus, lähetus, kolksatus, kummardus, vestlus, jagelus, suudlus, kallistus, töötus, puudutus, avastus, võitlus, vaidlus, taplus, võistlus, pettus, kiitus, hirnatlus, piiksatus, võpatus, kiljatus, huigatus, karjatus, kaotus, kiindumus, kogemus, loobumus, juhtumus

Suur osa *us*-tuletisi märgib tegevusprotsessi kõrval ka tegevuse tulemust. Et *-us* on tähendustega niigi üle koormatud, soovitas J. V. Veski omal ajal loobuda selle tähendusrühma puhul *us*-liite kasutamisest ja võtta selle asemel tegevuse tulemuse tähenduses kasutusele sama morfoloogilise rakenduspiirkonnaga *is*-liide, jät-

tes *us*-tuletised vaid tegevusprotsessi märkimiseks. Ettepanek pörkas aga J. Aaviku tugevale vastuseisule ja praeguseni on kasutusel hulk *us*-tuletisi tegevuse tulemuse tähistajana. Tuletusmall on mõlemas tähenduses produktiivne, mistõttu *us*-tuletisega võib märkida tegevuse tulemust kõigi resultatiivsete verbidega seoses:

luuletus, kritseldus, joonistus, vigastus, uurimus, nikerdus, külmetus, joonestus, kirjeldus, kirjutus, ehitus, asutus, avaldus, pajatus, hallitus, päevitus, arvamus, kogemus, sobimus.

Harvem märgib *us*-tuletis tegevuse vahendit. Enamasti on sel juhul tegemist kahes tähenduses kasutatava *us*-tuletisega. Regulaarne tähendus on tegevusprotsess, vahend on idiomatiseerunud tähendus.

valgustus, toetus, kuulutus, kütus, nimetus, katus, volitus, takistus, täiendus, sisustus, sillutus, tõestus, kohustus, õigus- tus, kaunistus, varustus, määrus, ilustus

Idiomatiseerunud tähenduses kasutatakse *us*-tuletisi veel mitme tähendusvahekorra märkimiseks. Tegijate kollektiivi märgivad *valitsus, juhatas, toimetas, esindus*; kohta, asutust või ettevõtet tähistavad *kauplus, kirjastus, ehitus, kaevandus, asundus, peatus, avaus*; kollektiivseid sündmusi väljendavad *matus, kihlus, laulatus*.

ma-infinitiivi või *tud*-partitsiibi tunnusele liituv *-us* väljendab enamasti tegevusest tulenevat seisundit. Et infinitiivsed vormid on tähenduselt nominaalsed, siis on *mus*- ja *tus*-liitevariandiga tuletiste tähendust kujundanud ühelt poolt verbaalse, teiselt poolt adjektiivse alussõnaga tuletustüüp.

väsimus, tüdimus, heldimus, tardumus, nõrdimus, tülpimus, joobumus, roidumus, andumus, veendumus, kiindumus, hädumus, kohkumus, tursumus, sõltumus;

haritus, treenitus, killustatus, varustatus, aheldatus, halvatus, suletus, eraldatus, kiusatus, huvitatus, erutatus, tingitus.

Vorm

-us liitub üldreeglina konsonanttüvele. Sufiksi vokaal asendab tüvevokaali:

õppima > õpp/us, ehitama > ehit/us, kavatsema > kavats/us.

u-tüveliste verbide korral kattub alussõna tüvevokaal sufiksi vokaaliga:

korduma > *kord/us*, *muutuma* > *muut/us*, *eralduma* > *erald/us*.

Seetõttu, kui verbist on olemas nii kausatiivne kui refleksiivne või automatiivne verb, on *us*-tuletise tähendus polüseemiline: *muutus* tähistab nii muutumist kui muutmist, *venestus* niihästi venestamist kui venestumist jne.

Astmevahelduslike alussõnade puhul on tuletustüvi *us*-liite ees tugevas astmes:

nõid/us, *õpp/us*, *sund/us*, *lang/us*, *pett/us*.

Erandlikult on nõrgas astmes konsonanttüvelisest verbist moodustatud *matus* ja *kütus*. Paaris tuletises on *-us* erandlikult liitunud ka vokaaltüvele: *hoi/us*, *ava/us*.

Astmevahelduseta juurele *-us* ei liitu. Erandiks on *panus*. Üldjuhul rakendub esmavärtlaliste kahesilbilise tüvega verbide puhul variant *-dus*: *hari/dus*, *sega/dus*, *vaja/dus*, *kogu/dus*, *oma/dus*.

Kuna *-us* on produktiivne ka adjektiividest substantiivide tuletamisel, võib ta liituda ka verbi käändeliste vormide tunnustele.

ma + *us* > *-m/us*: *tule/m/us*, *pihti/m/us*, *telli/m/us*, samuti *olemus*, *nägemus*, *katsumus*, *eksimus*, *esinemus*, *kohanemus*, *haigestumus*, *kohkumus*, *veendumus*, *toitumus*, *nõrdimus*

v + *us* > *-v/us*: *kuulu/v/us*, *tege/v/us*, *sõltu/v/us*, samuti *sobivus*, *haaravus*, *sündivus*, *kaaluvus*, *määravus*, *lugevus*, *eralduvus*, *peegelduvus*, *veetlevus*, *suurenevus*, *hoolitsevus*

tav + *us* > *-tav/us*: *loe/tav/us*, *sõide/tav/us*, samuti *nähtavus*, *kuuldavus*, *usutavus*, *küsitavus*, *saadavus*, *vaieldavus*, *lahendatavus*, *õpetatavus*, *kaalutletavus*, *saavutatavus*

tud + *us* > *-t/us*: *hari/t/us*, *eralda/t/us*, samuti *nähtus*, *treenitus*, *päritus*, *loodus*, *haaratus*, *kuuldus*, *määratus*, *tingitus*, *hägustatus*, *suurendatus*, *ümaratus*

-us võib üsna vabalt liituda ka tuletatud verbidele. Liitsufikseid moodustab *-us* järgmiste verbiliidetega:

le + *us* > *-l/us*: *kak/l/us*, *kõhk/l/us*, samuti *seiklus*, *õmblus*, *suplus*, *taplus*, *vaidlus*, *võitlus*, *võistlus*, *vestlus*, *vaatlus*, *töötlus*, *tegelus*, *hõbelus*, *kaalutlus*

- (s)ta + us > -(s)t/us: ehma/t/us, lause/st/us, samuti
 kasvatus, naeratus, ulatus, eitus, jaatus, vallutus, lainetus,
 arvestus, sõnastus, tarastus, äratus, muutus
- tse + us > -ts/us: kava/ts/us, hale/ts/us, samuti
 manitsus, hääbitsus, igatsus, kahetsus, hoolitsus, valitsus,
 varitsus, käbitsus, tõlgitsus, pesitsus, pühitsus
- lda + us > -ld/us: kirje/ld/us, ava/ld/us, samuti
 askeldus, kritseldus, korraldus, sisaldus, hingeldus, arvel-
 dus, esildus, liialdus, hädaldus, tükeldus
- ne + da + us > -n/d/us: are/n/d/us, palju/n/d/us, samuti
 kujundus, pikendus, suurendus, helendus, peenendus, uuen-
 dus, kergendus, pimendus, laiendus
- ta + le + us > -t/l/us: esi/t/l/us, aru/t/l/us, samuti
 käsitlus, välgatlus, eritus, kõnetlus, töötlus, usutlus

us-liitel on konsonant- ja vokaallõpuline variant, mille valik sõltub järgnevast morfeemist: -us, -use, vrd. õpp/us, õpp/us/t, aga õpp/use/d, õpp/use/l.

-is

-is on us-liite eesvokaalne vaste. Sufiksi ulatuslikum tarvitusele-
 tulek on suhteliselt hiline, teda hakkas laiemalt propageerima ja
 kasutama tegevuse saaduse tähistamiseks J. V. Veski.

Tähendus

is-tuletiste põhitähenduseks on tegevuse konkreetne saadus. Vähe-
 sed tuletised on regulaarse tähendusega:

leiutis, moodustis, ehitis, aretis, kritseldis, kirjutis

Enamasti on tuletiste tähendus idiomatiseerunud:

*keedis, jäätis, kivistis, seadeldis, vooderdis, tõmmis, küpsis,
 tuletis, jahvatis, jagatis, korrutis, eraldis, hautis, tarretis,
 sigitis, rajatis, kujutis*

Osa is-tuletisi väljendab tegevuse vahendit. Needki tuletised on
 enamikus idiomatiseerunud tähendusega:

*näidis, vajutis, väetis, vooderdis, peibutis, köidis, tagatis,
 põletis, täidis, ergutis, nühis, pühis*

Mõned idiomatiseerunud is-tuletised väljendavad isikut tugeva
 pejoratiivse tähendusvarjundiga:

petis, jätis, laaberdis, peletis, hirmutis, eputis

Vorm

Sufiks liitub konsonanttüvele, astmevahelduslike verbitüvede puhul nõrgale astmele:

keet/ma > keed/is, täit/ma > täid/is, pet/ma > pet/is

Vokaaltüveliste alusverbide korral asendab sufiksi vokaal verbi türevokaali:

küpse/ma > küps/is, jäata/ma > jäät/is, nühki/ma > nüh/is, näita/ma > näid/is, erguta/ma > ergut/is

Astmevahelduseta juurele *-is* üldjuhul ei liitu, erandiks on *veni-ma > ven/is*. Seda tüüpi verbide puhul on tuletusaluseks *tud*-partitiiv ja noomenisufiks liitub verbitunnusele:

tud + is > -t/is: taga/t/is, lama/t/is, samuti

valatis, surutis, rajatis, ihutis, segatis, jagatis, kuhjatis, aetis, suletis, seotis

Kõige sagedamini liitubki *is*-sufiks *t*-le või *d*-le. Ka liitsufikseid moodustab *-is* ainult verbisufiksiga *-ta* või selle variantidega.

ta + is > -t/is: ela/t/is, esi/t/is, samuti

kirjutis, jäätis, moonutis, punetis, leiutis, esitis, vajutis, peletis

sta + is > -st/is: kivi/st/is, mäle/st/is, samuti

koostis, moodustis, sadestis, õõnestis, higistis

lda + is > -ld/is: sisa/ld/is, ava/ld/is, samuti

seadeldis, eraldis, kriipseldis, esildis

rda + is > -rd/is: laabe/rd/is, lõhve/rd/is, samuti

käperdis, kooberdis, nikerdis, soperdis, kohmerdis

is-liitel on vokaal- ja konsonantlõpuline variant (*-is, -ise*), mille rakendamine sõltub järgnevast morfeemist, vrd. *jäät/is, jäät/is/t, jäät/is/i, aga jäät/ise/ga, jäät/ise/id*.

-e

Eesti keeles kasutatakse kahesugust *e*-liidet. Üks püsib tuletise kõigis vormides muutumatuna (nagu sõnas *hüpe : hüppe*), teine *e*-liide esineb genitiivis ja sellest moodustatud käänetes kujul *-me*

(nagu sõnas *liige* : *liikme*). *e*-tuletised on abstraktsema, *me*-tuletised konkreetsema tähendusega.

Tähendus

Esimese rühma *e*-tuletised väljendavad suures osas tegevusprotsessi:

teke, tõrje, toime, luure, käive, surve, lepe, toide, hõõre, sööve, põime, paine, pääste, õpe, kanne, kutse, sõue, raie, keste, koste, pääse, haue, ränne, rünne

Eriti sageli kasutatakse *e*-tuletisi nende lühiduse tõttu tegevusprotsessi tähenduses juhtudel, kui selles tähenduses verbaalsubstantiiv esineb liitsõna täiendosisena:

kuuldetoru (=kuulamistoru), *kinkeakt* (=kinkimisakt), *maksevahend*, *rüüsteretk*, *õpperaamat*, *piirdeaed*, *päästekomando*, *hiilgeaeg*, *mõõteriistad*.

Suur osa *e*-tuletisi märgib ajaliselt piiratud tegevuse üksikjuhtu:

torge, palve, võte, rünne, nõõge, kärbe, tõuge, karje, hõige, ohe, oie, muie, vihje, teade, hüpe, purse, võnge, tuige, põrge, lõige, vise, tõste, pööre, tõmme, tõuge, haare, nihe, kilge, nuukse, hüüe, mõire

Sõltub alusverbi tähendusest, kumba rühma tuletis kuulub. Osa *e*-tuletisi on alusverbiga sarnaselt ajalise piiratuse suhtes neutraalsed, neid saab kasutada nii tegevuse üksikjuhu kui ka tegevusprotsessi märkimiseks. Vrd.

Ahju *tõmme* oli pärast remonti tublisti paranenud

Järsu *tõmbega* vabastas ta oma käe

Hädavaevu jõudsid nad kombitsate *haardeulatusest* välja

Ta võttis vastase tugevasse *haardesse*

Tegevuse tulemust märgivad järgmised *e*-tuletised. Kõikide selle rühma tuletiste tähendus on idiomatiseerunud:

lause, tõlge, toode, lõige, kõide, vanne, teade, võrse, paise, krooge, tarre, hüüve, kaabe, turse, rapped, näpped

e-tuletisi kasutatakse ka tegevuse vahendi märkimiseks. Needki tuletised on idiomatiseerunud tähendusega:

küte, kate, hinne, süüde, määre, täide, kutse, võie

Sufiksi regulaarne tähendus on siiski väljendada tegevust. Idiomatiseerunud tähendused on vastavate tuletiste lisatähendused põhitähenduse kõrval.

Vorm

e-liitega saab moodustada substantiive vaid astmevahelduslikest kahesilbilistest verbitüvedest. Sufiks liitub üldreeglina nõrgastmelisele konsonanttüvele, asendades alusverbi tüvevokaali:

hindama : *hinnata* > *hinn/e*, *tursuma* > *turs/e*, *määrima* > *määr/e*, *kütma* > *küt/e*, *süütama* : *süüdata* > *süüd/e*

Pika vokaali või diftongi järel võib *-e* liituda ka vokaaltüvele:

muigama : *muiata* > *mui/e*, *hüüdma* : *hüüan* > *hüü/e*, *raima* > *rai/e*, *nõudma* : *nõuan* > *nõu/e*.

Erandlikult on astmevahelduseta tüvest moodustatud *ajama* > *aj/e*. Ühel juhul on *-e* liitunud ka *ma*-infinitiivi tunnusele: *või/ma* > *või/m/e*.

-e : -me

Teine rühm *e*-liitelisi verbe esineb genitiivis ja sellest moodustatud käänetes sufiksiga *-me*. See rühm on tuletiste arvult väiksem.

Tähendus

e:me-tuletised on konkreetsema tähendusega kui eelmise rühma *e*-tuletised. Kõik nad on idiomatiseerunud tähendusega.

Enamik selle tuletustüübi substantiive väljendab tegevuse vahendit:

kanne : *kandme*, *kaitse* : *kaitsme*, *pääse* : *pääsme*, *kõide* : *kõitme*, *side* : *sideme*, *juhe* : *juhtme*, *kuule* : *kuulme*

Mõned *e:me*-tuletised väljendavad ka tegevuse tulemust:

tõuse : *tõusme*, *märge* : *märkme*, *tärge* : *tärkme*,

osa neist tegevuse tulemust jäägina:

kraasmed, *lõikmed*, *kise* : *kiskmed*, *kaabe* : *kaapmed*

Tegevusobjekti märgivad säile : *säilme*, *sade* : *sademe*, *haue* : *haudme*, *pritse* : *pritsme*, *teade* : *teatme*.

Vorm

Ka *e:me*-liitega saab moodustada substantiive vaid astmevahelduslikest kahesilbilistest verbitüvedest. Tuletuse aluseks on nõrgastmeline konsonanttüvi, sufiks asendab tüvevokaali:

kandma : kannan > kann/e, *köitma* : köidan > köid/e, *märkama* : märgata > märg/e, *juhtima* : juhin > juh/e.

Tuletustüvi on nõrgaastmeline ka siis, kui alusverb on astmevahelduseta: *teatama* > tead/e. Laadivahelduslikes lühikese vokaalidevahelise klusiiliga verbides liitub sufiks tugevale astmele:

siduma > sid/e, *sadama* > sad/e, *pidama* > pid/e

Pika vokaali või diftongi järel võib sufiks liituda ka vokaaltüvele:

suubuma > suu/e: suud/me, *hauduma* > hau/e : haud/me

Erandlikult on astmevahelduseta juurverbist tuletatud *as/e* : *as/eme* (vrd. *asuma*).

Ka *e:me*-tuletistest esineb osa eeskätt liitsõna koostisosana: *kuulmekäik*, *teatmeteos*. Mõned tueltised esinevad ainult mitmuses: *pühkmed*, *riismed*, *lõikmed*, *ratsmed*.

Esmaväitelistes noomenites esineb käänamisel liitevariant *-eme*: *as/eme/d*, *sid/eme/s*.

-u

u-tuletiste sünkroonilise analüüsiga on probleeme. Siinses esituses loetakse *u*-liiteliste deverbaalide hulka ka need substantiivid, mille nominatiivi vormist on liide ajaloolise lõpukao tõttu kadunud ja nominatiiv on tänapäeval ühesilbiline.

Tähendus

Enamik *u*-tuletisi märgib tegevusprotsessi:

kulg, *kasy*, *tõus*, *peks*, *sõim*, *vedu*, *kiit*, *möll*, *peit*, *pelg*, *laul*,
nut, *käsitelu*, *arutelu*, *esitelu*, *eritelu*, *seis*, *kadu*, *jooks*, *kius*,
rutt, *sadu*, *põlg*, *pesu*, *aju*, *tants*, *mäss*

Mitmed *u*-substantiivid esinevad tegevusprotsessi tähenduses liitsõna esikomponendina: *pesupäev* (= *pesemispäev*), *kasvuaastad* (= *kasvamisaastad*), *ajujaht*, *voolukiirus*, *seisukoht*, *jooksuaeg*, *sõimusõnad*, *peksupink*.

Tegevuse üksikjuhtu märgivad

aim, *sööt*, *piiks*, *hukk*, *lait*, *loit*, *lask*, *vastuhakk*, *pauk*, *juht*,
mõju, *lõpp*, *lend*, *sõit*, *käsk*, *tänu*, *päas*, *jooks*, *tõus*, *võit*,
hüüd, *hoid*, *ränd*, *püüd*, *hõisk*, *nuuks*, *võtt*, *murd*, *tapp*, *hõik*,
tegu, *heit*, *jätt*, *keeld*

Enamik *u*-substantiive on ajatähise suhtes neutraalsed, neid võib kasutada nii ajaliseltselt piiratud kui piiramata tegevuse märkimiseks,

nad väljendavad nii tegevusprotsessi kui ka üksikjuhtu, vrd. *Jälgi tema kiiret jooksu, aga 400 meetri jooksu.*

Üksikuid *u*-tuletisi kasutatakse tegevuse märkimise kõrval ka konkreetsemas tähenduses. Konkreetsete *u*-substantiivid on tähenduselt idiomatiseerunud. Tegevusobjekti märkimiseks kasutatakse *laul, laen, leid, mäng, tants, ost, maks*. Tegevuse tulemust märgivad *segu, sääst, liit*, tegevuse vahendit tähistavad *toit, mälu, taip, mõõt*.

Vorm

u-tuletiste hulgas võib eristada kolm morfoloogiliselt erinevat tuletiste rühma.

(1) Kahesilbilise tüvega esmavältelistest verbidest moodustatud *u*-tuletised, mille puhul tuletusliide esineb sõna kõigis vormides. Tuletisi annavad nii astmevahelduseta esmavältelised verbid (*jag/u, seg/u, tän/u, el/u, aj/u, mäl/u, tul/u, pes/u, ol/u, mõj/u, kul/u*) kui ka laadivahelduslikud esmavältelised verbid (*lug/u, ved/u, kad/u, näg/u, teg/u*). Liide asendab alussõna türevokaali.

(2) Kolmandavältelistest astmevahelduslikest verbidest saadud tuletised, mis ajaloolise lõpukao tõttu on muutunud kahesilbilistest nominatiivis ühesilbilisteks ning sufiks tuleb esile alles sõna muutmisel (*seisa/b > seis : seis/u, käski/ma > käsk : käs/u, lõppe/ma > lõpp : lõp/u, leia/b > leid : lei/u, jookse/b > jook : jook/u, maksa/b > maks : maks/u, sulge/ma > sulg : sul/u, murra/b > murr/u, mängi/ma > mäng : mäng/u, sõida/b > sõit : sõid/u*).

(3) Kolmas rühm *u*-liitelisi substantiive moodustatakse pikematest *le*-liitelistest verbidest, juhul kui *-le* liitub konsonandile. Substantiiviliite ees rakendub sel juhul verbiliite variant *-el*:

le + u > -el/u: aru/t/el/u, õnni/tel/u, mõti/skel/u, käsi/t/el/u, eri/t/el/u, kaalu/tel/u, loe/tel/u, kesku/stel/u, kuju/t/el/u, ahva/tel/u, küsi/tel/u

u-substantiive võib tuletada mitmesuguse türevokaaliga verbidest. Enamasti on tuletuse aluseks *e-* (*kulgema > kulg, lõppema > lõpp, nägema > nägu, pesema > pesu, pääsema > pääs, sulgema > sulg, tegema > tegu*) või *a*-tüvelised verbid (*leiab > leid, sõidab > sõit, ruttama > rutt, seisab > seis, vedama > vedu, sadama > sadu*), harvem *i*-tüvelised (*käskima > käsk, tantsima > tants, mängima > mäng*). Verbi türevokaal asendub sufiksi vokaaliga. Mõned *u*-

substantiivid on moodustatud ka *u*-tüvelistest verbidest, sel juhul tüve ja sufiksi vokaal kattuvad (*mahtuma* > *maht:mah/u*, *uskuma* > *usk :us/u*, *juhtuma* > *juht :juh/u*, *mõjuma* > *mõj/u*, *kuluma* > *kul/u*).

-i

Tähendus

-i on *u*-sufiksi eesvokaalne vaste, aga *i*-tuletisi on tänapäeva eesti keeles tunduvalt vähem kui *u*-tuletisi. Osa *i*-liitelisi substantiive märgib tegevusprotsessi: *sund*, *kõnd*, *künd*, *külv*, *lüps*, *rööv*.

Lühiduse tõttu esinevad *i*-tuletised nagu *e*- ja *u*-substantiividki tegevusprotsessi tähenduses sageli liitsõna esikomponendina: *sunnimeetod* (= *sundimise meetod*), *sünnikuupäev* (= *sündimise kuupäev*), *lüpsiagregaat*, *külvimasin*, *künniaeg*.

Tegevuse üksikjuhtu märgivad *nähv*, *reis*, *nöök*, *lüps*, *rööv*, *jaht*, *sünd*. Enamik tuletisi on ajalise piiratuse suhtes neutraalsed, tähistades nii tegevusprotsessi kui ka tegevuse üksikjuhtu, vrd. *jahihoogaeg*, aga *kahepäevane jaht*, *lüpsimasin*, aga *lõunane lüps*.

Konkreetsemas tähenduses kasutatakse *i*-tuletisi harva. Tegevusobjektina on idiomatiseerunud *and* ja *kink*, tegevuse tulemusena *maal*.

Vorm

i-tuletisi moodustatakse vaid astmevahelduslikest kolmandavältestest verbidest. Seetõttu on kõik tuletised nominatiivvormis lõpukao tõttu ilma sufiksita. Enamik tuletisi on *i*-tüvelistest verbidest, mistõttu tekib põhjendatud küsimus, kas tegemist on üldse tuletuse või hoopis konversiooniga. *i*-tuletistest lubab rääkida eelkõige semantiline ja tuletusmorfoloogiline paralleelsus *u*-tuletusega ja see, et osa tuletisi on moodustatud *a*-tüvelistest verbidest:

andma : *anna/n* > *and* : *ann/i*, *kündma* : *künn/n* > *künd* : *künn/i*, *külva/ma* > *külv* : *külv/i*, *lüpsma* : *lüpsa/n* > *lüps* : *lüps/i*.

Eraldi tuleb rääkida tänapäeva eesti keeles, eriti terminoloogias väga arvukalt esinevatest *i*-liitelistest tegevusvahendi nimetustest. See tuletusmall ei ole seotud eespool käsitletud *i*-sufiksiga, vaid on

kasutusele võetud tunduvalt hiljem tuletamaks tegevuse vahendit märkivaid termineid *ta*-liitelistest või *ta*-liite variantidega (*-sta*, *-da*, *-lda*, *-nda*) verbidest.

ta + i > -t/i: *uinu/t/i*, *summu/t/i*, samuti

alaldi, *osuti*, *lüliti*, *võimendi*, *käiviti*, *kõristi*, *pinguti*, *kustuti*,
kuivati, *lahusti*, *puhasti*, *põleti*, *jahuti*, *purusti*, *lõuguti*, *ar-*
vesti, *arvuti*, *ärriti*, *libisti*, *pihusti*, *koputi*, *immuti*, *auruti*,
soojendi, *uimasti*, *tolmuti*, *erguti*.

-ng

Tähendus

-ng on põhimõtteliselt produktiivne, kuigi suhteliselt vähe kasutatav deverbaaliliide. Enamik leksikaliseerunud tuletistest väljendab tegevuse üksikjuhtu:

õping, *toiming*, *sööming*, *jooming*, *murrang*, *treening*, *puhang*,
valang, *vohang*, *hõivang*, *hoovang*, *veereng*, *haarang*, *avang*, *kutsung*,
solvang, *otsing*, *keerang*, *lamang*, *lahang*, *uuring*, *soosing*, *aisting*

Tegevusprotsessi märgivad *areng*, *õitseng*, *häving*, tegevuse tulemust *toodang*, *hinnang*, *looming*. Mõned tuletised (*avang*, *loeng*, *murrang*, *valing*) on idiomatiseerunud tähendusega.

Vorm

Sufiks liitub nii astmevahelduseta kui astmevahelduslikule kahe-silbilisele verbitüvele. Astmevahelduslikud verbitüved on liite ees nõrgas astmes:

õpi/ng, *treeni/ng*, *solva/ng*, *tooda/ng*, *hinna/ng*.

Kui astmevaheldusliku verbitüve nõrk aste on ühesilbiline, siis võib *-ng* liituda ühesilbilisele tüvele:

loe/ng, *toe/ng*, *soe/ng* (aga vrd. siiski *tehi/ng*).

-ng liitub harilikult alusverbi tüvevokaalile. Erandlikult on tüvevokaal sufiksi ees muutunud juhtudel

vala/ma > vali/ng, *astu/ma > asta/ng*, *tege/ma > tehi/ng*,
looju/ma > looja/ng (vrd. siiski ka *looja minema*).

Astmevahelduseta ühesilbiliste pika vokaaliga verbitüvede puhul liitub *-ng* *mine*-sufiksile, moodustades liitsufiksi:

mine + ng > -mi/ng: *söö/mi/ng*, *joo/mi/ng*, *loo/mi/ng*, *löö/mi/ng*

-ng võib moodustada tuletisi ka kinnistüvelistest tuletatud verbidest, sel juhul substantiivisufiks asendab verbisufiksi ja deverbaaliliite ees on kinnistüvi.

ne + ng > -ng: ala/ng, are/ng, ühi/ng

ise + ng > -i/ng: var/i/ng

Liitel on ka vokaallõpuline variant -ngu, mis rakendub muudes vormides peale nominatiivi: *loe/ngu, loe/ngu/le*.

-k

Tähendus

k-liitelisi deverbaale on piiratud hulk ja tuletusmall ei ole tänapäeval produktiivne. Suurem hulk leksikaliseerunud *k*-tuletisi märgib tegevuse üksikjuhtu:

seisak, pöörak, loojak, käik, löök, astak, hüpak, rabak, rap-sak, rännak, rünnak, laksak, panek, uinak, pahvak, nähvak, valik

Tegevusprotsessi märgivad

käik, levik, müük, püük, minek, tulek

Osa *k*-tuletisi on ajatähise suhtes neutraalsed, tähistades nii tegevusprotsessi kui ka tegevuse üksikjuhtu, vrd. *sündmuste käik* ja *käik rektori juurde*.

Konkreetsemas tähenduses märgivad tegevusobjekti *söök, jook*, tegevuse tulemust idiomatiseerunud tuletised *palmik, saak, jääk*. Abstraktsemas tähenduses on idiomatiseerunud *hoiak*.

Vorm

-*k* liitub reeglipäraselt nii ühesilbilistele kui kahesilbilistele esmavärtelistele astmevahelduseta verbidele (*löö/k, käi/k, tule/k, mine/k*).

Kahesilbiliste pikavärteliste alusverbide puhul on tuletustüveks nõrga astme tüvi (*ränna/k, rünnak/k, hoiak/k, seisak/k*), seda ka siis, kui alussõna ise on astmevahelduseta (*uina/k. looja/k*). Enamasti on tuletusaluseks *a*-tüvelised verbid (*seisak/k, pööra/k, nähvak/k, kääna/k*), üksikute muuvokaaliliste verbitüvede puhul asendub alusverbi tüvevokaal tuletustüves *a*-ga: *uinuma > uina/k, kõndima > kõnna/k, loojuma > looja/k* (aga vrd. *looja minema*). Verbist *püüdma* on saadud ühesilbiline tuletustüvi: *püü/k*.

Kui sufiks on liitunud kahesilbilisele tüvele, siis esineb ta kõigis muudes vormides peale nominatiivi variandina -*ku*: *tule/ku*,

kääna/ku/l. Ühesilbilise nominatiiviga *k*-tuletised on astmevahelduslikud. Vokaallõpulised variandid on pika vokaaliga tuletistes *-gi*, *-ki* (*joo/gi/d*, *joo/ki/de*), diftongiga lõppevast verbitüvest saadud tuletises *käi/k-gu*, *-ku*: *käi/gu/s*, *käi/ku/de*.

-m

Tähendus

Tänapäeva eesti keeles on kaheksaguseid *m*-tuletisi. Ühesilbilise tüvega astmevahelduseta verbidest tuletatud *m*-liitelised substantiivid märgivad tegevusprotsessi. Need on väga vanad tuletised ja esinevad tänapäeval veel vaid liitsõna koostises või fraseoloogilistes väljendites, näit. *söömaaeg*, *joomakoht*, *läheb lõõmaks*, *käima peal*, *saama peal väljas*. Ajalooliselt on tegemist *ma*-infinitiivi substantiveerumisega.

Uuemad *m*-tuletised on konkreetsema tähendusega. Tuletised on idiomatiseerunud ja väljendavad tegevuse tulemust (*kulum*, *kudum*, *sõnum*, *sulam*), tegevusobjekti (*andam*, *kandam*, *kadum*), tegevusvahendit (*arstim*, *ravim*, *ajam*).

Vorm

m-sufiks liitub astmevaheldusliku või astmevahelduseta verbi juurele. Astmevahelduslikud alusverbid on tuletustüvena tugevas astmes: *anda/m*, *kanda/m*, *kadu/m*, *kudu/m*.

Ühesilbilistest verbidest moodustatud vanad *m*-tuletised käänduvad *a*-liselt (*löö/ma/ks*, *saa/ma/le*), kaheksilbilise tuletustüvega *m*-tuletiste vokaallõpuline liitevariant on *-mi* (*juhtu/mi/d*, *sõnu/mi/t*)

m-sufiks on tänapäeva eesti keeles uuesti aktiveerunud. Enamik viimaste aastakümnete uudistuletisi on erialaterminid (*lugem*, *kudum*, *hõljum*, *tule*, *veerem*, *ilmum*, *liitum*).

-n

Tähendus

n-liitelised substantiivid väljendavad loodushäali. Tuletusmall on produktiivne: tuletised on olemas kõigist onomatopoeetis-deskriptiivsetest esmavälgelistest tüvedest, millest *ise*-liitelised verbidki.

vulin, *kahin*, *kohin*, *mühin*, *mürin*, *kilin*, *kolin*, *krabin*, *pragin*, *podin*, *sahin*, *kärin*, *virin*, *halin*, *vurin*, *vidin*, *klõbin*

Vorm

Tuletusmorfoloogiliselt on *n*-tuletiste analüüsimisel kaks seisukohta. Ühe seisukoha järgi (vt. Vare, 1981: 112) on verbi ja noomeni puhul tegemist samast deskriptiivse sisuga tüvest moodustatud kinnistüveliste rööpmoodustistega, ilma et kumbki oleks teisest tuletatud. Tuletiste semantika ja tuletusprotsessi sarnasus teiste deverbaalsete tuletusmallidega toetab siiski teistsugust analüüsi. Selle käsitluse järgi on *n*-tuletised *ise*-liitelistest verbidest moodustatud deverbaalid:

*ise + n > -i/n: krab/ise/ma > krab/i/n, vär/ise/ma > vär/i/n,
mür/ise/ma > mür/i/n, kol/ise/ma > kol/i/n*

Sufiksi vokaallõpuline variant on *-na: krabi/na/ga, müri/na/l*

-nd**Tähendus**

Enamik *nd*-lõpulisi substantiive on semantiliselt seotud *nda*-liiteliste verbidega. Kõige sagedamini märgivad nad selle verbiga väljendatud tegevuse tulemust:

omand, arend, loend, kaevand, visand, suland, lühend, tikand

Harvem on tähenduseks tegevuse vahend (*tõend, tihend, juhend, täiend, väljend*) või tegevusobjekt (*lisand, pärand*). Kohta näitab *varjend*.

Enamik neist on moodustatud keelekorraldusliku termini-moodustuse käigus ja nende hulgas on mitmeid vaid erialase tähendusega oskussõnu: *märgend, lõigend, liigend, tõugend, käsund, sulund, usund, olend*.

Kõik *nd*-tuletised ei ole deverbaalid. Kuna *nda*-liitelised verbid on sageli moodustatud nominaalsest juurtüvest, siis on ka *nd*-liiteliste substantiivide juurtüvi sageli nominaalne. See on hõlbustanud analoogia põhjal algupäraste substantiivitüveliste *nd*-substantiivide moodustamist erialaterminiteks. Semantiliselt viitavad nad enamasti sarnasusele alustüvega: *tarand, kaerand, juustund, vaiband, padjand*. Ühiskeeles levinud *nd*-tuletisi on üksikuid: *malend, sajang, kümnend, muistend, isend*.

Kõik *nd*-liitelised substantiivid on idiomatiseerunud.

Vorm

Seos tuletatud verbidega on diakrooniliselt põhjendatud, sest moodustuslikult on suure hulga *nd*-noomenite puhul tegemist *nda*-verbidest konversiooni teel moodustatud noomenitega, mitte tuletistega. Tuletusmorfoloogiliselt on kõik *nd*-noomenid siiski analüüsitavad verbaalseks või nominaalseks juurtüveks ja substantiivisufiksiks *-nd*. Tuletustüvi on ühe- või kaheasilbiline ja vokaallõpuline. Astmevahelduslike tüvede puhul on tuletustüveks nõrga astme vorm: *loe/nd*, *tõe/nd*, *pake/nd*, *liige/nd*. *e* tuletustüve lõpus on pärit *nda*-liitelisest verbist, kui see erineb juurtüve vokaalist.

Erinevalt rööpsetest *nda*-verbidest on substantiivisufiksi vokaallõpuline variant *-ndi*: *tõe/ndi/d*, *varje/ndi/s*

-ts

ts-liitelised substantiivid väljendavad tegevuse vahendit. Tuletusmall ei ole produktiivne, aga liidet on mõnevõrra kasutatud erialaterminite moodustamiseks:

hübits, *tõmmits*, *kaabits*, *klopits*, *märgits*, *näbits*, *kombits*

Sufiks liitub astmevahelduslike kaheasilbilise tüvega verbide nõrgale astmele. Enamasti liitub *-ts* *i*-tüvelistele verbidele (*kaapima* > *kaabi/ts*, *kloppima* > *klopi/ts*, *märkima* > *märgi/ts*), üksikute *a*-tüveliste alusverbide tüvevokaal on asendunud *i*-ga (*hüppama* > *hüpi/ts*, *tõmbama* > *tõmmi/ts*).

Sufiksi vokaallõpuline variant on *-tsa*: *hüpi/tsa/ga*, *näpi/tsa/d*.

-el

Ka *el*-liitelised deverbaalid väljendavad tegevuse vahendit. Selleski ebaproduktiivses tuletusmallis esineva sufiksi tarvitamine on elavnenud vahendit märkivate tehnikaterminite loomiseks.

hõõrel, *viskel*, *jootel*, *hoidel*, *mõõtel*, *märkel*, *pöörel*

Sufiks liitub astmevahelduslike verbide tugeva astme tüvele. Verbi tüvevokaal on asendunud sufiksi vokaaliga. Tuletised käänduvad sisekaoliselt, sufiksi vokaallõpuline variant võib olla *-la* või *-li*: *hõõr/la/d*, aga *joot/li/ga*.

Tegevuse vahendit märkivaid *ur-* ja *ik-*tuletisi käsitletakse järgmistes peatükkides, sest nende liidete puhul ei ole vahenditähendus primaarne.

3.2. Isikutuletised

Isikut ja tegijat märkivaid substantiive tuletavate sufiksiste hulgas võib eristada liiteid, mis tuletavad substantiive ainult verbitüvest (*-ja*, *-nu*, *-tu*), ainult noomenitüvest (*-lane*, *-line*, *kas*), nii verbi- kui noomenitüvest (*-ur*, *-nik*).

Osa isikuliiteid kasutatakse oma põhitähenduse kõrval ka muudesse tähendusrühmadesse kuuluvate substantiivide tuletamiseks. Selliseidki tuletisi on käsitletud vastava sufiksi kasutusvõimalusi tutvustades käesolevas peatükis.

-ja

ja-tuletiste kasutamine on universaalne tegija väljendamise võimalus igasuguse tegevuse puhul, mis üldse tegijat võimaldab.

Tähendus

ja-tuletised väljendavad enamikul juhtudel tegevuse sooritajat kõige üldisemas tähenduses:

abistaja, hooldaja, istuja, alistaja, loendaja, kaevaja, hüppaja, takistaja, täiendaja, ütleja, jaotaja, lõpetaja, lubaja, segaja, mängija, kuulaja, vaataja, põgeneja, tegija, magaja, ajaja, kandja, lõikaja, hüüdjaja, nägija, hulkaja, taganeja, vabaneja, suurendaja, arendaja, kavatseja, rehitseja, õmbreja, töötleja, seisataja, liialdaja, muliseja

Tuletusmall on produktiivne ja kõiki *ja*-tuletisi on võimalik kasutada üldist tegijat väljendavas tähenduses.

Selle kõrval on osa *ja*-tuletisi saanud rööpse idiomatiseerunud lisatähenduse, mis on samuti regulaarne ja iseloomustab mitte üksikutuletist, vaid tervet tuletisrühma.

Tavalisimaid lisatähendusi, mis *ja*-tuletistele on kujunenud, on väljendada elukutset:

ehitaja, õmbleja, õpetaja, ettekandja, varustaja, lavastaja, luuletaja, tõstja, toimetaja, leiutaja, kirjastaja, kirjutaja, teenija, kütja, laulja, maadleja, põetaja, asendaja, parandaja, kasvataja, lapsehoidja, lihviija, krohvija

Mõningaid *ja*-tuletisi võib peale elus tegija kasutada ka tegevusvahendi, mingi eseme, tööriista või instrumendi tähenduses:

hävitage, ristlege, pommitage, kuulipilduja, kruvikeeraja, nõelahoide, koorelahutaja, lennukikandja, segaja, tolmuimeja, vahustaja, niiskusekoguja, õhupuhastaja

Vorm

-ja on produktiivne deverbaaliliide ja võib seega liituda kõigile verbidele, esitamata tüvele erilisi nõudmisi. Sufiks liitub *ma*-infinitiivi tüvele, liitudes seega nii vokaal- (*õppi/ja, ehitaja, õmble/ja*) kui ka konsonanttüvele (*saata/ja, naer/ja, seis/ja*), nii ühe- (*too/ja, käi/ja*), kahe- (*vaata/ja, luba/ja*) kui kolmesilbilisele tüvele (*soovita/ja, arene/ja*), nii juurtüvele (*luge/ja, müü/ja*) kui ka tuletatud tüvele (*vana/nel/ja, kasva/ta/ja, mäle/tse/ja*). *-ja* võib moodustada liitsufikseid kõigi verbiliidetega.

Esmavärteliste *e*-tüveliste verbide puhul, mille mineviku tunnus on *-i*, asendub tüve *e* *ja*-sufiksi ees *i*-ga: *oli/ja, tuli/ja, pesi/ja, pani/ja, suri/ja, tegi/ja, nägi/ja*. Erandiks on *mine/ja*.

-nu

nu-tuletised on substantiveerunud *nud*-partitsiibid, mis võimaldaks tõlgendada neid ka konvertiivselt nimisõnana kasutatavate verbivormidena, mitte tuletistena. Peale tuletusmorfoloogilise analüüsi toetab *nu*-verbide käsitamist tuletistena ka nimisõnaliite *-nu* vormiline erinevus partitsiibitunnusest *-nud*.

Tähendus

nu-tuletised väljendavad isikut minevikus sooritatud tegevuse subjektina. Nad on tuletatavad kõigist verbidest, mis võimaldavad elus tegijat.

abistanu, toimetanu, lõpetanu, eksinu, uppunu, ärganu, leiutanu, kirjutanu, mänginu, laulnu, kritseldanu, komberdanu, rännanu, tulnu, avanu, saatnu, ehmunu, tegutsenu

Vorm

Kuna diakrooniliselt on tegemist substantiveerunud *nud*-partitsiipidega, siis on *nu*-tuletised vormiliselt moodustatud samade reeglite järgi kui vastav verbivorm. Tuletustüveks on sama tüvevariant, millele liitub partitsiibitunnus *-nud*, seega võib *-nu* liituda nii vokaaltüvele (*teeni/nu*, *kukku/nu*, *rääki/nu*) kui konsonanttüvele (*ol/nu*, *võidel/nu*, *kõnel/nu*), nii astmevahelduseta (*saa/nu*, *ela/nu*) kui astmevahelduslikule tüvele. Astmevahelduslike alusverbide puhul võib tuletustüvi olla nii tugevaastmeline (*õppi/nu*, *pälvi/nu*, *luge/nu*) kui ka nõrgaastmeline (*ooda/nu*, *väidel/nu*, *haka/nu*, *tei/nu*). Samuti võib *-nu* moodustada liitsufikseid kõigi verbiliidetega.

-tu

tu-tuletised on substantiveerunud *tud*-partitsiibid ja nende tõlgendamise kohta tuletistena või verbivormidena kehtib kõik seesama, mis *nu*-tuletiste kohta. *nu*-tuletistega sarnaselt käsitatakse siin ka *tu*-liitelisi noomeneid tuletatud substantiividena.

Tähendus

tu-tuletised on nagu *tud*-partitsiibidki passiivse tähendusega ja väljendavad tegevusobjekti.

Kui verbisemantika võimaldab seostada verbi tegevusega elus objekti, siis tähistavad *tu*-tuletised isikut kui minevikus sooritatud tegevuse objekti.

petetu, *kiidetu*, *armastatu*, *tapetu*, *karistatu*, *päästetu*, *oodatu*, *võidetu*, *valitu*, *volitatu*, *äratatu*, *toidetu*, *hellitatu*

tu-liitelisi substantiive võib kasutada ka verbidest, mis elus objekti ei võimalda. Sel juhul tähistavad tuletised elutut tegevusobjekti, sedagi minevikus sooritatud tegevuse järgi.

alustatu, *toodetu*, *kirjutatu*, *loetu*, *tõlgitu*, *sisendatu*, *kuuldu*, *väidetu*, *räägitu*, *õpitu*, *puhastatu*, *värvitu*, *triigitu*

Vorm

tu-tuletisi võib moodustada kõigist transitiivsetest verbidest. Sufiks liitub impersonaali tüvele nagu *tud*-partitsiibi tunnuski ja seetõttu on astmevahelduslikest verbidest moodustatud tuletistes tuletustüvi alati nõrgas astmes. Tuletustüvi võib olla vokaallõpuline (*õpi/tu*, *kiide/tu*, *armasta/tu*) või konsonantlõpuline (*pes/tu*, *kõnel/du*, *teh/tu*).

Liitel on kaks varianti: *-tu* ja *-du*, mille valik sõltub tuletustüve struktuurist. Variantide valikupõhimõtted on samad kui *tud*-partitiibi tunnusel: *toode/tu*, *näh/tu*, *ooda/tu*, aga *too/du*, *öel/du*, *töödel/du*.

Teiste liidetega tuletatakse tegijat või isikut tähistavaid substantiive muudest sõnaliikidest või ka muudest sõnaliikidest peale verbi.

-lane

-lane on eesti keele levinumaid isikuliiteid. Tuletusmall on produktiivne pärisnimedest üldnimede tuletamisel. Nii koha- kui isikunimest võib vajaduse korral alati moodustada *lane*-liitelise isikut tähistava tuletise. Peale nimetatud tähenduspiirkonna on *lane*-liidet aktiivselt kasutatud loodusteaduste süstemaatikasse kuuluvate terminite loomisel.

Tähendus

Kõige suurem rühm *lane*-tuletisi märgib isikut päritolu järgi. Selliseid tuletisi moodustatakse eelkõige kohanimedest:

ukrainlane, eestlane, mordvalane, lätlane, vadjalane, egiptlane, sakslane, araablane, ameeriklane, eurooplane, itaallane, brasiillane, portugallane, moskvalane, riialane, viinianslane, paidelane, tallinlane, tartlane, viljandlane, kihnlane, helsinglane, londonlane

Vähem on selles tähenduses tuletisi üldnimedest, aga seda eelkõige alussõnadeks sobivate noomenite piiratud arvu tõttu. Seegi mall on produktiivne.

linlane, saarlane, mägilane, randlane, välismaalane, võõramaalane, metslane, tasandliklane

Teine arvukas rühm *lane*-tuletisi märgib mingi rühmituse liiget. Selliseid tuletisi moodustatakse isikunimedest ja nad märgivad alussõnaga nimetatud isiku vaadete pooldamist.

luterlane, muhamedlane, leninlane, suvorovlane, nahhimovlane, kutuzovlane, tolstoilane, jeltsinlane, žirinovskilane, jakobsonlane, kelamlane, kekkoslane, koivistolane

Selle tähendusrühma tuletisi on moodustatud ka asutuse või organisatsiooni nimest:

kalevlane, dünamolane, vanemuislane, ametiühinglane, estoonlylane, vabamüürlane, kaitseliitlane

Üldnimetuletised on selles tähenduses

parteilane, vabariiklane, kaitseväeline, õukondlane, erakondlane, vandeseltslane, armeelane, näiteringlane, laevastiklane, sanitaarsalklane, enamlane

Hulgaliselt *lane*-tuletisi märgib isikut ameti või tegevusala järgi. Selle tähendusrühma tuletised on idiomatiseerunud:

sportlane, sõdalane, ajaloolane, isetegevuslane, keha- kultuurlane, raskejõustiklane, kergejõustiklane, raudteelane, kosilane, teadlane, tegelane, õpilane, õpetlane, korilane, raskekaallane.

Osa *lane*-tuletisi märgib isikut mingi muu tunnuse, omaduse, suhte järgi. Sellegi rühma tuletised on tähenduselt idiomatiseerunud.

vägilane, liitlane, sugulane, kangeline, karsslane, muulane, eellane, kaaslane, eesrindlane, isamaalane, süüdlane, võlglane, järglane, hiiglane, käsilane, üksiklane, tagurlane, lööklane, hõimlane, vaenlane, haritlane.

lane-liidet on kasutatud ka loomanimetuste tuletamiseks, põhiliselt tähistavad *lane*-tuletised putukaid ja muid väiksemaid olendeid.

kumalane, kimalane, vaablane, herilane, mesilane, pisilane, kihulane, varblane, unilane

Vorm

lane-sufiksi liitumisreeglid on üks keerulisemaid tuletusmorfoloogia probleeme eesti kirjakeeles. Sõnaliikidest liitub *-lane* peamiselt substantiivile, aga ka adjektiivile (*kange/lane, karss/lane*), adverbile (*eel/lane, kaas/lane, süüd/lane*) ja isegi verbile (*tead/lane, tege/lane, õpet/lane*). Noomenite puhul liitub *-lane* harilikult nominatiivile, seega võib tuletustüvi olla nii vokaallõpuline (*vägi/lane, kange/lane, sugu/lane, armee/lane*) kui ka konsonantlõpuline (*saar/lane, vandeselts/lane, löök/lane, laevastik/lane, sport/lane*). Erandliku tüvestruktuuriga on genitiivi tüvest saadud *kaitseväge/lane, ajaloo/lane* ning lühenenud tüvega *karss/lane*.

Ka isikute ja organisatsioonide nimed säilitavad liite ees nominatiivse kju:

lenin/lane, jakobson/lane, tolstoi/lane, kalev/lane.

ne-liitelise alussõna puhul liitub *-lane* *s*-tüvele:
ne + lane > -s/lane: vanemui/s/lane, kekko/s/lane

Kohanimedest tuletatakse *lane*-liitelisi üldnimesid järgmiste reeglite järgi:

(1) Kahesilbiliste esmavärtlaliste kohanimedega vokaal säilib liite ees:

muhu/lane, häme/lane, võru/lane, praha/lane, vene/lane.

Sama reegli järgi moodustatakse *lane*-tuletisi ka *vere-*, *pere-*, *palu-*, *salu-* jts. lõpulistest kohanimedest:

kaareperelane, kallaverelane, käreverelane, randverelane, tõraverelane, tähtverelane, rakverelane, lohusalulane, sõmerpalulane, haapsalulane

Kõikumisi on olnud sõnade *rakver(e)lane, haapsal(u)lane* tarvitamisel.

(2) Kahesilbilistest pikavärtlalistest kohanimedest on kahesuguseid tuletisi. Vanemates tuletistes on vokaal sisekao tõttu kadunud ja sufiks liitub tüve viimasele konsonandile:

eest/lane, lät/lane, soom/lane, roots/lane, kreek/lane, hiin/lane, saks/lane, euroop/lane, kihn/lane, ruhn/lane, tart/lane

Uuemates ja harvem kasutatavates tuletistes on vokaal liite ees enamasti säilinud. Sufiksi üldine kalduvus liituda nominatiivsele tüvele mõjutab siin ilmselt nime täieliku kuju säilitamist:

pärnu/lane, narva/lane, tapa/lane, elva/lane, kunda/lane, paide/lane, leedu/lane, norra/lane, gaana/lane, jaava/lane, havanna/lane, moskva/lane, pihkva/lane, oslo/lane.

(3) Kolme- ja enamasilbiliste kohanimedega puhul kasutatakse mõlemat tuletusmoodust. Konsonanttüvele liitub *-lane* tuletistes nagu

viljand/lane, aafrik/lane, ameerik/lane, aser/lane, baier/lane, helsing/lane, inger/lane, petser/lane, varssav/lane, vilsand/lane, mehhik/lane, räpin/lane, peking/lane

Kahesugust tarvitust kohtab sõnade *jõgev(a)lane, kanep(i)lane, tarvast(u)lane* puhul. Muudes pikemates sõnades liitub *-lane* harilikult tüvevokaalile:

kanada/lane, florida/lane, paldiski/lane, karepa/lane, pirita/lane, sangaste/lane, jänedalane

Kui võõrkohanimi lõpeb konsonandiga, siis muidugi pole mingit põhjust lisada tüve ja liite vahele vokaali, s.t liita sufiksiti genitiivi-tüvele. Reeglipärased vormid on

*berliin/lane, london/lane, kiiev/lane, vilnius/lane,
novgorod/lane, stockholm/lane, pariis/lane, madrid/lane*

Hääldamise hõlpsuse huvides kaldutakse moodustama genitiivitüvelisi *lane*-tuletisi mitme helitu konsonandiga, eriti *sk*-ühendiga lõppevatest kohanimedest:

*omski/lane, tomski/lane, pjatigorski/lane, minski/lane,
sverdlovski/lane*

(4) *ia*-lõpuliste kohanimedede puhul *-ia* harilikult kaob *lane*-liite ees:

*abessiin/lane, albaan/lane, itaal/lane, belg/lane, araab/lane,
süür/lane, armeen/lane, austraal/lane, brasiil/lane,
bulgaar/lane, hispaan/lane, moldaav/lane, pärs/lane*

-ia on säilinud tuletistes *aasia/lane, aaria/lane, bosnia/lane*. Sufiksita on moodustatud *turkmeen, kirgiis, baškiir*.

(5) *-lane* ei liitu harilikult ühesilbilistele tüvedele, mis juba ise märgivad isikut:

maur, bask, buur, hunn, sküüt, britt, gall, tšehh

Samuti ei liitu *-lane* rahvuse liiget märkivaile mitmesilbilistele sõnadele, mille rõhulises lõppsilbis on pikk konsonant:

normann, tadžikk, usbekk, etrusk, burjaat, jakuut, slovakk

Isikut märgivad ka *mongol* ja *hindu* ega vaja seetõttu enam *lane*-liidet. Häälikulistel põhjustel on erandlikult moodustatud *auster/lane*.

lane-tuletisi on ka mõnest verbitüvest. Kahesilbilise tüve korral liitub *-lane* vokaalile (*kosi/lane, tege/lane, õpi/lane*). Kolmanda-värteline alussõna on lühenenud ühesilbiliseks konsonantlõpuliseks tuletüstüveks: *tead/lane, liit/lane*. Häälikulistel põhjustel on sellest rühmast esimesse siirdunud *korja/ma > kori/lane*.

Kui alussõna on pikem kui kahesilbiline, on see samuti lühenenud konsonantlõpuliseks tuletüstüveks: *õpetama > õpet/lane*. Sõnas *haritlane* on alustüveks *tud*-partitsiibi vorm: *haritud + lane > hari/t/lane*.

Muutumatute sõnade puhul liitub *-lane* samuti ühesilbilisele konsonanttüvele. Kahesilbiline alussõna on lühenenud: *eel/lane, kaas/lane, süüd/lane, järg/lane*.

Võõrkohanimed ja isikunimed säilitavad liite ees oma algupärase kaju, neid ei kirjutata häälduspäraselt:

newyorklane, hemingwaylane, chicagolane, wittenberglane, schleswig-holsteinlane, stockholmlane

Kui koha- või isikunime lõpus on mittehäälduvaid tähti, siis kasutatakse apostroofi:

shakespeare'lane, cambridge'lane, versailles'lane, camus'lane

Suurtähetele lühenditele liidetakse sufiks sidekriipsuga või ilma: *ÜRO-lane* või *ÜROLane*, *USA-lane* või *USAlane*.

Liitel on kolm varianti: *-lane*, *-lase*, *-las-*, mille valik sõltub järgnevast morfeemist: *sport/lane*, *sport/lase/d*, *sport/las/t*

-line

-line liite abil tuletatakse eesti keeles nii adjektiive kui substantiive. Adjektiivide tuletusmall on produktiivne, substantiivituletisi on tunduvalt vähem.

Tähendus

Enamik *line*-tuletisi märgib isikut mingi ajutise tegevuse järgi. Kui alussõna tähistab mingit kollektiivset üritust, siis sellest osavõtja märkimiseks on tuletusmall produktiivne:

laadaline, pulmaline, jaanituleline, matuseline, jahiline, õit-siline, kirikuline, kõrtsiline, peoline, talguline, veskiline; noodaline, heinaline, seeneline, kiigeline, marjuline, rehe-line, teeline

Idiomatiseerunud tähendusega on *külaline*.

Idiomatiseerunud tähendusega on enamasti ka sellised *line*-tuletised, mis märgivad isikut mingi püsivama ühiskondliku seisundi või suhte järgi:

tööline, palgaline, suviline, päeviline, abiline, üüriline, kostiline, majuline, osaline, kalmuline.

Idiomatiseerunud on ka isikut mingi muu tunnuse järgi märgivad *hädaline, põrguline, metsaline, hingeline*

lane- ja *line*-liite tähenduspiirkonnad kattuvad osaliselt. Murretes tuntakse ühe sufiksi esinemist teise asemel (*abiline* ~ *abilane*). Kirjakeeles hoitakse nende liidete tähendused lahus. Eriti termino-

loogias on nende sufiksrite kasutamine kindlate piirangutega määratud. Nii *-lane* kui *-line* abil tuletatakse loodusteaduste süstemaatikasse kuuluvaid termineid. Eri teadusalad kasutavad neid liiteid erinevalt. Nii tähistatakse zooloogia terminoloogias *line*-tuletistega seltsi (*närilised, liblikalised, londilised, kabjalised, kanalised, sõralised, vähilised*), *lane*-tuletistega sugukonda (*koerlased, kaslased, konlased, kärsaklased*). Botaanika terminoloogias tähistatakse aga *line*-tuletistega sugukonda (*kõrrelised, liblikõielised, nelgilised, nõgeselised, kaktuselised*), *lane*-tuletisi botaanika terminoloogias ei kasutata.

Vorm

-line liitub valdavalt substantiivitüvele. Sufiks liitub tüvevokaalile, astmevahelduslikud tüved on liite ees nõrgas astmes:

laada/line, teo/line, peo/line, üüri/line, kiige/line.

Tavaliselt on tuletustüvi ühe- või kahesilbiline, aga ka pikemate alustüvede korral liitub *-line* genitiivitüvele: *matuse/line, kiriku/line.*

Sufiks võib liituda ka mitmuse tunnusele: *maj/u/line, päev/i/line, marj/u/line.* Teistele sufiksitele *-line* ei liitu. Mõned tuletised on adverbütüvest: *manu/line, kalavasta/line.*

Sufiksil on kolm varianti: *-line, -lise, -lis-*, mille valik sõltub järgnevast morfeemist: *küla/line, küla/lise/ga, küla/lis/i*

-ur

-ur on päritolult väga vana sufiks. Selle sufiksi tuletiste hulgas on nii uuemaid oma sõnu kui ka väga vanu laensõnu. Neid on võimalik eristada selle järgi, et vanades ja laenulistes sõnades esineb enamasti sisekadu: *kang/ur : kang/ru.* See tuletisrühm ja tänapäeva keeles väiksearvuline, sisekaota rühm aga küllaltki arvukas. Sufiks liitub nii verbi- kui noomenitüvele. Osa tuletisi tähistab isikut, osa vahendit.

Tähendus

Kõige suurem rühm *ur*-tuletisi märgib isikut elukutse või tegevuse järgi. Tuletisi on nii substantiivi- kui verbitüvest ja nad on enamasti idomatiseerunud, kuigi verbitüvest isikut tähistavaid noomeneid andev tuletusmall on osalt ka produktiivne.

sõdur, juuksur, kujur, tööstur, langevarjur, jalgrattur, jalgpallur, võlur, kalur, pankur, suuskur; laskur, leidur, rändur, kaevur, õppur, valvur, lendur, kuulipildur, tööpõlgur

Vähem osa *ur*-liitelisi substantiive tähistab isikut mingi tunnuse või omaduse järgi. Selliseid tuletisi moodustatakse adjektiividest ja verbidest ning neil on enamasti pejoratiivne varjund.

julmur, ihnur, kahjur, laiskur; nuuskur, lonkur, pettur, pelgur, reetur, vingur

Varem oli *-ur* kasutusel ainult isikuliitena. Sajandi algupoolelt pärinevad esimesed *ur*-tuletised tegevuse vahendi tähenduses: *vedur, sidur, pidur, mõjur*. Uuesti elavdati *-ur* 1960-ndatel aastatel vahendisufiksina. Sufiks liidetakse verbitüvedele tuletamaks mitmesuguseid eset või instrumenti tähistavaid tehnikatermineid. Terminina on nende tähendus idiomatiseerunud. Tegevuse vahendi tähistamiseks kasutatakse näiteks järgmisi *ur*-tuletisi:

nihkur, sulgur, märkur, kandur, lõikur, tõstur, kallur, kulgur, andur, kandur, liugur, laotur, puhur

Kohati on terminoloogias kasutatud ka alussõna türevokaali säilitavat liitevarianti *-r*: *kõla/r, kuva/r, kuula/r*

ur-liite abil on tuletatud ka loodusteaduslikke oskussõnu, küllalt palju on *ur*-liitelisi putukanimesid, tuletatud sama deverbaalse tuletusmalli järgi kui isikunimetusedki:

sõudur, ujur, naksur, mähkur, õõhiilgur

Loomanimetusena lisandub *tuhkur*.

Vorm

ur-tuletisi moodustatakse nii verbidest kui noomenitest. Produktiivne on *-ur* põhiliselt deverbaalisufiksina, substantiividest ja adjektiividest on tuletisi vähem. Sufiks liitub kahesilbilisele alussõnale, aga tuletustüvi liite ees on ühesilbiline, sest türevokaal asendub sufiksi vokaaliga:

tegema > teg/ur, valvama > valv/ur, sõda > sõd/ur, ihne > ihn/ur, mängima > mäng/ur.

Astmevahelduslik tüvi on liite ees tugevas astmes:

rändama > ränd/ur, õppima > õpp/ur, pank > pank/ur, laisk > laisk/ur, sulgema > sulg/ur

Liitsufikseid *-ur* ei moodusta, vaid liitub ainult juurele.

Sufiksil on kolm varianti: *-ur*, *-ru*, *-uri*. Kumba vokaallõpulist varianti kasutatakse, sõltub noomeni morfoloogiast (*tuhk/ur* : *tuhk/ru*, aga *mäng/ur* : *mäng/uri*)

-nik

-nik ei ole eesti oma sufiks, vaid on tulnud eesti keelde vene keelest laensõnade vahendusel. Sufiks tuletab isikuid tähistavaid substantiive nii noomenitest kui verbidest.

Tähendus

Enamik tuletisi märgib isikut ameti või tegevusala järgi. Tuletised on moodustatud substantiivitüvest ja on kõik tähenduselt idiomatiseerunud:

aednik, kirjanik, mesinik, kunstnik, metsnik, kohtunik, lihunik, poodnik, piltnik, laevnik

Isikut ühiskondliku seisundi järgi märgivad

kodanik, rentnik, ametnik, mõisnik, suurnik, talunik, asunik.

Isikut mingi muu suhte või tunnuse järgi märgivad

osanim, võlgnik, üürnik, omanik, volinik, elanik

Hulga *nik*-liitelisi sõnu on eesti kirjakeelde toonud Kreutzwald: *laevnik, kunstnik, möödanik* 'minevik', *kontnik* 'surm'. Kõik need ei ole tänapäeval enam kasutusel, mõned vahepeal unarusse jäänud sõnad on aga hiljem uuesti tarvitamist leidnud, nagu näiteks *möödanik*. Kreutzwaldi tuletatud on ka keemiliste elemendide nimetused *hapnik, vesinik, süsinik*. *nik*-sõnade tuletusmallile (isik) kõik Kreutzwaldi tuletised ei vasta, aga on sellegipoolest idiomatiseerunud terminitena kasutusse jäänud.

Tuletisi ei ole eriti arvukalt. Liite elava kasutuse aeg piirdub põhiliselt möödunud sajandiga. Uuemast ajast on üksnes mõned *nik*-tuletised: *päevnik* 'sõj. korrapidaja abiline', *suurnik* 'suurte varade omanik', *lasteaednik*.

Vorm

-nik liitub põhiliselt substantiivile. Mõned tuletised on ka adjektiivitüvest (*suurnik*), pronoomenitüvest (*omanik*) ja verbitüvest (*elanik, asunik*). Kahesilbiliste esmavärteliste alussõnade puhul liitub *-nik* vokaalile:

koda/nik, ela/nik, oma/nik, voli/nik

Pikaväteliste sõnade puhul on tuletustüveks harilikult ühesilbiline tugevaastmeline konsonanttüvi:

võlg/nik, kunst/nik, üür/nik, aed/nik

Mõnes sõnas on *-nik* erandlikult liitunud pikavätelisele vokaal-tüvele: *kirja/nik, ratsa/nik, kohtu/nik*. Ühes tuletises on tuletustüvi kahesilbiline ja konsonantlõpuline: *amet/nik*. Tuletustüvi on mitmuslik sõnas *lihu/nik*.

Sufiks on astmevahelduslik. Variandid on *-nik, -niku, -nikku, -nikk-*: *mets/nik, mets/niku/d, mets/nikku/de, mets/nikk/e*.

-kas

Kirjakeeles on *-kas* produktiivne adjektiivisufiks. Substantiive on selle liite abil tuletatud vähem. Seevastu slängis on *-kas* ka substantiiviliitena produktiivne.

Tähendus

Kirjakeeles on *kas*-liitel üks reeglipärane, kuigi väikesearvuline tuletusmall. Liite abil tuletatakse isikut tähistavaid substantiive kahesilbilistest kohanimedest:

pärnakas, narvakas, poolakas

Suurem hulk *kas*-tuletisi tähistab isikut mingi muu tunnuse järgi ja neil on enamasti pejoratiivne varjund. Tuletised on idiomatiseerunud:

küürakas, kaltsakas, jõmpsikas, väntsakas, moonakas, elukas, lombakas, mühakas, kaabakas, untsantsakas, timukas, mõrtsukas

Neutraalse tähendusega on *tulnukas* ja *manukas*.

Hulgaliselt on eesti keeles *kas*-lõpulisi looma- ja taimenimesid. Tüvi on enamasti unikaalne ja ka *kas*-elemendil ei näi olevat mingit semantilist või derivatiivset funktsiooni, pigem stilistiline:

mullikas, vasikas, putukas, kajakas, prussakas, viidikas, mardikas, liblikas, põrnikas, kutsikas, lutikas, sitikas; kadakas, pedakas, tubakas, ohakas, jalakas, kaalikas, oblikas, tulikas, sinikas, mustikas, vaarikas, maasikas, mesikas, leisikas, vetikas, jõhvikas

Vaid üksikud selle rühma noomenitest on kindlalt tuletised (*kajakas, sitikas, sinikas, mustikas, jõhvikas, vetikas, mesikas, tulikas*).

Slängisõnade hulgas on *kas*-tuletisi silmahakkavalt palju. Sufiksil ei ole mingit kategoriaalset tähendust, ta on pigem stilistiline tähis. Tuletised märgivad enamikus mingit eset:

telekas, pastakas, jutukas, sopakas, kilekas, liinikas 'liini-auto, marsruuttakso', *tunnikas* 'tunnikontroll', *vildikas* 'vilt-pliiats', *piimakas* 'piimasupp', *ühikas* 'ühiselamu'.

Vorm

-kas liitub põhiliselt substantiivile. Väga palju on unikaalse tüvega *kas*-lõpulisi noomeneid, mida vaid tinglikult võib tuletisteks pidada. Üksikuid tuletisi on verbitüvedest (*asu/kas, lomba/kas*). *-kas* liitub kaheasilbilisele vokaaltüvele. Astmevahelduslik tüvi on liite ees nõrgas astmes: *musti/kas, moona/kas, lomba/kas*.

Pejoratiivse tähendusega tuletistes on alussõna tüvevokaal sageli asendunud *a*-ga:

küür : *küüru* > *küüra/kas*, *kalts* : *kaltsu* > *kaltsa/kas*,

Sufiksi vokaallõpuline variant on *-ka*: *musti/kas* : *musti/ka*

-ard

-ard on pejoratiivse tähendusega ebaproduktiivne sufiks. Idiomatiseerunud tähendusega tuletised märgivad isikut halvustava tunnuse järgi:

ebard, lombard, koobard, kööbard, logard, lakard, jõhkard, kohmard, lohmart, juhmard, lupard, käpard, latard, lõhvard

Alussõnad on kaheasilbilised, liite vokaal asendab tüvevokaali. Astmevahelduslik tüvi on *ard*-sufiksi ees nõrgas astmes.

Sufiksil on vokaallõpuline variant *-ardi*: *lak/ard* : *lak/ardi*

Paljudest tüvedest kasutatakse ka pejoratiivset *rda*-liitelist verbi (*lakerdama, kohmerdama, käperdama*).

-sk

Ka *sk*-liitega on tuletatud pejoratiivseid idiomatiseerunud tähendusega substantiive, mis tähistavad isikut halvustava tunnuse järgi. Seegi tuletusmall on ebaproduktiivne.

logask, volask, kolask, lorask, logusk, veenusk, harjusk

Sufiks liitub harilikult esmavärtelisele kahesilbilisele vokaaltüvele. Tüvevokaal võib olla muutunud. Erandlikult on esimese silbi vokaal pikenenud sõnas *veenusk*. Tuletusaluseks on enamasti verbitüved.

Sufiksil on vokaallõpuline variant *-ski*: *loga/sk* : *loga/ski*

3.3. Koha- ja kogutuletised

Selle rühma liited tuletavad substantiive enamasti teistest substantiividest. Üksnes *-la*, *-kond* ja *-mu* on niisugused sufiks, mis võivad liituda nii verbi- kui noomenitüvele. *la* ja *-mu* abil moodustatakse üksnes kohatuletisi, ülejäänud on semantilistelt omadustelt hajusamad.

-la

Eelkõige on *-la* vana ja sagedane liide kohanimedes: *Aardla*, *Antsla*, *Hanila*, *Joala*, *Jägala*, *Karjala*, *Kohila*, *Karula*, *Kirbla*, *Mustla*, *Rapla*, *Väimela*, *Vigala*.

Olemasolevate eeskujul on moodustatud *la*-sufiksi abil ka kirjanduslikke kohanimedid: *Kilpla*, *Tõlpla*, *Põhjala*, *Mudila*.

Möödunud sajandi lõpul lisandus neile ja isikunimesid, eelkõige kirjanduslike pseudonüümidenä: *Koidula* eeskujul tekkisid *Õnnela*, *Tundela*, *Elula* jt. Üldnimedes on *-la* põhiliselt käesoleva sajandi sufiks.

Tähendus

Kõik *la*-tuletised on kohatähendusega. Alussõnadeks sobivad nii noomenid kui verbid. Tuletised on enamasti idiomatiseerunud mingi konkreetse koha (ehitise, ruumi) märkimiseks. Verbitüveline moodustusmall on mõnel määral produktiivne.

kanala, *sigala*, *lindla*, *tibula*, *tuvila*, *söökla*, *vangla*, *suvila*, *haigla*; *asula*, *ravila*, *hoidla*, *nõuandla*, *ujula*, *võimla*

Avarama tähendusega maa-ala märgivad *rohila*, *kiviktaimla*, abstraktsemat, konkretiseerimata piirkonda tähistavad *levila*, *mõjula*, *tagala*, *leidla*, *manala*, *toonela*

la-liide elavdati uuesti 1960-ndatel aastatel. Sellest ajast pärinevad uudistuletised *juuksla*, *juukselõikla*, *pardla*, *magala*, *pesula*, *pump-*

la, pääsla, parkla, remontla, tankla, suubla, raamatujaotla, pirukla. Tehti veel muidki vähem levinud uudissõnaettepanekuid.

Vorm

Enamasti liitub *-la* substantiivi tüvele:

suvi/la, kana/la, lind/la, leht/la.

Tuletisi on ka verbidest, need märgivad kohta selle järgi, mida seal tehakse:

asu/la, hoid/la, nõuand/la, maga/la, pääs/la.

Uuemad tuletised ongi moodustatud eeskätt verbitüvest. Üksikuid tuletisi on veel adjektiivist (*haig/la*) ja adverbist (*taga/la*).

Tuletüstüveks on esmavärteliste alussõnade korral kahesilbiline vokaaltüvi:

mana/la, taga/la, pesu/la, maga/la, siga/la, kana/la.

Pikavärteliste alussõnade korral liitub *-la* ühesilbilisele konsonant-tüvele:

haig/la, roht/la, söök/la, juuks/la, park/la, nõuand/la.

Astmevahelduslikest sõnadest on tuletüstüveks tugeva astme tüvi, mis vajaduse korral on liite ees lühenenud:

haige > haig/la, jaotama > jaot/la, parkima > park/la.

Vanematest tuletistest on keelde ebareeglipärasena püsima jäänud kahesilbilise teisevärtelise vokaaltüvega tuletised *Põhja/la, Karja/la, Koidu/la*. Erandlik on ka tuletis *kirik/la*, millega struktuurilt sarnaneb ebareeglipärase tuletusmalliga uudissõnaettepanek *piruk/la*.

Enamasti liitub *-la* juurtüvele. Kui tuletusalune tüvi on sufiksigna, asendab *-la* alussõna sufiksi: *võimlema > võim/la*.

Teisele sufiksile on *-la* liitunud tuletistes *söö/k/la* ja *müü/k/la*.

-kond

-kond on produktiivne kollektiivsust märkiv sufiks. Teda kasutatakse palju — vastavalt vajadusele näidata kogu kui kollektiivset tervikut võib hõlpsasti tuletada vajaliku substantiivi. On isegi märgata *kond*-liite ületarvitamist, tuletise tarbetut kasutamist sealgi, kus piisaks tuletusaluse sõna mitmusest (*kodanikkond pro kodanikud, elanikkond pro elanikud, rahvas; noorukkond pro noorukid, noorsugu vms.*).

Tähendus

Enamik *kond*-liitelisi substantiive on tähisega (+elus), tähistades inimrühmi. Kõige arvukam tuletiste rühm *kond*-liiteliste noomenite hulgas on alussõnaga märgitud isikute rühm. See tuletusmall on produktiivne:

inimkond, meeskond, naiskond, juhtkond, kuulajaskond, lugejaskond, liikmeskond, õpilaskond, õpetajaskond, saatjaskond, tarvitajaskond, tööliskond

Ülejäänud *kond*-tuletised on idiomatiseerunud tähendusega. Osa *kond*-tuletisi on sellised, kus alussõna ei osuta rühma moodustavale mõistele, vaid näitab rühma siduvat, selle moodustamise või püsimise aluseks olevat tunnust, näiteks samasse kohta koondunud isikute rühma:

paatkond, laudkond, telkkond, majakond, hoovkond, pesakond, linkond, lipkond, salkkond

Rühma liikmeid ühendavaks võib olla ka ühine tegevus:

võistkond, saatkond, seltskond, toimkond, vahtkond, kaas-kond

Osa tuletisi väljendab suguluses või ühiste tõekspidamistega isikute rühma:

perekond, sugukond, põlvkond, koolkond, sõpruskond, tutvuskond, erakond

Oskussõnadena kasutatakse ka mõningaid siisuguseid *kond*-tuletisi, mis märgivad elutute mõistete kogu: grammatikaterminid *keelkond, muutkond, käändkond, pöördkond*; geoloogiatermin *aeg-kond*.

Vähem on *kond*-tuletisi, mis märgivad kohta, maa-ala. Nende hulgas on vanemaid haldusalaseid ja uuemaid maateaduslikke termineid *maakond, kihelkond, krahvkond, piiskopkond, ringkond, piirkond, metskond, lähikond, paikkond, keskkond, jõgikond, vesikond*.

Tuntud on ka *kond*-liitelised meteoroloogiaterminid *õhkkond* ja *rõhkkond*.

Vorm

Juursõnadest liitub *-kond* üldreeglina substantiivide nominatiivivormile, nii vokaalile (*vesi/kond, pere/kond, jõgi/kond*) kui ka konsonandile (*paat/kond, põlv/kond, õhk/kond*).

ne-liiteliste alussõnade puhul liitub *-kond* *s*-tüvele:

ne + *kond* > *-s/kond*: *nai/s/kond*, *töö/lis/kond*, *õpi/las/kond*,
tege/las/kond

Erandiks on *inim/kond*, kus *-kond* on asendanud alustüve sufiksi.

ja + *kond* > *-ja/s/kond*: *saat/ja/s/kond*, *luge/ja/s/kond*,
kuula/ja/s/kond, *tarvita/ja/s/kond*

Selle tuletusmalli järgi on erandlikult tuletatud ka *liikme/s/kond* ja *jao/s/kond*.

Kui tuletusaluseks on mõni muu sõnaliik peale substantiivi, siis liitub *-kond* esmavärtelisele kahesilbilisele vokaaltüvele või ühesilbilisele kolmandavärtelisele konsonanttüvele. Verbi lühenenud konsonanttüvi on tuletustüveks sõnades

võist/kond, *saat/kond*, *käänd/kond*, *muut/kond*, *pöörd/kond*,
toim/kond.

Muutumatu sõna lühenenud tüvele on sufiks liitunud sõnades *kaas/kond* ja *lähi/kond*.

kond-liide on astmevahelduslik ja tal on kolm varianti: *-kond*, *-konna*, *-konda*, mille rakendamine sõltub sõnavormist: *perekond* : *pere/konna/s* : *pere/konda/de*.

kond-liite puhul on tegemist algselt iseseisva sõnaga, mis aja jook-sul on iseseisvuse minetanud ja liite funktsiooni täitma hakanud. Sarnasus liitsõnadega põhjustab tänapäevani raskusi *kond*-sõnade ortograafias, kuna liitsõnade ja liitega sõnade õigekirjareeglid on eesti keeles erinevad. Liitega sõnad alluvad konsonantühendi õigekirjutuse reeglitele, mille järgi konsonantühendis kirjutatakse iga täht ühekordselt. Seega on õiged vormid *linn* > *lin/kond*, *lipp* > *lip/kond*, *loss* > *los/kond*, *pall* > *pal/kond* jne. Mõlemad konsonandid säilivad siis, kui liide algab sama konsonandiga, millega tüvi lõpeb: *salk/kond*, *kesk/kond*, *õhk/kond*.

Erinevalt teistest liidetest võib lauses rinnastavalt seotud *kond*-liitelistes sõnades korduva sufiksi asendada sidekriipsuga nagu liitsõna osa: *mees- ja naiskonnad*.

-stik

-stik on liittähendusega sufiks, mille abil võib tuletada nii kohta kui kogu tähistavaid substantiive. Paljud substantiivid tähistavad mõlemat: nii kogu kui ka kohta, kus see kogu paikneb.

Tähendus

stik-liide on tänapäeva eesti keeles produktiivne kogu märkiva sufiksina. See on avatud tuletisrühm, kuhu uusi sõnu pidevalt juurde tuleb. *-stik* moodustab erinevalt *kond*-liitest eeskätt asjarühmi märkivaid tuletisi, *kond*-tuletised aga tähistavad põhiliselt isikurühmi.

tähestik, sõnastik, laevastik, taimestik, luustik, määrustik, sündmustik, aineistik, juhtmestik, kombestik, andmestik, kilustik, lehestik, juurestik, ideestik, probleemistik, hoonestik, oksastik, okastik, faktistik, ilutulestik

taimestiku analoogial kasutatakse ka tuletisi *loomastik, linnustik, kalastik, rahvastik*, mille alustüvi on erandlikult tunnusega (+elus).

Kui juurtüvi tähistab loodusobjekti, siis märgivad *stik*-tuletised nii kogu kui ka kohta, kus see kogu paikneb:

mäestik, saarestik, põõsastik, puiestik, küngastik, koobastik, kadastik

Mõne *stik*-tuletise tähendus on idiomatiseerunud, nad ei tähista mitte lihtsalt tuletusaluse sõnaga märgitud asjade, nähtuste kogu, vaid neid kasutatakse konkreetsemalt piiritletud tähenduses: *ajastik* (geol.), *helistik* (muus.), *õhustik* 'vaimne atmosfäär'.

Idiomatiseerunud tähendusega on ka *sõrestik, võrestik, olustik, suistik, (kerge-, raske-) jõustik*.

Vorm

-stik liitub ainult substantiivile. Tuletustüvi on üldreeglina genitiivikujuline:

nime/stik, saare/stik, mäe/stik, laeva/stik, tähe/stik, taime/stik.

Tugevneva tüvega sõnadest on õiged *stik*-tuletised seega kolmandavärtelised

juhtme/stik, andme/stik, liikme/stik, kombe/stik, astme/stik, teatme/stik, luite/stik, lause/stik, aine/stik, hoone/stik, mõtte/stik

Erandlikult liitub *-stik* nominatiivile kahe- ja enamasilbilistes s-lõpulistes sõnades, kusjuures tüve lõpphäälik ja liite algushäälik kattuvad:

määrustik, sündmustik, nähtustik, küsimustik, lihastik, harjutustik, pärimustik

Seega *hammas*-tüüpi sõnadest on *stik*-liite ees nõrga astme tuletus-tüvi:

hammastik, ratastik, põõsastik, küngastik, okastik, sammastik, varrastik, koobastik

Mitmuse tunnusele liitub *-stik* sõnas *pu/i/e/stik* (sõnas on erandlikult kaks mitmuse tunnust).

stik-liide on astmevahelduslik. Liite variandidid on *-stik*, *-stiku*, *-stikku*, *-stikk*: *tähe/stik* : *tähe/stiku* : *tähe/stikku* : *tähe/stikk/e*.

-ik

-ik on omapärasemaid noomenisufikseid eesti kirjakeeles. Sufiksiga on arvukalt tuletisi kõige erinevates tähendustes. Sufiksil ei ole suuremas osas tuletistes üldse kategoriaalset tähendust, nii et alustüve ja tuletise tähendusvahekord on enamasti individuaalne. Piiratud tuletisrühmades, kus kategoriaalsest tähendusest rääkida saab, ei ole *ik*-liide seotud määratud tähenduspiirkonnaga, nagu teised sufiksids, vaid võib tuletada noomeneid niihästi kogu ja koha kui ka isiku ning esemete märkimiseks. Siinses peatükis on *ik*-tuletised eelkõige sellepärast, et kogu- ja kohatuletised moodustavad *ik*-tuletiste ainsa täiesti reeglipärase tähendusrühma.

Tähendus

ik-liide on produktiivne moodustamaks puude nimetustest tuletisi, mis tähistavad puude kogu, metsa ja ühtlasi ala, kus need puud kasvavad. Tuletisi ei ole palju, kuid tuletus on regulaarne:

haavik, männik, lepik, kuusik, kaasik, tammik, sarapik

Muid kohta märkivaid, idiomatiseerunud tähendusega *ik*-tuletisi on teistestki alussõnadest:

madalik, sügavik, rannik, tühik, liivik, kõlvik, kaevik, alevik, tihnik, aganik, pimik, esik, kohvik, peidik

On ka kogu või rühma väljendavadi kollektiivmõisteid:

kolmik, nelik, viisik, kuusik, seitsmik, tuumik, vähemik, enamik, paremik, õisik

Erandliku tähendusega on selles rühmas *kaksik* ja *paarik*, mis tähistavad ainult üht kahest paari moodustavast üksusest.

Mõnede muudegi tuletiste puhul on kogumõisteline tähendus taandunud ja *ik*-tuletised märgivad eset, mille sisuliseks tunnuseks siiski on mingi kogu:

ahelik, laulik, salmik, märkmik, astmik, teatmik, toimik, ladvik

Paljude *ik*-tuletiste tähenduses ei ole algusest peale mingit kogutähenduse varjundit, vaid liite abil on tuletatud mitmesuguseid alustüvega kõige erinevamal viisil seotud esemeid. Tuletised on individuaalse tähendusega:

rätik, osmik, tõrvik, kaustik, lüpsik, vihik, tuulik, häälik, ümbrik, õpik, aurik, päevik, lehvik, põlvik, kuivik, kõrvik, karvik, röövik

ik-tuletiste hulgas on ka isikut tähistavaid sõnu. Need viitavad enamasti mingile alussõnaga väljendatud iseloomulikule tunnusele või tegevusele. Selle rühma tuletisi on nii verbi- kui noomenitüvest.

asemik, habemik, käsik, isik, teisik, veidrik, saadik, lemmik, imik, põgenik, jooksik, soosik, noorik, kümnik, aadlik, vabadik, kehvik, keskmik.

Pejoratiivse varjundiga on *söödik, joodik, veidrik, võhik*.

Tähenduselt abstraktsed on aega märkivad *igavik, olevik, minevik, tulevik, kaduvik*.

1960-ndate aastate uudissõnabuumi ajal võeti kasutusele mitmeid uusi isikut tähistavaid tuletisi, enamik pedagoogikaterminina: *naiivik, nohik, oivik* 'eesrindlane', *nõmik, maimik* '1–3-aastane laps', *koolieelik, mürsik* 'murdeealine', *kõurik* 'raskestikasvatatav laps', *nürmik* 'kuulmishäiretega laps'.

Vorm

-*ik* liitub arvukaimalt substantiividele (*haavik, kohvik, tuulik, habemik*), aga selle liite abil on moodustatud tuletisi ka adjektiividest (*madalik, pimik, veidrik, kehvik*), pronoomenitüvest (*isik*), numeraalidest (*üksik, kaksik, kümnik, teisik*), verbist (*jooksik, saadik, soosik, peidik, kaduvik*).

Sufiks liitub konsonandile, mistõttu vokaallõpulisel alussõnal korral on sufiksi asendanud tüvevokaali:

pime > *pim/ik*, *ise* > *is/ik*, *kümne* > *kümn/ik*, *imema* > *im/ik*,
habeme > *habem/ik*, *põgenema* > *põgen/ik*.

Sageli rakendub mõni sufiksi konsonandiga algav variant:

söö/dik, *joo/dik*, *vaba/dik*; *ole/vik*, *mine/vik*, *kadu/vik*.

Astmevahelduslike alussõnade puhul on tuletustüvi enamasti nõrgas astmes:

männ/ik, *rann/ik*, *ladv/ik*, *lehm/ik*, *õp/ik*.

Tugevneva tüvega alussõnade puhul on tuletustüvi tugevas astmes:

me + ik > *-m/ik*: *teat/m/ik*, *märk/m/ik*, *seitsm/ik*,

padi-tüüpi alussõnades tüve lõpphäälik ja sufiksi algusvokaal kattuavad: *neli* > *nelik*, *tühi* > *tühik*.

Erandlikult liitub sufiks nominatiivikujulisele tüvele laadivaheldusliku *s*-ga sõnades *kaks/ik*, *viis/ik*, *õis/ik*. Erandliku häälikulise struktuuriga on *kuus* > *kuu/ik*, sest *kuusik* on keeles juba reeglipäraselt moodustatud teises tähenduses (< *kuusk*). Viimase analoogial on pika vokaaliga ka *kask* > *kaasik*.

Sufiks võib liituda ka komparatiivi tunnusele:

hea : *parem* > *pare/m/ik*

palju : *enam* > *ena/m/ik*

vähe : *vähem* > *vähe/m/ik*

Erandlik on *sarapik*, mille puhul tuletustüve moodustab liitsõna *sarapuu* lühenenud variant.

Osa *ik*-tuletisi on astmevaheldusliku liitega, osa astmevahelduseta. Sufiksi variandid on *-ik*, *-iku*, *-ikku*, *-ikk-*: *habem/ik* : *habem/iku/l* : *habem/ikku/de* : *habem/ikk/e*.

-mik

Tähendus

mik-tuletised moodustavad võrdlemisi väikesearvulise rühma. Käesoleva sajandi algupoolel, kui eestikeelset terminoloogiat hakati süsteempäraselt kujundama, moodustati *mik*-liite abil hulgaliselt oskussõnu, millest enamik on tänapäeval taandunud muude samatähenduslike sufiksitega tuletiste ees. Väga selgepiirilise rühma moodustavad kehapiirkonda tähistavad *mik*-tuletised anatoomia-alaste oskussõnadena:

rindmik, kaelmik, häbemik, ninamik, kiirmik, otsmik, pindmik, põhimik

Kohta mingi iseloomuliku tunnuse järgi märgivad

ristmik, hargmik, raiesmik, katmik, tühimik, vahemik

Kogu märgivad *valimik, lugemik, sasimik, kogumik, vestmik, koondmik*.

Vorm

-*mik* liitub substantiivi (*rind/mik, vahe/mik*) või verbi (*luge/mik, vali/mik, kat/mik, koond/mik*) tüvele. Esmavärteliste alussõnade puhul liitub -*mik* kahesilbilisele vokaaltüvele (*sasi/mik, kogu/mik*), kolmandavärteliste alussõnade puhul ühesilbilisele konsonant-tüvele (*harg/mik, vest/mik*). -*mik* liitub ainult juurele, liitsufikseid ei moodusta. Ka *mik*-liitel on *ik*-liitega sarnased astmevahelduslikud variandid: *luge/miku, luge/mikku/de, luge/mikk/e*.

-ndik

Tähendus

Ka -*ndik* on võrdlemisi harvaesinev kohasufiks. Tänapäeval selle sufiksiga enam uusi tuletisi ei moodustata. Enamik *ndik*-tuletisi märgib looduslikku piirkonda alussõnaga tähistatava iseloomuliku tunnuse järgi:

legendik, kõrgendik, tasandik, paljandik, istandik, võrendik, seljandik, tarandik, järsandik, põlendik.

Teise suurema rühma moodustavad murdosa väljendavad *ndik*-tuletised:

kahendik, kolmandik, neljandik, viiendik, kuuendik, kümnen-dik, sajandik, kolmeteistkümnendik, tuhandik, miljondik

Vorm

-*ndik* liitub põhiliselt adjektiivile (*paljandik, kõrgendik*) ja numeraalile (*neljandik, sajandik*). Üksikuid tuletisi on substantiividest (*võrendik, tarandik, seljandik*).

Sufiks liitub genitiivi tüvele, mistõttu astmevahelduslikust alussõnast on tuletustüvi tavaliselt nõrgas astmes (*selja/ndik, kahe/ndik*), tugevneva tüvega alussõnade puhul võib sufiks liituda ka tugevale astmele (*seitsme/ndik, kümne/ndik*). Adjektiivide välde on liite ees nõrgenenud (*kõrge/ndik, palja/ndik*).

Erandlikult on moodustatud *kolma/ndik*, *tuha/ndik*, *miljo/ndik*. Esimeses on muutunud türevokaal, teised on liite ees lühenenud. Türevokaal on muutunud ka tuletistes *järsa/ndik* ja *ista/ndik*.

Teistele sufiksitele *-ndik* ei liitu. Kui alustüvi on tuletatud, siis *-ndik* asendab alussõna sufiksi: *lage* : *lage/da* > *lage/ndik*, *tasa/ne* > *tasa/ndik*.

Ka *ndik*-liitel on *ik*-liitega sarnased astmevahelduslikud varian- did: *lage/ndik* : *lage/ndiku/le*, *lage/ndikku/de*, *lage/ndikk/e*.

-stu

Tähendus

-stu on soome keele eeskujul eesti keelde toodud ebaproduktiivne sufiks. Täenduslikult kattuvad *stu*-liitelised substantiivid *stik*-liitelistega ja uute sõnade moodustamisel on eelistatavam produktiivne *stik*-liide. *stu*-liidet rakendatakse *stik*-liite kõrval vaid juh- tudel, kus nende paralleelne kasutamine võimaldab moodustada erineva terminoloogilise sisu ja tähendusvarjundiga oskussõnu, näiteks meteoroloogiaterminid *ilmastik* 'ilmade seis lühema aja kestel' ja *ilmastu* 'kliima', bibliograafiaterminid *teatmestik* 'teatmeosa raamatus, kommentaarid jms.' ja *teatmestu* 'teatme- bibliograafilise töö vahendid raamatukogus', *järvestik* 'järvede kogu' ja *järvistu* 'üksteisega seotud järvede rühm'.

Kohta märgivad *stu*-tuletised *kalmistu*, *puistu*, *kihistu*, *rõivistu*, kogu märgivad *nimistu*, *kehvistu*, tegevuspiirkonda *kaubastu*, *ajas- tu*, *ühistu*.

Vorm

-stu liitub harilikult substantiivide genitiivi tüvele (*aja/stu*, *kauba/stu*, *teatme/stu*, *kihi/stu*), mõnedes sõnades ka mitmuse tun- nusele (*järv/i/stu*, *pu/i/stu*). Teistele sufiksitele *-stu* harilikult ei liitu, vaid asendab alustüve sufiksi: *ühi/ne* > *ühi/stu*. Oskus- sõnadena on käibel siiski ka mõned *me*-liitelistest substantiividest moodustatud *stu*-tuletised (*teat/me/stu*, *and/me/stu*).

-mu

-mu on Lõuna-Eesti murdest kirjakeelde toodud sufiks. Selle lii- tega loodud substantiivid moodustavad kõige väiksema tuletiste rühma eesti keeles. Kirjakeeles tähistavad *mu*-tuletised kohta:

elamu, pühamu, varamu, valamu, eramu

-*mu* liitub kirjakeeles esmavärtelisele kahesilbilisele *a*-tüvelisele juurele. Tuletusalus on verb (*ela/mu, vala/mu*), substantiiv (*vara/mu*), adjektiiv (*püha/mu*), muutumatu sõna (*era/mu*).

3. 4. Omadustuletised

Selles alapeatükis on vaatluse all tuletusliited, mille abil saab moodustada teistest substantiividest või adjektiividest üldise tähendusega abstraktseid substantiive.

-us

Tähendus

-*us* liide võimaldab moodustada omadusenimetusi suuremast osast adjektiividest. Sufiks muudab üksnes sõnaliiki, lisamata alussõnale mingeid semantilisi tunnuseid. Tuletusmall on produktiivne, välja arvatud mõõdu- ja määraadjektiividega seoses (*aastane, sügisene, meetrine* jts. ei võimalda semantiliselt omadustuletisi moodustada).

hullus, virkus, erkus, hallus, kõrkus, loidus, tarkus, pikkus, suurus, laius, haigus, kõrgus, niiskus, lahkus, tühjus, kurjus, headus, väiksus, madalus, kavalus, odavus, paksus, priskus, kõhnus

Verbitüveliste *us*-tuletistega seovad selle rühma tuletisi partitsiipidest moodustatud seisundit märkivad tuletised, mis on samaaegselt nii tegevuse- kui omadusenimetused.

Vorm

us-tuletiste moodustamine adjektiivitüvest on vormiliselt vaba. -*us* liitub nii oma- kui võõrtüvelistele adjektiividele (*abstrakt/s/us, idee/lis/us, privaat/s/us*), nii astmevahelduseta (*aus/us, hea/dus, tubli/dus*) kui astmevahelduslikele (*tark/us, suur/us*) adjektiividele, nii ühe- kahe- kui kolmesilbilistele adjektiivitüvedele. -*us* liitub üldreeglina konsonanttüvele, sufiks asendab tüvevokaali. Astmevahelduslik tüvi on *us*-liite ees tugevas astmes (*pikk/us, tühj/us, kurb/us*).

Kui tuletustüve ei saa lühendada, siis rakendub liitevariant *-dus*. See liitub ühesilbilistele, pika vokaali või diftongiga lõppevatele adjektiividele (*hea/dus*, *truu/dus*) ning kahe- ja kolmesilbilistele esma-, mõnikord teisevältelistele adjektiividele (*vana/dus*, *kena/dus*, *mõru/dus*, *püha/dus*, *vaga/dus*, *visa/dus*, *tubli/dus*, *tragi/dus*, *kitsi/dus*, *kalli/dus*)

Et *-us* liitub igasuguse struktuuriga adjektiividele, siis moodustab ta palju liitsufikseid.

ne + us > -s/us: *sarna/ne > sarna/s/us*, *võrd/ne > võrd/s/us*,
vaimsus, *vigasus*, *unigus*, *tasasus*, *kinnigus*, *lahtigus*, *terasus*,
labasus, *täpsus*, *moodsus*, *lihtsus*, *vaesus*

line + us > -lis/us: *tõe/line > tõe/lis/us*, *okka/line > okka/lis/us*,
näiligus, *kandiligus*, *rõhuligus*, *maaliligus*, *oivaligus*, *heliligus*,
hinnaligus, *pinnaligus*, *jõuligus*, *vallaligus*

lik + us > -likk/us: *muut/lik > muut/likk/us*, *rahu/lik > rahu/likk/us*,
tegelikkus, *leplikkus*, *lõplikkus*, *mehelikkus*, *naiselikkus*,
mõistlikkus, *mõtlikkus*, *tagasihoidlikkus*

ldane + us > -ld/us: *üksi/ldane > üksi/ld/us*, *haru/ldane > haru/ld/us*

kas + us > -k/us: *ande/kas > ande/k/us*, *edu/kas > edu/k/us*,
mõjukus, *mahukus*, *tujukus*, *kehakus*, *eakus*, *kulukus*, *tulukus*,
sõjakus, *kombekus*, *arvukus*, *varakus*

tu + us > -t/us: *õnne/tu > õnne/t/us*, *hoole/tu > hoole/t/us*,
andetud, *pilvitud*, *sõnatus*, *unetus*, *kodutus*, *nõutus*, *tähelepanematus*,
kartmatus, *ennekuulmatus*, *tänamatus*

Kui samast juurtüvest on moodustatud nii *tu*-liiteline adjektiiv kui ka *ta*-liiteline verb, siis on nendest moodustatud *us*-tuletised vormilt ühesugused, aga vastupidise tähendusega: *vrđ. pilvitama > pilvitud* ja *pilvitu > pilvitud*.

Sufiksil on vokaallõpuline variant *-use*: *noor/us/t : noor/use/s*

-lus

Tähendus

lus-liite abil tuletatakse abstraktse tähendusega omadusenimetusi konkreetsetest substantiividest. Täendus ja tuletusviis on mõnel määral paralleelne *lane*-liiteliste substantiivide moodustamisega. Nii on produktiivne *lus*-tuletiste moodustamine isikunimest, iseloomustamiseks alussõnaga tähistatud isiku vaateid, tõekspidamisi,

koolkonda vms. Vastav *lane*-tuletis märgib sellesama rühmituse liiget.

*luterlus, kristlus, muhamedlus, leninlus, oblomovlus, mani-
lovlus, tolstoilus, jakobiinlus, maltsvetlus*

Sarnaseid tuletisi võib moodustada ka isikut tähistavatest üldnimedest:

*juutlus, paavstlus, autorlus, nimekaimlus, munklus, hulkur-
lus, looderlus, skautlus, eraklus, tõusiklus, ketserlus, san-
garlus, doonorlus, piraatlus, parasiitlus, katoliiklus, kah-
jurlus*

Vorm

-lus liitub ühe- või kahesilbilisele konsonanttüvele. Astmevahelduslik alussõna on tugevas astmes. Paljudel *lus*-liitelistel substantiividel on paralleelselt olemas üksikisikut tähistav *lane*-tuletis ja seepärast ei ole alati selge, kas tegemist on liitsufiksiga *lane + us > -lus* või iseseisva *lus*-liitega. Iseseisva liite poolt räägivad niisugused tuletised, kus paralleelset *lane*-tuletist ei ole (*paavst/lus, partner/lus, juut/lus*)

Sufiksil on ka vokaallõpuline variant, vrd. *krist/lus, krist/luse/ga*

-ndus

Tähendus

-ndus moodustab konkreetsetest substantiividest abstraktseid aine- või tegevusala tähistavaid mõistenimetusi. Tuletusmall on produktiivne ja selle tuletustüübi substantiive moodustatakse palju juhutuletistena.

*kaubandus, kodundus, kokandus, laevandus, autondus, aian-
dus, fotondus, kalandus, karjandus, mesindus, mullandus,
mäendus, pangandus, postindus, raamatukogundus, hotel-
lindus, jahindus, mäendus, põllundus, lennundus, börsindus,
arhiivindus, missindus, turundus, sidendus, veondus, ärin-
dus, turismindus, rahandus, köögiviljandus*

Mõned tuletised on idiomatiseerunud:

majandus, kirjandus, varandus

Vorm

-*ndus* liitub kahesilbilisele teisevältelisele vokaaltüvele:

auto/ndus, foto/ndus, posti/ndus, hotelli/ndus

Astmevahelduslikud alussõnad on tuletustüvena nõrgas astmes:

туру/ndus, kauba/ndus, koka/ndus, panga/ndus

Vähem tuletisi on esmaväلتelistest kahesilbilistest astmevahelduseta tüvedest:

kala/ndus, kodu/ndus, äri/ndus, side/ndus

Mõnikord on sufiks liitunud ka ühesilbilisele nõrgaastmelisele tüvele: *mäe/ndus, veo/ndus*

Teistele sufiksitele -*ndus* ei liitu. Sufiksil on vokaaltüveline variant: -*nduse*: *kauba/nduse/le*.

3.5. Modifitseeriv substantiivituletus

Modifitseeriva funktsiooniga liited ei muuda alustüve sõnaliiki ega muuda ka muul viisil alussõna semantiliselt välja. Eesti substantiivituletuses on kaht tüüpi modifitseerivat tuletust. Ühe rühma moodustavad tuletusliited, mis lisavad isikut tähistavale substantiivile naissoo tunnuse (liited -*nn*a, -*tar*), teiseks on olemas vähendavameelitava varjundiga deminutiivisufiks.

-nna**Tähendus**

-*nn*a on naissugu märkiv liide. Sufiksi võttis möödunud sajandil esimesena kasutusele Kreutzwald kõrgemast soost naisisiku märkimiseks. Häälikuliselt see liide õigupoolest ei sobi eesti keelde, *nn*a-tuletised on üks väheseid eesti oma sõnade rühmi, milles pearõhk on järgsilbil.

*nn*a-tuletiste esialgne tähendus oli nimetada kõrgemast soost naisisikuid. Ka praegu on selles tähenduses hulk tuletisi:

krahvinna, vürstinna, tsaarinna, kuninganna, hertsoginna, bojaarinna, keisrinna

Tänapäeval on sufiksile lisandunud ka muid tähendusi. Hulk *nn*a-tuletisi märgib naisisikut elukutse, tegevusala järgi:

müüjanna, lauljanna, õmblejanna, tantsijanna, valitsejanna, näitlejanna, õpetajanna, kasvatajanna

Naisisikut päritolu järgi märgivad

inglanna, sakslanna, prantslanna, ukrainlanna, eestlanna, venelanna, itaallanna; tartlanna, tallinlanna, moskvalanna, ameeriklanna, kiievlanna, välismaalanna

Tuletised võivad märkida ka naisisikut mingi suhte või tunnuse alusel:

naabrinna, sõbranna, pärijanna, kangelanna, kaaslanna

Vorm

-*nn*a liitub substantiivi ainsuse genitiivi tüvele: *sõbra/nn*a, *tsaari/nn*a, *kuninga/nn*a. Liitsufikseid moodustab -*nn*a ja- ja lane-liitega:

*ja + nna > -ja/nn*a: *müü/ja/nn*a, *laul/ja/nn*a, *õmble/ja/nn*a

*lane + nna > -la/nn*a: *saks/la/nn*a, *tart/la/nn*a, *ing/la/nn*a

-tar

Tähendus

-*tar* on samuti naissugu tähistav liide. Ta on keelde tulnud hiljem kui -*nn*a. Sufiks on laenatud soome keelest, käesoleva sajandi algul propageeris sufiksit eriti J. Aavik. Leides, et -*nn*a on liitena liiga pikk ja lohisev, soovitas ta selle asemel hakata eesti keeles naisisiku märkimiseks kasutama *tar*-liidet. Tänapäeva eesti keeles on paralleelselt kasutusel mõlemad liidet.

tar-tuletised märgivad samuti nagu *nn*a-liitelised substantiividki naisisikut rahvusliku kuuluvuse või päritolu järgi:

poolatar, juuditar, hiinatar, pariisitar

Naist elukutse või tegevusala järgi märgivad

lauljatar, näitlejatar, kolhoositar, müüjatar, tantsijatar

Mingi muu suhte või tunnusega on markeeritud

naabritar, sõbratar, orjatar, kaunitar, poisitar

Kõrgemast soost naisterahvast märgivad *kuningatar, vürstitar, krahvitar, tsaaritar*.

Selles tähendusrühmas on välja kujunenud tähenduslik vahe *nn*a- ja *tar*-liite tarvitamises: *nn*a-tuletised märgivad naisvalitsejat või kõrgemast soost isiku abikaasat, *tar*-tuletised tähistavad tema tütart. Teistes tähendusrühmades tähenduslikku vahet *nn*a- ja *tar*-tuletiste vahel ei ole.

tar-tuletisi moodustatakse üsna vabalt niisugustest rahvuse liiget tähistavatest substantiividest, kus pole mõnda muud liidet:

maur > *mauri/tar*, *bask* > *baskitar*, *tšehh* > *tšehhitar*, *kirgiis* > *kirgiisi/tar*, *usbekk* > *usbeki/tar*, *burjaat* > *burjaadi/tar*

Vorm

-*tar* liitub samuti nagu -*nn*a substantiivide ainsuse genitiivile:

naabri/tar, *orja/tar*, *vürsti/tar*

Sufiks liitub juurele või *ja*-liitele, moodustades viimasega liit-sufiksi:

ja + tar > -*ja/tar*: *laul/ja/tar*, *näitle/ja/tar*, *müü/ja/tar*

Üks tuletis on moodustataud ka adjektiivist: *kauni/tar*.

lane-liitele -*tar* ei liitu ja niisugusest kohanimest, millest kasutatakse *lane*-tuletist, *tar*-liitelist substantiivi harilikult ei moodustata. Erandlikult on kasutusel *hiina/tar*, *pariisi/tar* ja ehk veel mõned *tar*-tuletised reeglipäraste *pariislanna*, *hiinlanna* jts. kõrval.

Sufiksil on ka vokaallõpuline variant: *sõbra/tari/ga*.

-ke(ne)

Tähendus

ke(ne)-liite abil moodustatakse deminutiivtuletisi konkreetsetest substantiividest. Tuletusmall on produktiivne. Esemeid märkivatest sõnadest moodustatud *ke(ne)*-tuletised märgivad harilikult füüsilist väiksust:

lauake, *majake*, *pingike*, *aknake*, *tükike*, *raasuke*, *klaasike*,
onniuke, *lambike*, *toake*, *tassike*, *killuke*, *kausike*

Elusolendit tähistavatest sõnadest moodustatud *ke(ne)*-tuletised märgivad esmajoones subjektiivset suhtumist, emotsionaalset deminutiivsust, hellitust:

emake, *isake*, *lapseke*, *linnuke*, *pojake*, *tütreke*, *kiisuke*,
koerake, *tibuke*, *talleke*, *varsake*, *tädiuke*, *onuke*, *naisuke*

Idiomatiseerunud tähendusega on *mehike*.

Vorm

-*ke(ne)* liitub genitiivitüvele. Nominatiivis kasutatakse harilikult liite lühemat varianti -*ke*. Muudes vormides esinevad järgnevast morfeemist sõltuvalt liitevariandid -*kese* ja -*kes*: *tädi/ke* : *tädi/kese/st* : *tädi/kes/t*.

-u

-u on teine deminutiiviliide *-ke* kõrval, aga teda kasutatakse ainult mõnes idiomatiseerunud tuletises: *poisu*, *poju*, *kutsu*, *notsu*, *kiisu*. Mõnikord kasutatakse deminutiivtuletisi kahekordse sufiksiga: *poj/u/ke*, *nais/u/ke*, *kuts/u/ke*, *kiis/u/ke*.

4. ADJEKTIIVID

Adjektiivituletus on üks osa noomenituletusest ja osaliselt tuletatakse eesti keeles adjektiive samade liidete abil kui substantiivegi. On siiski ka spetsiaalseid adjektiiviliiteid, produktiivseim neist *-lik*.

Võrreldes substantiiviliidetega on eesti keeles adjektiiviliiteid suhteliselt vähe ja neistki vähemalt pooled on ebaproduktiivsed. Siiski on suurem osa eesti adjektiividest tuletised. Seda eelkõige kolme liite suure esinemissageduse tõttu — oluline osa eesti adjektiividest on *lik-*, *line-* või *ne-*tuletised. Juuradjektiive on eesti keeles suhteliselt vähe.

Teistest sõnaliikidest eristab adjektiive veel see, et nende hulgas on märgatav võõrtüveliste sõnade suur hulk. Eesti keeles ei ole kasutusel võõrtüvelisi juuradjektiive. Samuti ei ole adjektiiviliidete hulgas võõrliiteid. Võõrsõnalised adjektiivid kujutavad endast võõrtüve ja eesti tuletusliite kombinatsiooni. Sama on tunnuslik paljude keelte adjektiividele ja et võõrsõnad on valdavalt rahvusvahelised, kasutusel paljudes keeltes, siis väga sageli ei ole sellised sõnad õigupoolest eesti keele tuletised, vaid laenud, kusjuures laenamisel on teiskeelne sufiks asendatud eesti oma adjektiiviliitega. Seetõttu ei saa võõrtüveliste adjektiivide puhul alati analüüsida tüve ja liite vahekorda või selgitada tuletise derivatiivset tähendust, sest sufiksil ei pruugi olla muud funktsiooni kui adjektiivi vormistamine. Nii ei ole eesti keeles kuidagi võimalik väita, et adjektiiv *kaooti/line* on tuletis nimisõnast *kaos*, kuigi nende vahel on tähenduslik seos. Kumbki sõna on laenatud eesti keelde eraldi, millele viitab ka nende erinev tüvekuju (vrd. seevastu sks. *chaotisch*, ingl. *chaotic*, rts. *kaotisk*, sm. *kaootinen*). Loomulikult on võõrtüveliste adjektiivide hulgas suur osa selliseid, mis on moodustatud reeglipäraselt, samade mallide järgi kui omatuletised (*majesteet/lik*, *pretensiooni/kas*).

Ainult sõnaliiki vormistav tähendus võib olla adjektiivil ka omasõnale liitumisel. Et *hommikune* märgib aega ja *siinne* märgib

kohta, ei tulene liite, vaid alussõna tähendusest. Liitel on üksnes süntaktiline funktsioon — teha substantiivist või adverbist adjektiiv — ja sõltub positsioonist lauses, millist sõnaliiki kasutatakse.

Adjektiiviliiteid on raske tähenduse järgi rühmitada, sest enamik liiteid võib väljendada mitut tähendust. Sageli sõltub see alussõna tähendusest. Nii on adjektiivse alustüve korral sellele liituvale suffiksile alati modifitseeriv ehk alussõna tähendust varjundav funktsioon ja sõltumata liitest on see alati moderatiivne ehk vähen-dav tähendus. Seega ei ole adjektiiviliidete hulgas ka kategooriasiseseid muutesufikseid: adjektiivist teise adjektiivi moodustamine on alati modifitseeriv tuletus. Substantiividele, verbidele ja adverbidele liituvate adjektiivisufiksile tähtsaim funktsioon on sõnaliigi muutmine, aga enamik liiteid lisab alussõna tähendusele muidki semantilisi tunnuseid. Üldtähenduselt on enamasti tegemist suhteadjektiividega, millel on säilinud tugev seos tuletusaluse sõna tähendusega.

Adverbitüvelised adjektiivid on tähenduselt lähedased adjektiivitüvelistele (*püstjas*), aga sageli märgivad nad ka koha- või ajasuhteid (*eesmine*, *kauane*). Verbitüvelised adjektiivid on lähedased partitsiipidele, aga üldistatuma tähendusvarjundiga, märkides, et alussõnaga tähistatud tegevus on kellelegi või millelegi omane, potentsiaalselt võimalik (*kartlik*, *kuulekas*).

Substantiivitüveliste adjektiivide kõige tavalisem tähendusvahekord tuletusaluse sõnaga on possessiivsus, s.t tuletised märgivad alussõnaga tähistatu olemasolu. Produktiivseim liide selles tähendusrühmas on *-line* (*triibuline*), aga possessiivsust väljendatakse ka teiste sufiksiga: *-ne* (*kriidine*), *-kas* (*edukas*), *-lik* (*õnnelik*), *-ik* (*vöödik*), *-s* (*rõõmus*). Üsna paljud tuletised on võrdleva tähendusega. Tavalisemad tuletusliited selles tähendusrühmas on *-lik* (*naiselik*) ja *-jas* (*niitjas*). Kuuluvust väljendavad eelkõige *line*-tuletised (*hingeline*), aga konkreetsema varjundiga ka *-lik* (*riiklik*), vahel *-ne* (*vaimne*).

Vormiliselt liitub enamik adjektiivisufikseid juurtüvele (*rahu/lik*), aga mitmed sufiks ei võõrasta ka tuletatud tüve (*maastiku/line*). Erinevalt muudest sõnaliikidest ei ole adjektiivimoodustuses piir liitmise ja tuletamise vahel alati selge, vaid tuletusaluseks on sageli sõnaühend, millest tuletusprotsessis moodustub liitsõna, mis on samaaegselt ka tuletis (*hallijuukse/line*). Ühel juhul langeb tuletustüvi kokku muutevormiga: *-tu* liitub verbitüvede puhul vaid *ma*-infinitiivi tunnusele (*muutu/ma/tu*).

Tänapäeva keeles produktiivsetest liidetest on kõige sagedasemad ja erinevates funktsioonides kasutatavad *-ne*, *-lik* ja *-line*, mida sageli nimetatakse ka üldadjektiviseerivateks liideks; järgmise rühma moodustavad produktiivsed, aga keskmise sagedusega *-kas*, *-jas* ja *-tu*, ebaproductiivsed ja suhteliselt vähese hulga tuletistega on *-s*, *-ke(ne)*, *-mine*, *-ik*, *-lane*, *-ldane* ja *-v*.

Adjektiivituletus jaguneb modifitseerivaks ja muutetuletuseks alussõna liigi järgi. Adjektiivitüvelised tuletised on modifitseeriva tähendusega, muutetuletus hõlmab vaid adjektiivide moodustamist teistest sõnaliikidest. Järgnevas käsitluses on sellised tuletised nagu tuletatud substantiividki koondatud tähendusrühmadesse tuletise tähenduse ja liite funktsiooni järgi. Liite põhifunktsioonist lähtudes on tuletised rühmitatud possessiivse tuletuse, võrdlusetuletuse ja suhtetuletuse alapeatükkidesse.

4.1. Possessiivne adjektiivituletus

Possessiivne tuletusvahekord alussõna ja temast tuletatud adjektiivivahel on selline, kus adjektiiv tähistab alussõna korrelaadi olemist või sellele kuulumist. Possessiivne tuletusvahekord on adjektiivituletuses tavalisim. Kõige rohkem tuletisi on *ne-* ja *line-*liituga, kuigi neil liidetel on ka muid funktsioone. Peale nende on eesti keeles mitmeid tuletusliiteid, mille puhul possessiivsus on põhiline või ainus tähendusvahekord tuletise ja alussõna vahel.

-ne

-ne on tänapäeva eesti keeles produktiivseim omadussõnaliide. Enamasti on alussõna ja tuletise tähendusvahekord possessiivne, aga sageli on *ne-*liitel üksnes sõnaliiki vormistav funktsioon, ilma et ta alussõna tähendust mingilgi määral muudaks. Kõige sagedamini liitub *-ne* substantiivitüvele, harvem adjektiivivahel ja adverbitüvele.

Tähendus

A. Suurem osa *ne-*tuletiste alussõnu tähistab ainet. Osaliselt määrab just see tuletiste tähenduse. *ne-*tuletis võib märkida välist kokkupuudet nimetatud ainega, selle sisaldust või täielikku koos-

nevust. Üdisemas mõttes on *ne*-tuletiste tähendus seega possessiivsus. Spetsiaalne tähendusvarjund tuleneb vähemalt osaliselt, nagu öeldud, alussõnadeks sobivate sõnade semantikast. Enamik tuletisi märgib välist kokkupuudet, kaetust alussõnas märgitud ainega:

jahune, savine, joodine, kriidine, supine, piimane, kohvine, soustine, pudrune, puudrine, mullane, roostene, seebine, süldine, tahmane, tõrvane, viinane, võine, mudane, lumine, tõlmune, vesine, verine, kastene, higine, siirupine, salatine, maasikane, äädikane, essentsine, alkoholine, ammoniaagine, arseenine, asfaldine, salpeetrine, želatiinine.

Seda laadi *ne*-tuletised on kõige üldisemalt kasutatavad, neid võib konteksti nõuetele vastavalt moodustada juhutuletistena ja väline kokkupuude on nii nõrk semantiline seos, et võimalike alussõnade ring ei ole kuigi rangelt määratud, *ne*-tuletisi käsitlevast kirjanusest võib leida selliseidki näiteid, nagu *Mu käed on koerased, ma ei saa õuna kätte võtta; See tekk on kassine, ta magas enne siin peal; Nuga on kilune* (vt. Vare, 1984).

Selles tähendusrühmas on tuletisi, mille alussõnaks ei ole ainesõna, vaid mõni muu abstraktnimisõna:

vihane, pahane, näljane, raevune, tusane, uimane, vigane, tõbine, õudne, hoogne, moodne

Neil suhteliselt vähestel juhtudel, kui alussõnaks on konkreetsema tähendusega nimisõnad, on ka tuletise possessiivsus selgemini märgatav:

allikane (maa), *tähine* (taevas), *poorne* (nahk), *kadakane* (karjamaa), *võsane* (maastik), *metsane* (ümbrus), *kaljune* (maastik), *mägine* (maa), *samblane* (kivi), *karvane* (kael), *mõrane* (peegel).

Selles alarühmas on ka liitsõnalisi tuletisi:

hallipäine, laiaõlgne, sinisilmne, paljasjalgne, teravkeelne, teravmeelne, naerusuine, nelinurkne, mitmehäälne

Selline konkreetsetele substantiividele rakenduv tuletusmall ei ole *ne*-tuletistele tüüpiline. Harilikult kasutatakse selles tähenduses *line*-tuletisi.

Possessiivses tähenduses *ne*-tuletisi moodustatakse ka võõrsõnadest. Vastupidiselt omasõnadele tuletatakse selles tähenduses võõrsõnu eeskätt abstraktsetest tunnuse- ja omadusenimetustest:

autoriteetne, efektne, hasartne, kapriisne, koloriitne, temperamentne, defektne, kontrastne, bravuurne, probleemne, pa-

*radoksne, šabloonne, stereotüüpne, miniatuurne, karika-
tuurne.*

Omaette väikese tähendusrühma moodustavad tuletised, mis mää-
givad mingi aine sisaldamist, esinemist olulise koostisosana:

*liivane, luine, kondine, soolane, vesine, mürgine, lubjane,
mahlane, paene, pekine, taine, piprane, rasvane, vürtsine,
aurune, udune, sajune, vihmane, sombune, tuisune, põuane.*

Väike rühm tuletisi märgib ka materjali, millest miski koosneb:

*takune, villane, linane, raudne, tinane, hõbedane, kuldne,
vaskne, kivine, nahkne, muldne, tammine, pihlakane, too-
mingane, jalakane, malmne, pärlmutrine, siidine, taimne,
loomne.*

Nende kolme alarühma piirid ei ole kuigi selged. Kui piiravaks
teguriks ei ole alussõna tähendus, siis selgub alles kontekstist,
millist laadi sisalduse või kokkupuutega on tegemist. Näiteks
savine võib tähistada nii välist kokkupuudet (*savised saapad*), olu-
list koostisosa (*savine muld*) või täielikku koosnemist (*savine
figuur*). Viimati nimetatud tähenduses kasutatakse siiski vaid väi-
kest hulka *ne*-tuletisi. Materjali, millest miski koosneb, väljen-
datakse eesti keeles eelistatavalt seestütleva käändega või liitsõna
täiendosisega (*savist figuur* või *savifiguur*). Esimesed kaks ala-
rühma on aga suures osas kattuvad ja vaid kontekst määrab *ne*-
tuletise tähenduse — sufiksi funktsiooniks on vaid vormistada
adjektiiv: *rasvane taldrik* ja *rasvane liha*, *piprane paber* ja *piprane
kaste*, *äädikane pudel* ja *äädikane marinaad*, *liivane kampsun* ja
liivane maa, *mahlane klaas* ja *mahlane õun*.

B. Teine suurem rühm *ne*-tuletisi väljendab mõõtu. Siingi määrab
tuletise tähenduse tuletusaluse sõna tähendus. Tuletusaluseks sobi-
vad kõik mõõtühikute nimetused, tuletus on süntaktiline: tuletus-
liide üksnes muudab sõnaliiki — teeb substantiivist adjektiivi:

*aastane, kuune, päevane, nädalane, tunnine, minutine, se-
kundine, tonnine, kilone, grammine, naelane, leisikane,
puudane, liitrine, meetrine, tolline, hektarine, ämbrine, too-
bine, kroonine, sendine.*

Omaette alarühmana kuuluvad siia liitsõnalised tuletised, mille
tuletustüvi koosneb mõõtühiku ja mõõdetava omaduse (suuruse)
nimetusest, Vormiliselt on põhiosa, millele *-ne* liitub, adjektiiv:

nädalapikkune, meetrikõrgune, sentimeetrilaiune, tollipaksune, aastavanune, tollijämedune, kiloraskune, hektari-suurune.

Liitsõnalise tuletise täiendosana võib esineda selliseidki võrdlusalust suurust tähistavaid sõnu, mida tavaliselt mõõtühikuteks ei peeta:

toasuurune, majakõrgune, minuvanune, põllulaiune, mehepikkune, kiviraskune, tüvejämedune, lauapaksune, kraavilaiune, mehetugevune, meiesugune, emasarnane

C. Suhteliselt vähe on *ne*-tuletiste hulgas selliseid, mis väljendavad seotust mingi valdkonna või kohaga:

vaimne, lihane, maine, taevane, tubane, kodune, paikne, ülemaailmne.

D. *-ne* on tavalisemaid adjektiivisufikseid, mis liitub adverbitüvele. Sufiksil on selleski rühmas üksnes sõnaliiki muutev funktsioon, tuletise tähenduse määrab tuletusalune adverb. Harilikult liitub *-ne* seisundi-, koha- või ajamäärsõnadele:

lahtine, kinnine, katkine, viltune, otsene, vähene, lõhkine; siinne, sealne; ammune, toonane, eilne, tänane, homne, mullune, kohene, kauane, nüüdne, praegune, senine, äsjane, varane.

Viimastega on tähenduse poolest sarnased ka sellised substantiivitüvelised *ne*-tuletised, mis lähtuvad aega märkivatest nimisõnadest:

hommikune, lõunane, õhtune, öine, esmaspäevane, teisipäevane, reedene, kevadine, sügisene, talvine, suvine, jõulune, jaanipäevane.

Samasse tähendusrühma kuuluvaks võib lugeda liitsõnalised *ne*-adjektiivid, mille tuletustüvi koosneb nimisõna ja kaassõna ühendist:

metsatagune, majatagune, meretagune, õhtueelne, teeäärne, mereäärne, jõeäärne, järveäärne, põlluäärne, ojaäärne, seinäärne, aiapoolne, järvepoolne, toapoolne, aastaringne, kivialune, merealune, maa-alune, lauapealne.

E. Suur hulk võõrtüvelisi *ne*-adjektiive on sellised, mille semantilisest seost alussõnaga on raske täpsemalt iseloomustada. Tuletised väljendavad teatud seotust tuletusaluse tüve tähendusega, põhi-

funktsiooniks on aga sõnaliigi vormistamine. Tuletuse aluseks on abstraktse tähendusega võõrsubstantiivid:

kontaktne, mažoorne, minoorne, professionaalne, virtuoosne, vokaalne, konsonantne, europiidne, estofiilne, sünonüümne, kompleksne, hübriidne, defitsiitne, detailne, kollektiivne, kooperatiivne, moraalne, nomenklatuurne, normatiivne, groteskne, stereotüüpne, karikatuurne.

Vorm

-ne liitub põhiliselt substantiivtüvele. Mõnevõrra vähem on adverbilisel, sootuks vähe adjektiivilisel tuletisel. Verbile *-ne* ei liitu. Sageli on *-ne* ees kinnistüvi. *-ne* on väga produktiivne võõrtüvele liitumisel. Kui teised produktiivsed võõrsõnasufiks *-lik* ja *-line* moodustavad võõrtüvelisi adjektiive peamiselt samade mallide järgi kui omatuletisi, siis võõrtüveliste *ne*-tuletiste moodustamine ei ole semantiliselt piiratud. Sageli on *ne*-liitelised võõradjektiivid kinnistüvelised. *-ne* võib liituda nii vokaalile kui konsonandile, sagedased on ka tüvemuutused liite ees.

Substantiivilised *ne*-adjektiivid on enamasti kahesilbilise vokaallõpulisel tuletustüvega. Tüvi on genitiivikujuline:

kriidi/ne, supi/ne, piima/ne, sambla/ne, kondi/ne, meetri/ne, päeva/ne, naela/ne, mulla/ne, rooste/ne, tahma/ne.

Genitiivikujulist tüve kasutatakse ka kõigi pikemate kui kahe-silbiliste alussõnade korral:

nädala/ne, maasika/ne, siirupi/ne, salati/ne, hõbeda/ne, pihlaka/ne, toominga/ne, allika/ne, hommiku/ne, sügise/ne.

Nominatiivne tuletustüvi on *-ne* ees järgmistel juhtudel:

a) kahesilbiliste esmavälgeliste sõnade puhul: *vesi/ne, mägi/ne, tuba/ne, viga/ne, tühi/ne, lumi/ne, veri/ne, suvi/ne, uni/ne* (erand *saju/ne*);

b) liitsõnalistes tuletistes: *laiaõlg/ne, sinisilm/ne, välejalg/ne, teravmeel/ne, nelinurk/ne, mitmehääl/ne*;

c) mõnedes koostisainet märkivates tuletistes, kui nominatiiv on ühesilbiline ja konsonantlõpuline: *vask/ne, nahk/ne, kuld/ne, raud/ne, muld/ne.*

Mõnel juhul kannavad nominatiivne ja genitiivne tüvi erinevat tähendust: *kuld/ne* ja *kulla/ne*, *muld/ne* ja *mulla/ne*, *tõsi/ne* ja *tõe/ne*.

Ühesilbiliste pika vokaaliga lõppevate alussõnade korral on tuletustüvi liite ees diftongistunud:

pui/ne, lui/ne, kui/ne, töi/ne, öi/ne, soi/ne, mai/ne, (halli)päi/ne, (naeru)sui/ne.

Erandi moodustab *kuu/ne*, mida kasutatakse reeglipärase *kui/ne* kõrval.

Ka mõne kahesilbilise *e*-tüvelise alussõna lõppvokaal on tuletustüves asendunud *i*-ga: *tuuli/ne, tammi/ne, talvi/ne, pilvi/ne*. Viimases sõnas võib näha ka mitmuslikku tuletustüve.

Adverbitüveliste *ne*-tuletiste puhul sobib alussõna sellisena tavaliselt tuletustüveks. *-ne* võib sõltuvalt alussõna lõpphäälikust liituda nii vokaalile kui konsonandile:

lahti/ne, kinni/ne, katki/ne, ammu/ne, täna/ne, aga siin/ne, seal/ne, eel/ne, nüüd/ne

Mõnikord on pikavärteline vokaallõpuline adverb lühenenud konsonantlõpuliseks tuletustüveks: *eil/ne, hom/ne, aastaring/ne*.

Lühitüvelistena võib tõlgendada ka liitsõnalisi tuletisi lõpposaga *-äärne*. Aga tegemist võib olla ka nominatiivikujulise alussõnaga: *metsäär/ne* võib olla tuletatud ühendist *metsa äär* või *metsa ääres*.

Tüve muutusi on teisigi. Mõne postpositsiooni tuletustüves on *-ne* ees *u*: (*taga > tagu/ne, all > alu/ne*). Järjekindlalt esineb sama *u* adjektiivse tuletustüve lõpul liitsõnades: *-pikku/ne, laiu/ne, -kõrgu/ne, -suuru/ne, -paksu/ne, -vanu/ne, -tugevu/ne, -jämedu/ne, -rasku/ne* (vrd. *meeter pikk > meetripikku/ne*).

Teine tõlgendusvõimalus on näha siin vaheastmena *us*-lõpulist substantiivi (*pikk/us > pikk/u/ne*).

On rühm selliseid tuletisi, kus tänapäeva keele seisukohast on liite ees kinnistüvi, mis omaette sõnana ei esine. Enamasti on selline tüvi konsonantlõpuline ja tegemist on lühenenud tüvega, aga on ka vokaallõpulisi kinnistüvesid:

alg/ne, liht/ne, iid/ne, kesk/ne, sood/ne, umb/ne, vaik/ne, võrd/ne, ürg/ne; esma/ne, sega/ne, viima/ne, väli/ne, üldi/ne

Võõrsõnalistel *ne*-tuletistel on oma vormimallid. Erandiks on mõned omasõnade semantiliste mallide järgi moodustatud tuletised. Nende puhul on ka vormimallid samad kui omasõnadel: *alkoholi/ne, tärpentini/ne, essentsi/ne*.

Enamasti on võõrtüveliste *ne*-adjektiivide puhul liite ees rõhuline konsonandiga lõppev silp:

autoriteet/ne, kapriis/ne, koloriit/ne, probleem/ne, efekt/ne, hasart/ne, kontrast/ne.

Eriti sageli on just võõrsõnalistes *ne*-adjektiivides liite ees konsonantlõpuline kinnistüvi, s.t eesti keelde on laenatud üksnes adjektiivitüvi ilma samatüvelise substantiivita. Tuletistüvi lõpeb enamasti pikale vokaalile järgneva helilise konsonandiga:

geniaal/ne, koloniaal/ne, instrumentaal/ne, stabiil/ne, steriil/ne, impulsiiv/ne, agressiiv/ne, solidaar/ne, vulgaar/ne, obligatoor/ne, aprioor/ne, grandioos/ne, human/ne, spontaan/ne, monotoon/ne.

Vahel on tüve lõpul konsonantühend: *elegant/ne, riskant/ne, pikant/ne, vakant/ne, korpulent/ne, diferent/ne, koherent/ne.*

Enamasti liitub *-ne* juurtüvele. Kui tuletise struktuur ei erine oluliselt juursõna struktuurist, võib sekka sattuda ka üksikuid tuletisi (*saj/u/ne, määrd/e/ne, kast/me/ne*). Reeglipäraselt liitub *-ne* mõnede adverbiliidetele:

ti + ne > -ti/ne: paigu/ti/ne, hoo/ti/ne, aini/ti/ne, koha/ti/ne, rööbi/ti/ne, esi/ti/ne, ala/ti/ne;

stikku + ne > stiku/ne: vasta/stiku/ne, peali/stiku/ne, rea/stiku/ne, koha/stiku/ne, järje/stiku/ne, ligi/stiku/ne.

stikku-liite välde on *-ne* ees nõrgenenud.

Muid tuletatud tüvest moodustatud *ne*-adjektiive on juhuslikult: *musti/ka/ne, jõhvi/ka/ne, hallit/use/ne, homm/iku/ne.*

Sufiksil on kolm fonoloogilist varianti: *-ne, -se, -s*, mille rakendamine sõltub järgnevast morfeemist: *kinni/ne, kinni/se/d, kinni/s/t, kinni/s/i.*

-line

-line on *lik-* ja *ne*-liite kõrval sagedasemaid adjektiiviliiteid tänapäeva eesti keeles. Sõnaliikidest liitub *-line* peaaegu ainult substantiivile, mõned juhuerandid välja arvatud.

Tähendus

A. line-tuletiste tähendus sõltub eelkõige alussõnast. Suur hulk konkreetsetest nimisõnadest moodustatud *line*-adjektiive väljendab possessiivsust. Nad osutavad alussõnaga tähistatu olemasolu ja assotseeruvad komitatiiviga. Tuletis viitab tavaliselt mingi füüsi-

lise, välise tunnuse olemasolule ja see piirab potentsiaalsete alusõnade hulka:

jooneline, triibuline, vöödiline, ruuduline, täpiline, mustri-line, okkaline, lilleline, kandiline, nurgeline, praguline, sakiline, sarviline, plekiline, laiguline, sooneline, soomuseline, kortsuline, suleline.

Eriti rohkesti on selles tähendusrühmas liitsõnalisi tuletisi. Sel juhul viitab põhisõna mingile üldtunnusele, millest objekti väliseks iseloomustamiseks ei piisa, põhisõna juurde kuuluv omadussõnaline täiendsõna alles teeb tuletisega märgitud omadusest eritunnuse:

suureninaline, pikajuukseline, mustanahaline, laiaekraaniline, kitsapuusaline, kõrgekontsaline, madalapalgaline, peeneteraline, jämedavarreline, paksunahaline, nõrganärviline, tugevaastmeline, teravamaitseiline, healoomuline, kõvakaaneline, kallihinnaline.

Need mõõtu, määra või kvaliteeti näitavad täiendsõnad moodustavad eri põhisõnadega liitudes terveid tuletissarju:

punase/huuleline, -juukseline, -laiguline, -põhjaline, -plekiline, -ruuduline, -tooniline, -põseline, -liheline, -värviline, -täpiline, -õieline, -uimeline, -küüneline.

See tuletusmall on keeles väga produktiivne ja sobivaid alussõnu kombineerides võib tekstis alati moodustada sel hetkel vajaliku tuletise.

Teine tüüpiline liitsõnaliste *line*-tuletiste täiendsõna on arvsõna:

ühekohaline, kaheistmeline, kolmeharuline, neljakõiteline, viiekorruseline, kuueliikmeline, seitsmelehekehüljeline, kaheksarealine, üheksakohaline, kümnesõrmeline, sajaosaline, tuhandepealine.

Selleski alarühmas on võimalikud pikad tuletissarjad kõigi arvsõnade kombineerumisel eri põhisõnadega. Possessiivse tähendusega *line*-tuletiste moodustamine noomenifraasist on süntaktiliselt niisama vaba kui samatähendusliku komitatiivivormis noomenifraasi moodustamine. See, kas tähendus on ainsuslik või mitmuslik, ei mõjuta tuletise vormi (*ühekäeline* 'ühe käega', *pikajuukseline* 'pikkade juustega').

Nagu öeldud, moodustatakse selles tähendusrühmas adjektiive enamasti konkreetsetest substantiividest. Leidub vaid üksikuid näiteid, kus possessiivne *line*-tuletis on moodustatud abstraktsest substantiivist: *aateline, võimeline, paheline, teeneline.*

Enamasti ei ole abstraktsetest alussõnadest moodustatud *line*-tuletiste possessiivsus nii konkreetne. Tuletised võivad väljendada alussõnaga tähistatud kujul või vormis või alussõnana esinemist.

esemeline, legendiline, perioodiline, laineline, pilkeline, pisteline, valikuline, sõnaline, mõisteline, heliline, tantsuline, grupiline, massiline, hulgaline, pantomiimiline, vulkaaniline, kristalliline, silindriline, keraline, hüppeline, astmeline, kujundiline, nimetavaline, omastavaline, numbriline, puhanguiline.

B. Enamik abstraktse tähendusega alussõnadest moodustatud *line*-tuletisi kuulub teise suuremasse tähendusrühma. Nad väljendavad seotust mingi ala või valdkonnaga, kuuluvust mingile alale. Alussõna väljendab seda valdkonda.

sõjaline, keeleline, hingeline, kehaline, sisuline, vormiline, usuline, ajaline, ealine, vanuseline, aineline, katseline, klubiline, kunstiline, lavaline, ajalooline, mereline, mandriline, massiline, muinasjutuline, ametiühinguline, olmeline, plaaniline, sooline, rahaline, põletikuline, loominguline, sõjaväeline.

Selles tähendusrühmas on rohkesti võõrsõnalisi tuletisi:

arhitektuuriline, keemiline, matemaatiline, aritmeetiline, algebraline, geomeetiline, bioloogiline, geograafiline, füüsikaline, lingvistiline, statistiline, juriidiline, meditsiiniline, redaktsiooniline, pedagoogiline, positsiooniline, perioodiline, konstitutsiooniline, finantsiline, revolutsiooniline, kultuuriline, informatsiooniline, atmosfääriline, elektriline

Suhteliselt lähedased sellele rühmale on tuletised, mille aluseks on mingi kohta märkiv üldnimi. Tuletisega väljendatavad olud on iseloomulikud vastavale kohale ja tuletis assotseerub alussõna lokaatiivse vormiga, s.t. *kõrbeline* on 'nagu kõrbes'. Selliseid tuletisi ei ole palju:

kõrbeline, mereline, mandriline, stepiline, mäestikuline, arktiline, džungliline, muinasjutuline.

C. Üksikutel juhtudel liitub *-line* ka adjektiivitüvele, aga nii *suureline* kui *pikaline* on idiomatiseerunud tähendusega. Mõned adverbitiivelised tuletised väljendavad vormi või kaju: *äkiline, vinkavonkaline, kiirakääriline.*

Substantiivitüvelistest on idiomatiseerunud tähendusega näiteks *suuline, kõrvaline, tõeline*.

Vorm

-line võib liituda nii oma- kui võõrsõnale, nii juurtüvele kui tuletatud tüvele. Tuletustüvi lõpeb alati vokaaliga. Sõnaliikidest on tuletusaluseks peaaegu eranditult substantiivid.

Substantiivitüvelised *line*-adjektiivid on enamasti kahesilbilise genitiivivormis tuletustüvega:

sõja/line, keele/line, okka/line, mätta/line, hinge/line

Kui genitiivtüvi on ühesilbiline, siis võib *-line* liituda ka ühesilbilisele vokaaltüvele:

suu/line, tõe/line, käe/line, kiu/line, ea/line

Pikema kui kahesilbilise tuletustüvega *line*-adjektiive on tunduvalt vähem, aga ka see tuletusmall on tänapäeva keeles produktiivne:

eseme/line, maastiku/line, allika/line, nimetava/line

Sufiksi ees olev kahesilbiline tüvi võib semantilistel põhjustel olla mõnikord mitmuslik:

sarvi/line, hambu/line, tiivu/line, sõlmi/line, sooni/line

Verbile *-line* ei liitu, küll aga kahesilbilisele deverbaalsubstantiivile. Sageli on tuletised säilitanud oma verbaalse sisu ja assotseeruvad oleviku partitsiibiga nagu *lik*-liitelised adjektiividki:

suut/e/line (vrd. *suutlik, suutev*), samuti *pilk/e/line, taht/e/line, pist/e/line, hüpp/e/line*

Ka võõrsõnalise alustüve korral liitub *-line* eranditult vokaalile. Vabade võõrtüvede korral on tuletusmall sama kui omasõnade puhul:

algebra/line, elektri/line, arhitektuuri/line, meditsiini/line

Et *-line* liitub võõrsõnade puhul eeskätt mingit ala või valdkonda tähistavale sõnale, siis on alussõnadeks sageli *ioon-*, *ia-* või *ika-*lõpulised võõrsõnad. *ioon-*lõpuliste alussõnade korral sarnaneb tuletusmall omasõnade vormimalliga:

revolutsiooni/line, konstitutsiooni/line, redaktsiooni/line, opositsiooni/line, reaktsiooni/line

ia- ja *ika-*lõpuliste alussõnade tüvi on liite ees lühenenud:

energia > energi/line, samuti keemi/line, bioloogi/line, geograafi/line, epideemi/line, demagoogi/line;

lingvistika > *lingvisti/line*, samuti *traagi/line*, *koomi/line*,
loogi/line, *tehni/line*, *orgaani/line*, *matemaati/line*,
füüsi/line, *statisti/line*, *pedagoogi/line*.

ika-lõpp on võõrsõnalisest tuletustüves säilinud juhul, kui on vaja eri sõnu tähenduslikult lahus hoida: *klassiline* ja *klassikaline*,
füüsiline ja *füüsikaline*, *taktiline* ja *taktikaline*.

Võõrtüveliste *line*-adjektiivide hulgas on ka võõramallilisi sõnu, kus *-line* ees on laenatud kinnistüvi. Häälikuliselt sarnanevad needki omasõnade tuletusmallile, s.t. *-line* liitub vokaalile. Ka on neid tunduvalt vähem kui *ne*-liitelisi kinnistüvelisi võõradjektiive:

tüüpi/line, *kaooti/line*, *mikroskoopi/line*, *problemaati/line*,
narkooti/line, *dramaati/line*.

Kuna *-line* liitub eelistavalt kahesilbilisele vokaaltüvele, siis on tuletustüvi harva sufiksiline. Võimatu see siiski ei ole, nagu kahesilbilisest pikem tuletustüvigi:

ng + line > *-ngu/line*: *lepi/ngu/line*, *loo/mi/ngu/line*, *loe/ngu/line*

stik + line > *-stiku/line*: *maa/stiku/line*, *mäe/stiku/line*,

ilma/stiku/line, *tähe/stiku/line*

ik + line > *-iku/line*: *päev/iku/line*, *is/iku/line*

nd + line > *-ndi/line*: *kuju/ndi/line*, *usu/ndi/line*, *tasa/ndi/line*

line-liitel on kolm varianti: *-line*, *-lise*, *-lis*, mille rakendamine sõltub järgnevast morfeemist: *ruudu/line*, *ruudu/lise/st*, *ruudu/lis/t*.

-kas

kas-tuletisi ei ole eesti keeles nii palju kui *ne*-, *lik*- või *line*-tuletisi, aga tuletustüüp on sellegipoolest produktiivne. Tuletiste moodustamine on suhteliselt reeglipärane ja vaba, aga tähenduselt lähedaste *ne*- ning *line*-tuletiste tavalisuse tõttu kasutatakse vaid väiksemat osa potentsiaalsetest või ka leksikaliseerunud *kas*-tuletistest aktiivselt.

Tähendus

kas-tuletise tähendust mõjutab oluliselt see, kas ta on substantiivi- või adjektiivitüveline. Peale nimetatute võib *-kas* liituda ka verbi- le. Adjektiivitüvelised *kas*-tuletised moodustavad eri tuletustüübi ja neid käsitletakse peatükis 4.4.

Substantiivitüvel põhinevad *kas*-tuletised märgivad esmajoones alussõnaga märgitu omamist. Erivarjundina lisandub alussõnaga märgitud omaduse või asja rohkuse rõhutamine.

Suur hulk tuletisi on seotud kasvu või arenguga ja iseloomustab elusolendit või taime, märkides, et alussõnaga tähistatud osa on keskmisest rohkem arenenud:

puusakas, kõhukas, laubakas, õlakas, säärekas, sabakas, harjakas, hännakas, kehakas, kerekas, kondikas, koonukas, vatsakas, maokas, lõuakas, näärmekas, reiekas, rinnakas, sarnakas, soonikas, tiivakas, turjakas, küürakas, viljakas, kõrrekas, terakas, lehekas, urvakas, varrekas, idukas, tuumakas.

Hulk tuletisi tähistab ka mingi abstraktse omaduse rohkust või silmapaistvust. Alussõnaks on enamasti abstraktsed nimisõnad:

menukas, jonnakas, edukas, mõttekas, kombekas, eakas, nõukas, toekas, töökas, teokas, kõnekas, häälekas, temperamendikas, hoolikas, nutikas, taibukas, arukas, andekas, vaimukas, võimukas, tarmukas, innukas, teenekas, raevukas, kaalukas, tempokas, rütmikas, stiilikas, kulukas, mõjukas, sarmikas, staažikas, ambitsioonikas, isukas, initsiatiivikas, mainekas, muljekas, pingekas, seksikas.

Osa tuletisi (*vaimukas, võimukas*, pronoomenitüveline *isekas* jm.) on tähenduselt idiomatiseerunud, aga sufiksi kategoriaalne tähendus on tausttähenduses säilinud.

kas-tuletisi on moodustatud ka ainenimetustest. Need on lähedased vastavatele *ne*-tuletistele, märkides sisaldumist, olulist koostisosa, aga viitavad *ne*-tuletistest selgemalt, et juursõnaga märgitud ainet esineb tavapärasest rohkem:

mahlakas, jahukas, savikas, vürtsikas, õlikas, naftakas, lubjakas, rasvakas, maagikas, vaigukas, happekas, kruusakas, lihakas, liivakas.

Noomenitüveliste *kas*-adjektiivide hulgas on ka ekspressiivse tähendusega idiomatiseerunud tuletisi, mida kasutatakse eelkõige võrdlevas tähenduses ja mille alussõna ei ole igakord väga kerge määrata. Selliseid on näiteks

tünnakas, rullakas, kiipsakas, trullakas, prullakas, jõmmakas, jässakas, jumpsakas, nässakas, rässakas, tüüakas, jupakas, särtsakas, krapsakas, pirtsakas, turrakas, südikas.

kas-tuletiste hulgas on ka mõningaid deverbaale. Need on tähenduselt lähedased *lik*-deverbaalidele ja märgivad, et alussõnaga tähistatav tegevus on kellelegi või millelegi iseloomulik, potentsiaalselt võimalik:

tormakas, tuisakas, kiusakas, rutakas, tõtakas, kuulekas, turtsakas

Täiesti liigendamatud on näiteks *matsakas, kipakas, kopsakas, kentsakas, lohmakas, lopsakas, rohmakas, rässakas, sihvakas, müra**kas*.

Vorm

-kas liitub enamasti kahesilbilisele vokaaltüvele. Noomeni puhul on tuletustüveks genitiivitüvi, mis vastavalt sõnatüübile on *kas* nõrgas või tugevas astmes:

kõhu/kas, puusa/kas, õla/kas, rinna/kas, tiiva/kas, ande/kas, otstarbe/kas, mõtte/kas, kombe/kas, teene/kas, ilme/kas

Kui genitiiv on ühesilbiline, võib *-kas* liituda ka ühesilbilisele pika vokaali või diftongiga lõppevale tuletustüvele:

jõu/kas, nõu/kas, töö/kas, mao/kas, moe/kas, ea/kas, toe/kas, näo/kas

Ekspressiivse tähendusega adjektiivides on alussõna türevokaal sufiksi ees sageli asendunud *a*-ga:

jonn : jonn > *jonna/kas*, *loll : lolli* > *lolla/kas*, *samuti rulla/kas, juhma/kas, tõmba/kas, tõlba/kas, tünna/kas, küüra/kas, kaltsa/kas, kiipsa/kas, krap**sa/kas*

-kas liitub harilikult omatüvele. Vähesed võõrsõnatüvelised tuletised vastavad nii tähenduslikult kui vormiliselt omasõnade tuletusmallile:

pretensiooni/kas, bravuuri/kas, temperamendi/kas, nüansi/kas, koloriidi/kas, süsteemi/kas, volüümi/kas, idee/kas, tempo/kas, perspektiivi/kas, ambitsiooni/kas, traditsiooni/kas.

Nende moodustamine on suhteliselt vaba, aga kasutamist piirab tavapärasemate *line-* ja *ne-*tuletiste olemasolu. Ka liitub *-kas* eranditult võõrsõnale, mitte kunagi kinnistüvele, nagu muud võõrtüvelisi adjektiive moodustavad sufiks*id*.

kas-liitel on vokaallõpuline variant *-ka*, mis esineb kõigis muudes sõnavormides peale nominatiivi: *edu/ka/d*, *edu/ka/le*

-tu

tu-liiteliste adjektiivide moodustusmall on produktiivne ja tekstis vajaliku tuletise moodustamine hõlpus. *tu*-liitelisi adjektiive moodustatakse substantiividest ja verbidest. Adjektiivile või adverbile *-tu* ei liitu.

Tähendus

A. *-tu* on karitiiviliide, tuletised tähistavad alussõnaga märgitu puudumist. Seega kuuluvad needki tuletised omamistuletiste hulka, olles opositsioonis *kas*- ja *line*-tuletistega. Tuletusaluseks on sagedamini abstraktse tähendusega substantiivid:

*andet*tu, *arut*tu, *edut*tu, *hoolet*tu, *kiret*tu, *korrat*tu, *ilmet*tu, *maitset*tu, *nõut*tu, *sisut*tu, *tundet*tu, *vormit*tu, *võimet*tu, *muret*tu, *ohut*tu, *pilvit*tu, *õnnet*tu, *näot*tu, *tulut*tu, *värvit*tu, *tahtet*tu, *taibut*tu, *aluset*tu, *sõnat*tu, *vahet*tu, *abit*tu, *tujut*tu, *keelet*tu, *jäägit*tu, *trööstit*tu, *põhjatu*, *meelet*tu.

Konkreetses tähendusega nimisõnu on *tu*-karitiivide alussõnadeks harvem, enamasti on sel juhul tegemist kehaosade või nendega tähenduselt lähedaste substantiividega, mille puudumine on ebaloomulik. Tuletised iseloomustavad tervikut selle osa puudumise seisukohalt:

*sabat*tu, *karvut*tu, *peat*tu, *sõrat*tu, *sarvit*tu, *varret*tu, *terat*tu, *jalt*tu, *kätet*tu, *silmit*tu, *kõrvut*tu, *kehat*tu, *lehit*tu, *raot*tu, *idut*tu, *oksit*tu.

Muu loomuliku seose katkemist võib näha tuletistes *kodut*tu, *emat*tu, *isat*tu, *lapset*tu.

B. Teine suur rühm *tu*-adjektiive on tuletatud verbidest. Deverbaaliliitena on *-tu* ainus produktiivne adjektiivisufiks tänapäeva eesti keeles, *lik*-adjektiivide moodustamine on piiratum. Tuletised märgivad alusverbiga väljendatud tegevuse võimatust.

Enamik tuletisi on moodustatud transitiivsetest verbidest ja on sisuliselt objektiviitelised: *ravimat*tu *haigus* tähendab, et haigust ei ole võimalik ravida. Selliseid tuletisi on näiteks

ületamatu, lahutamatu, lahendamatu, tundmatu, andestamatu, seletamatu, tabamatu, lepitamatu, varjamatu, lubamatu.

Harva on transitiivsest verbist moodustatud *tu*-karitiiv subjektiiviline (*mõistmatu inimene* on inimene, kes ei mõista). Selliseid tuletisi on veel näiteks *tähelepanematu, mõtlematu, usaldamatu, läbilaskmatus, taipamatu, kannatamatu, kartmatus*.

tu-deverbaale moodustatakse ka intransitiivsetest verbidest. Tähenduselt on need subjektiivitelised:

püsimatu, pleekimatu, sõltumatu, tõrkumatu, ühtimatu, seltsimatu, kehtimatu, kordumatu, muutumatu, käändumatu, halastamatu, hävimatu, hääbumatu, katkematu, kortsumatu.

Kasutusel on ka piiratud arv selliseid *tu*-karitiive, kus tuletustüveks on impersonaalivorm:

arusaadamatu, kaheldamatu, kujuteldamatu, kuuldamatu, mõeldamatu, mõistetamatu, märgatamatu, nähtamatu, tähelepandamatu, vaieldamatu, vastuvõetamatu, võrreldamatu.

Osa neist on kasutusel personaalivormil põhinevate tuletiste samatähenduslike rööpvormidena (*vastuvõtmatus = vastuvõetamatus*), osal juhtudel on tähendused spetsialiseerunud:

<i>mõistmatu inimene</i>	— <i>mõistetamatu</i> tegu
<i>tähelepanematu</i> kuulaja	— <i>tähelepandamatu</i> kuulaja
<i>mõtlematu</i> küsija	— <i>mõeldamatu</i> küsimus
<i>kuulmatus</i> jultumus	— <i>kuuldamatu</i> kõne
(enne)nägematu saavutus	— <i>nähtamatu</i> olend

Paljud substantiivitüvelised *tu*-karitiivid on sisuliselt lähedased alussõna abessiivivormile (*lõhnatus* ja *lõhnata* vedelik). Tähenduserinevus tuleb rohkem esile juhul, kui *tu*-tuletis on tähenduslikult idiomatiseerunud või metafoorne: *sõnatu, keeletu, vahetu, korratu*.

Verbitüveliste *tu*-tuletiste tähendus erineb oluliselt *mata*-vormi tähendusest. *matu*-tuletis näitab, et tegevus ei ole võimalik, *mata*-vorm, et see ei ole veel toimunud (*lahendamatus* ja *lahendamata* ülesanne, *taltsutamatus* ja *taltsutamata* hobune).

Vorm

-*tu* liitub eranditult vokaaltüvele. Substantiivse alussõna korral on tuletustüveks genitiivi tüvi:

õnne/tu, ande/tu, taibu/tu, seaduse/tu, mõistuse/tu

-tu võib liituda ka mitmuslikule tüvele:

tiivu/tu, silmi/tu, jalu/tu, käte/tu ~ käsi/tu, sarvi/tu

Liite ees on enamasti juurtüvi. Aga -tu võib liituda ka üsna paljudele tuletatud abstraktnoomenitele:

kindl/use/tu, mõist/use/tu, väärt/use/tu, julg/use/tu

Deverbaalide tuletamisel liitub -tu *ma*-infinitiivi tunnusele:

arene/ma/tu, saa/ma/tu, taltsuta/ma/tu, sündi/ma/tu

ma-infinitiivi tunnuse ees võib olla ka impersonaali tunnus:

kahel/da/ma/tu, tähelepan/da/ma/tu, mõel/da/ma/tu

Verbaalse alussõna korral võib *ma*-tunnuse ees olla juurtüvi või tuletatud tüvi, *tu*-karitiivide moodustamist see ei mõjuta.

Põhiliselt liitub -tu omatüvele. Siiski võib ta liituda ka vabale võõrsõnalisele substantiivitüvele, sama morfoloogilise malli järgi kui omatüvele:

perspektiivi/tu, kompromissi/tu, printsiibi/tu, pretsedendi/tu

-s

-s on tänapäeva keeles ebaproduktiivne tuletusliide. Uusi *s*-tuletisi juurde ei moodustata, kuid olemasolevatest enamik kuulub keele põhisõnavara hulka. Sufiksil on mitmeid häälikulisi variante.

Tähendus

Enamik *s*-tuletisi on moodustatud substantiivitüvest ja on tähenduselt possessiivsed, märkides selle tunnuse olemasolu, mida väljendab alussõna. Tuletusaluseks on enamasti abstraktne substantiiv:

ilus, lõbus, rõõmus, hirmus, mõnus, nägus, rammus, tulus, valus, vilus, armas, hoolas, meelas, võimas, suulas, õõnes, aus.

Tuletiste hulgas on ka deverbaale. Sufiks märgib, et alussõnaga tähistatud tegevus on kellelegi või millelegi omane, potentsiaalselt võimalik:

valvas, vilgas, tõrges, pilges, hajus, jõudus, kuulus, sidus, jagus, tegus, elus

Vorm

s-liite ees on kaheasilbiline vokaallõpuline tüvi (erand *au/s*). Et eriti sageli on tegemist *u*-tüvega, on liidet grammatikates nimetatud ka *us*-liiteks. Tüvi võib olla esimeses, teises või kolmandas vältes:

ilu/s, lõbu/s, mõnu/s, nägu/s, nõgu/s, tulu/s, valu/s, haju/s, sidu/s, rammu/s, rõõmu/s, hirmu/s, valva/s, õõne/s, täppi/s.

Tihti on tüvevokaal *s* ees muutunud. On raske otsustada, kas see kuulub tuletüstüvesse või liitesse. Viimasel juhul on *s*-liitel mitmeid eri vokaaliga algavaid variante. Kui aga pidada seda alussõna tüvevokaali muutuseks tuletüstüves, on raske põhjendada nii juhuslikku ja mitmekesisist vokaalimuutust:

arm : armu > arma/s, hool : hoole > hoola/s, meel : meele > meela/s, võim : võimu > võima/s, erk : ergu > erga/s, vilku/ma > vilga/s;

jaga/ma > jagu/s, tege/ma > tegu/s, ela/ma > elu/s, jõud/ma : jõua/n > jõudu/s, kuulma : kuule/n > kuulu/s, vaga > vagu/s, ihne > ihnu/s;

tõrku/ma > tõrge/s, pilka/ma > pilge/s;

õnn : õnne > õnni/s.

jagus, tegus, elus, nägus, jõudus puhul on võimalik näha alus tüvena ka *u*-liitelist deverbaalsubstantiivi, sel juhul kuuluvad need adjektiivid regulaarsete *s*-tuletiste hulka.

Paaris juhutuletises esineb sufiksivariant *-las*: *suu/las, sõõ/las, õgi/las*.

Sufiksi vokaallõpuline variant on *-sa*. Morfoloogiliselt on *s*-adjektiivide rühm väga kirju. Esmavärtelised sõnad käänduvad ühetüvelistena (*elu/s : elu/sa, nägu/s : nägu/sa*), pikavärtelised sõnad käänduvad sisekaoliselt (*hoola/s : hool/sa, õnni/s : õnd/sa, rõõmu/s : rõõm/sa, õõne/s : õõn/sa, tõrge/s : tõrk/sa*). Viimatinimetatute hulgas on nii astmevahelduslikke (*arma/s : arm/sa, võima/s : võim/sa*) kui ka astmevahelduseta sõnu (*kuulu/s : kuul/sa, hirmu/s : hirm/sa*).

Omapärase käänamisviisiga on kinnistüvelised *kiiva/s : kiiva ja taltsa/s : taltsa*, kus adjektiivisufiks esineb ainult nominatiivis ja sellest lähtuvates vormides. Samuti käänduvad ka *las*-liitelised *suu/las : suu/la, õgi/las : õgi/la*.

-s liitub üksnes omasõnadele.

-ik

-ik on ebaproduktiivne adjektiiviliide, millega tänapäeval enam uusi tuletisi ei moodustata ja olemasolevaist enamik ei ole kuigi aktiivselt kasutusel.

Tähendus

Enamik *ik*-tuletisi on nimi- ja omadussõnatüvelised. Tähenduse poolest on nad kõik possessiivsed ja jäävad kasutuses samatähenduslike *line*-tuletiste varju:

vöödik, küüdik, joonik, lapik, kärnik, isemeelik, ülemeelik, mügarik

Võrdleva tähendusega on *lapsik* ja *sõõrik*, idiomatiseerunud tähendusega *metsik*.

Idiomatiseerunud on ka adverbitüveline *vastik* ja numeraaltüveline *üksik* ning verbitüveline *väänik*.

Vorm

-ik liitub ühe- või kahesilbilisele konsonantlõpulisele tüvele. Kahesilbilise alussõna korral on tuletustüvi nõrgas astmes, sufiks asendab türevokaali, nagu ikka vokaalialguliste liidete puhul. Pike-mate alussõnadena esineb vaid esmavärtelisi tüvesid:

mets/ik, laps/ik, pool/ik, sõõr/ik; äbar/ik, müger/ik, sõmer/ik

Sufiksi vokaallõpuline variant on *-iku*: *mets/iku/d*. Kahesilbilise tuletustüvega sõnad on astmevahelduslikud ja sufiksil on vastavalt rohkem variante: *sõmer/ikku, sõmer/ikk/e*.

4.2. Võrdlustuletus

Võrdlustuletised märgivad, et tuletise subjekt millegi poolest sarnaneb tuletusaluse sõna korrelaadiga. Võrdlusvahekord on iseloomulik suurele osale *lik*-tuletistele, aga sellel produktiivsel liitel on ka muid funktsioone. Peale selle on eesti keeles ka niisuguseid adjektiiviliiteid, mis primaarselt või ainult moodustavad võrdlustuletisi.

-lik

-lik on sagedasemaid adjektiiviliiteid eesti keeles. Enamasti liitub ta substantiivitüvele, mõnel määral on tuletisi ka verbi- ja adjektiivitüvest. Adverbile *-lik* ei liitu.

Tähendus

A. Tähenduse poolest on *-lik* mitmekesine, kusjuures tähendus sõltub suuresti alussõna liigist. Kõige arvukamalt on substantiivitüvelisi *lik*-adjektiive. Enamik neist on võrdleva tähendusega, väljendab sarnasust alussõnaga. Tuletusaluseks on enamasti elusolendit (eriti sageli isikut) tähistav sõna ja tuletis viitab sarnasusele iseloomu, käitumise, olemuse vms. poolest, mitte füüsilisele või välistele sarnasusele.

naiselik, mehelik, lapselik, emalik, isalik, pojalik, vennalik, orjalik, rõõvellik, sportlaslik, inimlik, keigarlik, kavalerlik, ketserlik, kulaklik, märterlik, reeturlik, kangelaslik, sangarlik, süüdlaslik, ülemuslik, tõusiklik, talupoeglik, turueidelik, perenaiselik, esimehelik, üliõpilaslik, eestlaslik, kuninglik, keiserlik, daamilik, insenerlik, egoistlik, natsionalistlik, fašistlik, aristokraatlik, majesteetlik, marionetlik, professorlik, truualamlik.

Füüsilisele sarnasusele viitavad vaid üksikud tuletised, näiteks *hiiglaslik* ja *maadlejalik*, aga siingi määrab sellise tähendusvarjundi alussõna, sest hiiglase ja maadleja tunneb ära just välimuse järgi, erinevalt muudest ülal nimetatud alussõnadest.

Siia rühma kuulub ka hulk isikunimelisel alussõnal põhinevaid tuletisi:

kristlik, luterlik, muhamedlik, leninlik, stalinlik, jeltsinlik, tammsaarelik, vildelik, lutsulik, ristikivilik, rummolik, liivilik, donquijotelik, brechtlik, goethelik.

Praktiliselt võib *lik*-tuletise moodustada igast isikunimest, aga adjektiivi suure üldistusastme tõttu on alussõnaks enamasti mõne tuntud isiku nimi, kelle käitumises, olemuses või tegevuses on midagi nii iseloomulikku, et seda on võimalik üldistada ja võrrelda. Kui perekonnanimi ei ole üksi piisavalt kõnekas, võidakse seda tüüpi tuletisi moodustada ka eesnime ja perekonnanime ühendist:

victorhugolik, juhanliivilik, oskarlutsulik, matstraadilik, mihkelmutilik, valmaradamslik, richardrohulik.

Samasuguseid tuletisi võib moodustada ka eset, mõistet või nähtust tähistavatest üldnimedest, aga neid on tunduvalt vähem. Ka

selles rühmas viitab tuletis sageli inimesega seostuvalle käitumisele, tegevusele jne. Seos on metafoorne, tuletised on idiomatiseerunud tähendusega.

masinlik, mõistatuslik, ilmutuslik, eeskujulik, imelik, pahklik, kramplik, pühalik.

Eelmisele rühmale on sisult üsna lähedased sellised *lik*-tuletised, mille aluseks on kohanimi või kohta märkiv üldnimi. Tuletisega väljendatav käitumine, tegutsemine, olud on iseloomulikud vastavale kohale, seega assotseeruvad tuletised pigem alussõna lokaatiivse vormiga, s.t *ameerikalik* ei ole 'nagu Ameerika', vaid 'nagu Ameerikas'.

hispaaniaalik, aasialik, euroopalik, eestilik, venelik, tartulik, põhjaeestilik, paradiislik, põrgulik, taevalik, pidulik, paraadlik, estraadlik, filmilik, raamatulik, piibellik, vana-testamentlik, kinolik, kloosterlik, linlik, muuseumlik, kroonulik, kabinetlik, kantseleilik, komöödialik, anekdootlik.

B. Teine suurem rühm *lik*-tuletisi väljendab seotust mingi valdkonna või mingi alaga, kuuluvust kellelegi või millelegi:

riiklik, keiserlik, isamaalik, kiriklik, ilmalik, isiklik, kuninglik, vürstlik, kodanlik, kohalik, vaimulik, lihalik, ametlik, loomulik, kohtulik, inimlik.

Need *lik*-tuletised on enamasti idiomatiseerunud tähendusega, regulaarne on selles funktsioonis *line*-tuletus.

Sellesse tähendusrühma kuulub rohkesti *us*- ja *kond*-liitelistest alussõnadest moodustatud *lik*-adjektiive. See tuletusmall on produktiivne.

majanduslik, kasvatuslik, õiguslik, tööstuslik, rahvuslik, rahanduslik, keelekorralduslik, kirjanduslik, õigekeelsuslik, kaubanduslik; erakondlik, ametkondlik, ühiskondlik, elukondlik, seltskondlik, perekondlik, kildkondlik, maakondlik.

C. Idiomatiseerunud on ka possessiivse tähendusega *lik*-tuletised. Nad väljendavad alussõnaga tähistatu olemasolu ja assotseeruvad komitatiiviga:

korralik, õnnelik, rahulik, murelik, vajalik, põhjalik, tänulik, salalik, kirglik, kahjulik, auklik, kasulik, ohtlik, südamlük, iseäralik, valelik, häbelik, vaenulik, armulik.

Mõnevõrra on selliseid tuletisi moodustatud ka sõnaühenditest:

nõrgamõistuslik, laiaulatuslik, kõrgeväärtuslik, täisväärtuslik, samatähenduslik, kahevaatuslik, heasüdamlik.

D. Osa idiomatiseerunud tähendusega *lik*-adjektiive assotseerub essiiviga. Tuletised väljendavad alussõna tähistatud kujul või vormis või sellena esinemist:

kirjalik, erandlik, vastandlik, igandlik, visandlik, katkendlik, piltlik.

E. *-lik* on üks väheseid adjektiiviliiteid, mis liitub ka verbi tüvele. *lik*-liitelised verbaaladjektiivid sarnanevad tähenduselt substantiivtüvelistega: ka need märgivad, et alussõnaga väljendatud tegevus on kellelegi või millelegi iseloomulik, omane, potentsiaalselt võimalik. Tuletised assotseeruvad oleviku partitsiibiga, aga on abstraktsema tähendusega, on kaotanud verbiga seostuva ajalise konkreetsuse ja aktiivse tegevuslikkuse. Tuletusmall on mõnel määral produktiivne.

kartlik, leplik, lõplik, kõlblik, kiuslik, teadlik, leidlik, hoidlik, tundlik, nõudlik, püüdlik, reetlik, petlik, tahtlik, heitlik, tootlik, mõistlik, säästlik, sööstlik, muutlik, mõtlik, kaeblik, paindlik, tõtlik, kisklik, taiplik, alandlik, kannatlik, vastandlik, õpetlik, unustlik, avalik, surelik, sobilik, pärilik, püsilik.

Suur osa leksikaliseerunud verbaaladjektiive on liitsõnalise iseloomuga. Enamik neist on tuletatud ühendverbidest ja väljendverbidest. Nende hulgas on selliseidki, kus lihtverbist tuletatud adjektiivi eraldi ei kasutata:

ülevaatlik, ettevaatlik, kohusetäitlik, sõnavõtlik, ettevõtlik, kokkuvõtlik, vastuvõtlik, äraandlik, järeleandlik, seadusandlik, sõnamurdlik.

Eelmistele lisaks on ühend- ja väljendverbidest tuletatud muidugi niisuguseidki adjektiive, mille põhiosa võib ka üksi esineda:

asjatundlik, kohusetundlik, kaastundlik, valutundlik, järelemõtlik, kokkuleplik, meeleheitlik, allaheitlik, jumalakartlik, külmakartlik.

Tähenduse poolest kuulub siia rühma ka niisuguseid tuletisi, kus vaheastmeks alusverbi ja *lik*-adjektiivi vahel on *us*-deverbaal, mis vormiliselt ongi alussõnaks. Muidugi ei kuulu siia rühma kõik *us*-deverbaalidest moodustatud *lik*-adjektiivid. Näiteks *õpetuslik*

on 'õpetusega seostuv' ja mitte 'õpetav', viimati nimetatud tähenduses on tuletis *õpetlik*. Aga vormilistel põhjustel liitub *-lik* kolmesilbilistele *ta*-liitelistele verbidele harva ja just selliste verbidega seostuvad tähenduslikult sageli *us*-deverbaalidest moodustatud *lik*-adjektiivid:

usalduslik, paranduslik, liialduslik, vahenduslik, sisenduslik, esinduslik, üllatuslik, plahvatuslik, vabastuslik, anastuslik.

Selline tähendusseos, et denominaalsed *lik*-adjektiivid assotseeruvad tähenduslikult verbi oleviku partitsiibiga, on võimalik vaid juhul, kui *us*-deverbaal väljendab tegevust, ilma et tal oleks mingeid lisatunnuseid verbiga võrreldes.

Vorm

-lik võib liituda nii oma- kui võõrsõnale, nii juurtüvele kui tuletatud tüvele, nii vokaal- kui konsonanttüvele. Sõnaliikidest on kõige sagedamini tuletusaluseks substantiivid, üsna palju on ka verbitüvelisi tuletisi, adjektiivitüvelisi on vaid mõned.

Noomenitüvelised *lik*-adjektiivid on enamasti nominatiivse tuletustüvega. Eriti kahe- ja enamasilbilise alussõna korral sõltub liitumine vokaal- või konsonanttüvele sellest, kas sõna nominatiivis lõpeb vokaaliga või konsonandiga. Vokaaltüvelised on näiteks:

härja/lik, neitsi/lik, plika/lik, kiskja/lik, õpetaja/lik, valitseja/lik, algaja/lik, toimetaja/lik, kuninganna/lik.

Konsonanttüvelised on näiteks

konar/lik, masin/lik, isik/lik, paber/lik, katkend/lik, vastand/lik, rõõvel/lik, märter/lik, reetur/lik, sangar/lik, keiser/lik, luter/lik, kasvatus/lik, mõistatus/lik, ametkond/lik.

Pikemate vokaallõpuliste sõnade puhul nominatiiv ja genitiiv enamasti kattuvad, aga kuna konsonanttüveliste sõnade puhul liitub *-lik* enamasti selgelt nominatiivile, on otstarbekas lugeda ka vokaallõpulised nominatiivitüvede hulka.

Teatud sõnatüüpides liitub *-lik* genitiivile. Siia kuuluvad eelkõige *padi*-tüüpi sõnad: *asja/lik, kirja/lik, orja/lik, põhja/lik*. Ka ainus *ne*-liitelisest sõnast moodustatud *lik*-tuletis on genitiivitüveline: *naise/lik*. Genitiivitüvele liitub *-lik* ka tugevneva astmevaheldusega alussõnade puhul: *rikas : rikka > rikka/lik*, samuti *rahva/lik, taeva/lik, õndsas/lik, kohtu/lik*.

Mõnede alussõnatüüpide korral liitub *-lik* lühenenud konsonant-tüvele. Siia rühma kuuluvad eelkõige *lane*-liitelised alussõnad: *sport/lane* > *sport/las/lik*, samuti *kange/las/lik*, *soom/las/lik*, *õpi/las/lik*. Lühenenud tuletustüvega on ka *kas-*, *gas*-lõpulistel alussõnadel põhinevad tuletised: *kuning/as* > *kuning/lik*, samuti *kadak/lik*, *ulak/lik*, *kasak/lik*. Lühenenud tuletustüvega on ka *südam/lik*, *mät/lik*, *inim/lik*, *kodan/lik*.

Segapiirkonna moodustavad liiteta kahesilbilised astmevahelduslikud sõnad, mis nominatiivis on ajaloolise lõpukao tõttu lühenenud ühesilbilisteks. Selles sõnatüübis võib *-lik* liituda nii nominatiivikui genitiivtüvele. Nominatiivitüvelised on näiteks

pahk/lik, *kramp/lik*, *auk/lik*, *kirg/lik*, *riik/lik*, *lin/lik*, *vürst/lik*,
oht/lik, *pilt/lik*, *kunst/lik*, *lünk/lik*, *arst/lik*.

Genitiivitüvelised on näiteks

mehe/lik, *lapse/lik*, *poja/lik*, *venna/lik*, *sõbra/lik*, *ilma/lik*,
koha/lik, *vaimu/lik*, *loomu/lik*, *korra/lik*, *õnne/lik*, *vaenu/lik*,
armu/lik, *eide/lik*, *poisi/lik*.

Uuemate sõnade puhul ei ole traditsioon alati selgelt ja lõplikult välja kujunenud, vrd. *ilm/lik* ja *ilma/lik*, *lin/lik* ja *linna/lik*, *poja/lik*, aga *talupoeg/lik*. Kahesugust tüvevalikut võib märgata ka analoogilise tüvestruktuuriga pärisnimedest moodustatud juhutuletistes: *faust/lik* ja *fausti/lik*, *smuul/lik* ja *smuuli/lik*, *brecht/lik*, aga *bachi/lik* ja *šveigi/lik*.

Verbitüvede puhul liitub *-lik* eelistavalt ühesilbilisele konsonant-tüvele:

tead/lik, *tund/lik*, *leid/lik*, *nõud/lik*, *püüd/lik*, *reet/lik*, *pet/lik*,
taht/lik, *heit/lik*, *sääst/lik*, *muut/lik*.

Ka sel juhul, kui tuletusalune verb on kahesilbilise vokaaltüvega, on verbitüvi adjektiiviliite ees lühenenud ühesilbiliseks:

kaeba/ma > *kaeb/lik*, *kõlba/ma* > *kõlb/lik*, *paindu/ma* >
paind/lik, *tõtta/ma* > *tõt/lik*, *kisku/ma* > *kisk/lik*, *taipa/ma* >
taip/lik, *leppi/ma* > *lep/lik*, *lõppe/ma* > *lõp/lik*.

-lik võib liituda ka esmavärtelistele astmevahelduseta tüvedele. Sellisel juhul liitub sufiks tüvevokaalile:

tähelepane/lik, *ava/lik*, *sobi/lik*, *vastutule/lik*, *sure/lik*,
päri/lik, *püsi/lik*.

Erandlikult on sufiks liitunud vokaaltüvele ka sõnades *näi/lik*, kus sõnatüve lühendamine pole vormilistel põhjustel võimalik, ja (*sõna*)*kuule/lik*.

Võõrtüvede puhul liitub *-lik* valdavalt konsonanttüvele. Et *-lik* moodustab võõradjektiive samade semantiliste mallide järgi kui omasõnugi, on alussõnadeks eelkõige isikut tähistavad võõrsõnad. Seetõttu on tüvestruktuuride hulgas juhtkohal *ist-* ja *er-*, *or-* lõpuliselised võõrsõnad:

humanist/lik, esseist/lik, konformist/lik, pianist/lik, anarhist/lik, monarhist/lik, sotsialist/lik, kapitalist/lik, feodalist/lik; organisaator/lik, psühhiaater/lik, reporter/lik, restauraator/lik, oraator/lik, novaator/lik.

Üsna tavalised on ka rõhulise vältevaheldusliku tugevaastmelise lõppsilbiga, isikut tähistavad võõrsõnad:

amatöör/lik, intelligent/lik, juveliir/lik, kolleeg/lik, president/lik, bürokraat/lik, katoliik/lik.

-lik ei esita alustüve koostisele erilisi nõudeid. Sufiks liitub ühesuguse kergusega nii juurele kui tuletatud tüvele. Semantilistel põhjustel on alussõnade hulgas ülekaalus isikut tähistavad tuletised, aga kuna muud adjektiivisufiksidsid liituvad tuletatud tüvedele suhteliselt harva, on alussõnade seas paljude eri sufiksile tuletisi:

us + lik: rahv/us/lik, tead/us/lik, õig/us/lik, kasva/t/us/lik

ndus + lik: kauba/ndus/lik, maja/ndus/lik, vara/ndus/lik

kond + lik: selts/kond/lik, piir/kond/lik, ühis/kond/lik

lane + lik > -las/lik: ing/las/lik, sport/las/lik, vägi/las/lik

nna + lik: kuninga/nna/lik, laul/ja/nna/lik, tart/la/nna/lik

tar + lik: sõbra/tar/lik, müü/ja/tar/lik, vürsti/tar/lik

ja + lik: õpe/ta/ja/lik, vali/tse/ja/lik, kisk/ja/lik

ik + lik: is/ik/lik, terv/ik/lik, tõus/ik/lik

ur + lik: sõd/ur/lik, reet/ur/lik, kahj/ur/lik, ränd/ur/lik

Muude sufiksile tuletistele liitub *-lik* juhuslikumalt.

-lik on astmehelduslik liide. Tema muud variandid on *-liku*, *-likku*, *-likk-*: *rahu/liku/d, rahu/likku/de, rahu/likk/e, rahu/likk/us.*

- jas

-jas on tänapäeva eesti keeles põhimõtteliselt produktiivne adjektiiviliide, kuigi tuletiste sagedus ei ole just suur. Liitega seostuvad selged tuletusmallid, nii et tarbe korral on alati võimalik moodustada sobiv juhutuletis.

Tähendus

Nagu *kas*-tuletiste puhul, nii mõjutab ka *jas*-tuletiste tähendust oluliselt see, milline on tuletusaluse sõna sõnaliik. Adjektiivitüvelisi *jas*-adjektiive käsitletakse peatükis 4.4.

Kõige arvukamalt on substantiivitüvelisi *jas*-adjektiive ja nad kõik on võrdleva tähendusega, väljendavad sarnasust alussõna korrelaadiga. Erinevalt võrdlustähendusega *lik*-tuletistest on *jas*-tuletiste alussõnaks enamasti konkreetseid, elutut objekti (sageli eset) tähistavad substantiivid ja tuletis viitab tavaliselt sarnasusele mingi füüsilise omaduse alusel:

siidjas, tornjas, muldjas, habejas, südajas, saagjas, sulgjas, paatjas, kamjas, gaasjas, haakjas, joonjas, juusjas, jõhvjas, kaarjas, keppjas, ketjas, kriitjas, küüsjas, lestjas, lookjas, niitjas, nõeljas, nooljas, nurkjas, nõörjas, paeljas, paberjas, peegeljas, puuderjas, pähkjas, püramiidjas, ratasjas, sametjas, sigarjas, soomusjas, haamerjas, kellukjas, liblikjas, alabasterjas, bituumenjas, spiraaljas, metaljas, labürintjas

Sarnasusele viitavad ka *jas*-liitelised deverbaalid, mida on küll vaid mõned:

helkjas, vooljas, pleekjas, kleepjas, tokerjas.

Vorm

Kõige sagedamini liitub *-jas* ühesilbilisele konsonantlõpulisele noomenitüvele. Vormimallide puhul ei ole vahet substantiivi- ja adjektiivitüvelistel tuletistel:

niit/jas, muld/jas, siid/jas, tõlp/jas

Esma- ja teisevälteline tuletustüvi on liite ees kahesilbiline ja vokaallõpuline, kuid selliseid tuletisi ei ole palju:

saba/jas, oda/jas, muna/jas, muda/jas, vedru/jas, delta/jas

Pikemate sõnade puhul võib *-jas* ees olla ka kahesilbiline konsonantlõpuline tuletustüvi:

kobar/jas, ümar/jas, puder/jas, lehvik/jas, kannel/jas

Kui vokaallõpuline alussõna on kahesilbiline ja kolmandavälteline verb, siis on tüvi sufiksi ees lühenenud. Tuletustüvi esineb ühesilbilisena ja konsonantlõpulisena:

kleepi/ma > kleep/jas, helki/ma > helk/jas, pleeki/ma > pleek/jas

Ka sel juhul, kui alussõnaks on *as*-lõpuline sõna, võib tuletustüvi olla lühenenud: kolmesilbilise alussõna korral alati, kaheasilbilise alussõna korral ebaregulaarsemalt:

liblikas > *liblik/jas*, *kellukas* > *kelluk/jas*, *põõsas* > *põõs/jas*, *hernes* > *hern/jas*, *aga hammas/jas*, *ratas/jas*.

Kolmandavärteliste kaheasilbiliste konsonantlõpuliste alussõnade välde on tuletustüves nõrgenenud:

peegel (III v.) > *peegel/jas* (II v.), *pähkel* (II v.) > *pähkel/jas* (II v.), *pulber* (III v.) > *pulber/jas* (II v.)

Ortograafia seisukohalt väärivad tähelepanu tuletised, kus konsonantühendi reegel muudab tuletustüve kirjapilti:

kamm > *kam/jas*, *uss* > *us/jas*, *tikk* > *tik/jas*, *rull* > *rul/jas*

-jas liitub harilikult juurtüvele. Vaid juhuslikult võib alussõnaks olla mõni idiomatiseerunud tuletis: *silml/us/jas*, *kalla/k/jas*.

Põhiliselt liitub *-jas* omatüvele. Võõrtüvele liitumine ei ole välistatud, kui see pearõhulisest silbist alates meenutab struktuurilt omasõna. Tuletusmallid on oma- ja võõrtuletiste puhul samad:

blond/jas, *bituumen/jas*, *spiraal/jas*, *labürint/jas*, *kristal/jas*

Liitel on vokaallõpuline variant *-ja*, mis esineb kõigis teistes vormides peale nominatiivi: *sulg/ja/t*, *sulg/ja/le*.

-v

-v on harva esinev adjektiiviliide, mille abil on tuletatud mõned substantiivitüvelised adjektiivid. Tuletised osutavad võrdlusele tuletusaluse substantiiviga, ega tähendus on idiomatiseerunud:

tugev, *lihav*, *terav*, *vägev*, *verev*

Tuletusaluseks on esmavärteline kaheasilbiline vokaallõpuline tüvi, astmevahelduslike alussõnade korral on tuletustüvi tugevas astmes ja muutunud türevokaaliga: *vägi* > *väge/v*, *tugi* > *tuge/v*.

Umbes teist samapalju leidub unikaaltüvelisi *v*-tuletisi, mille alussõna tänapäeva keeles enam ei tunta ja mis seetõttu on tänapäeva keele seisukohalt liigendamatud: *sorav*, *edev*, *lodev*, *kohev*, *mugav*, *põnev*.

Sufiksi vokaallõpuline variant on *-va*: *tera/va/d*.

4.3. Suhtetuletus

Eesti keeles on üks adjektiiviliide, mille funktsiooniks on märkida lokaalset suhet.

-mine

-mine on adjektiivisufiksina tänapäeva keeles ebaproduktiivne tuletusliide. Uute tuletiste moodustamist ei soodusta ka see, et alussõnade hulk on tähenduslikult piiratud.

Tähendus

-mine liitub kohta märkivatele substantiividele ja tuletised märgivad paiknemist ruumis:

otsmine, pindmine, külgmine, nurkmine, äärmine, tipmine, servmine, veermine.

Nendele vähestele ühiskeeles kasutatavatele tuletistele lisandub terminoloogia vallast väike hulk kehaosade nimetustest moodustatud anatoomiaga seotud termineid:

selgmine, rindmine, kõhtmine, roidmine, taldmine, pihkmine, neermine, rinnakmine, kaenalmine.

Et tuletised tähistavad paiknemist, siis moodustatakse neid ka orientatsiooniadverbidest. Adverbitüvelised tuletised võivad peale kohasuhete märkida ka ajasuhteid:

alumine, keskmine, pealmine, vaheline, eesmine, tagumine, seesmine, välimine, järelmine, eelmine, järgmine.

Vorm

-mine liitub enamasti ühesilbilisele kolmandavärtelisele konsonantlõpulisele tüvele:

külg/mine, ees/mine, järg/mine, pind/mine, sees/mine

Esmavärtelise alustüve korral on tuletustüveks kahesilbiline vokaallõpuline tüvi:

nina/mine, alu/mine, sise/mine, väli/mine, põhi/mine

Adverbitüveliste tuletiste korral on tuletustüveks mõnikord sobiva häälikulise struktuuriga lühenenud kinnistüvi:

alu/mine, tagu/mine, väli/mine, kesk/mine, järg/mine

Pikem konsonantlõpuline tuletustüvi on erandlik. Mõned sellised tuletised siiski on: *järel/mine, vahel/mine, rinnak/mine, kaenal/mine.*

Sufiksi variandid on *-mine*, *-mise*, *-mis*: *peal/mine*, *peal/mise/d*, *peal/mis/t*.

4.4. Modifitseeriv adjektiivituletus

Modifitseeriv adjektiivituletus tähendab niisugust kategooriasisest tuletusvahekorda, kus tuletusliide ei muuda tuletusaluse tähendust, vaid üksnes varjundab seda. Muude sõnaliikidega võrreldes on adjektiivituletusele iseloomulik, et tuletussüsteem väljendab põhiliselt üht modifitseerivat tähendust: peaaegu kõik adjektiivitüvest tuletatud sufiksilised adjektiivid on moderatiivse ehk vähendava tähendusega. Teine iseloomulik tunnus on see, et adjektiivituletus ei tunne üldse kategooriasisest muutetuletust: adjektiivitüveline adjektiivituletus on alati modifitseeriv, sõltumata liitest. Eesti keeles on kolm adjektiiviliidet, millel modifitseeriv funktsioon on primaarne. Peale selle tuletatakse vähendava tähendusega adjektiive ka selliste liidetega, mida pikemalt on juba käsitletud muude tuletusfunktsioonidega seoses.

-ke(ne)

Tähendus

-ke(ne) on puhtalt modifitseeriv liide, mis võib liituda nii substantiividele kui adjektiividele, muutmata alussõna liiki. Seega on ta ainus noomeniliide, millel on sama tähendusfunktsioon nii substantiivi- kui adjektiivituletuses. Tuletus on põhimõtteliselt produktiivne.

Adjektiividele liitudes annab *-ke(ne)* alussõnale vähendava tähenduse nagu kõik adjektiiviliited, aga deminutiivisufiksina lisab ta sellele veel ka emotsionaalse stiilivarjundi:

hellake, armsake, heldeke, väikseke, kallike, ahtake, kergeke, vaeseke, kehvake, väetike, viletsake, kidurake, põdurake, armetuke, õrnake, nõrgake, kõhnake, madalake, nõdrake, kitsuke, nooruke, lollike, narriku, hulluke, rumaluke

Vähendav tähendus puudub tuletistel *lühike, lähike, pisike, õhuke*. Siin on liitel üksnes sõnaliiki vormistav funktsioon, tuletised on idiomatiseerunud tähendusega.

Vorm

ke(ne)-sufiks liitub eranditult alussõna genitiivitüvele.

armsa/ke, hella/ke, kalli/ke, ahta/ke, lolli/ke, viletsa/ke

Enamasti on tuletistüvi kahesilbiline, pikematest sõnadest kasutatakse *ke(ne)*-tuletisi harva.

Mõnedel juhtudel lisandub *-ke(ne)* ette teine deminutiivisufiks *-u*, mis asendab sõna tüvevokaali:

örn : örna > örn/u/ke, nõrk : nõrga > nõrg/u/ke, kõhn : kõhna > kõhn/u/ke, nõder : nõdra > nõdr/u/ke, rumal : rumala > rumal/u/ke, kitsas : kitsa > kits/u/ke, noor : noore > noor/u/ke.

Mõnes sõnas lisab sufiks alussõnale kahtlev-küsiiva varjundi. Alussõnaks on sel juhul enamasti mingeid mõõdetavaid suursi tähistavad adjektiivid. Seda tüüpi sõnades on alati kaks deminutiiviliidet:

suur/u/ke, lai/u/ke, kõrg/u/ke, pik/u/ke, van/u/ke

-ke(ne) liitub enamasti omasõnalisele juurtüvele. Alussõnade seas võib leida ka üksikuid juhuslikke sufiksilisi adjektiive:

ilu/sa/ke, rõõm/sa/ke, põd/ura/ke

Nominatiivis esineb sufiks sagedamini ühesilbilisena ilma *ne*-lõputa. Muudes käänetes kasutatavad variandid on *-kese*, *-kes*: *arm/sa/kese/l, armsa/kes/t.*

-lane**Tähendus**

-lane on suhteliselt harva esinev ebaproduktiivne adjektiiviliide. Tuletisi on vaid kümnekond. Enamasti on tegemist adjektiivitüveliste tuletistega, kus *lane*-liitel on vaid modifitseeriv, alussõna tähendust pehmendav või vähendav varjund:

haiglane, kerglane, peenlane, täidlane

Idiomatiseerunud tähendusega on *väiklane* ja *õiglane*

Substantiivitüvest on moodustatud *aeglane*, numeraalitüvest *ühtlane* ja *kahtlane*. Needki on kõik tähenduslikult idiomatiseerunud.

Vorm

-lane liitub vaid ühesilbilisele tugevaastmelisele konsonantlõpuli-sele tüvele. Kui tuletusalune sõna lõpeb vokaaliga, lüheneb see liite ees lõpuvokaali võrra:

haige > haig/lane, õige > õig/lane, väike > väik/lane

Mõne astmevaheldusliku alussõna korral on tuletustüveks eri-laadne tüvevariant:

täis > täid/lane, üks > üht/lane, kaks > kaht/lane

Sufiksil on lisaks kaks varianti *-lase, -las*: *haig/lase/d, haig/las/t*

-ldane**Tähendus**

Ka *-ldane* on suhteliselt harvaesinev ebaproduktiivne adjektiiviliide. Enamasti on *ldane*-tuletised adjektiivitüvelised, milles liitel on modifitseeriv, vähendav tähendus:

vanaldane, lüheldane, õheldane, laialdane

Idiomatiseerunud tähendusega on adjektiivitüvelistest tuletistest *pikaldane*.

Tähenduselt eelmisele rühmale lähedased on ka adverbitüvelised *üksildane, väheldane, küllaldane* ning substantiivitüveline *liialdane*. Neis tuletistes ei tule sufiksi deminutiivsus nii selgelt esile. Kinnistüveline on *haruldane*.

Vorm

-ldane liitub kahesilbilisele esma- või teisevältelisele vokaallõpuli-sele tüvele. Muutuvate sõnade puhul on tuletustüveks enamasti genitiivitüvi:

pika/ldane, laia/ldane, vana/ldane, liia/ldane

Mõnel juhul on tüvi lühenenud ja läbi teinud vokaalimuutuse:

lühel/ldane, õhe/ldane

Liitel on variandid *-ldase, -ldas*: *haru/ldase/d, haru/ldas/t*.

-kas**Tähendus**

kas-liitelisi adjektiive moodustatakse nii substantiivsel kui adjektiivsel alusel. Substantiivitüvelisi *kas*-tuletisi käsitleti peatükis 4.1.

Adjektiivitüvelised *kas*-tuletised on otse vastupidise tähendusega kui substantiivitüvelised: nad osutavad, et juursõnaga mär-

gitud omadust esineb keskmiselt vähesemal määral. Regulaarselt moodustatakse seda tüüpi tuletisi värvinimetustest:

punakas, roosakas, lillakas, sinakas, rohekas, kollakas, hallikas, pruunikas, beežikas, oranžikas, kreemikas, tõmmukas, tumekas

Ka muudest omadussõnadest võib neid moodustada üsna vabalt, aga vaid vähesed neist (eeskätt maitseomadusi tähistavad) on aktiivselt kasutusel:

hapukas, kibekas, mõrukas, soolakas, läilakas, magekas, toorekas, tõmbakas, noorekas, halekas, pimekas, sulakas, vilukas, vanakas

Samalaadne tähendus on ka vähestel adverbitiivelistel *kas*-adjektiividel *püstakas, vildakas, vimmakas*.

Vorm

Nagu substantiivide nii ka adjektiivide puhul liitub *-kas* kahe-silbilisele vokaaltüvele, tavaliselt genitiivile:

pruuni/kas, roosa/kas, kreemi/kas.

Kui alussõna genitiiv on pikem kui kahe-silbiline (*eda*-adjektiivid), liitub *-kas* kahe-silbilisele nominatiivtüvele:

hõbe/kas, hele/kas, tume/kas, pime/kas

Tuletatud alussõnade puhul liitub *-kas* sufiksi võrra lühenenud juurtüvele:

puna/kas, sina/kas, kolla/kas, rohe/kas

-jas

Tähendus

Ka *jas*-liitelisi adjektiive moodustatakse nii substantiividest kui adjektiividest. Substantiivitiivlisi *jas*-adjektiive käsitleti peatükis 4.2.

Adjektiivitiivlisi *jas*-tuletisi on substantiivitiivelistest tunduvalt vähem, samuti ei ole see tuletusmall tänapäeva keeles enam produktiivne, uusi tuletisi ilmselt juurde ei moodustata. Omadussõnatüvele liitudes on *jas*-liitel modifitseeriv tähendus, tuletised väljendavad alussõnaga märgitud omaduse vähesust, nagu muudki deadjektiivsed adjektiivid:

laugjas, hõrkjas, blondjas, lägjas, tihkjas, ümarjas, sünkjas, mõrkjas, erkjas, järskjas, lauskjas, rõskjas, tuhmjas,

pruunjas, tõlpjas, violetjas, elastjas, mustjas, valkjas, kumerjas

Adverbitüvest on samas tähenduses *püstjas* ja *kikjas*.

Vorm

-jas liitub põhiliselt kahesuguse tüvestruktuuriga adjektiividele. Kui alussõnaks on ühesilbilise nominatiiviga lõpukaolised kolmandavärtelised adjektiivid, liitub *-jas* nominatiivi tüvele:

erk/jas, mõrk/jas, tuhm/jas, must/jas

Teine adjektiivitüüp, millele *-jas* liitub, on kolmandavärtelised e-lõpulised adjektiivid. Selline tüvi lüheneb *jas*-liite ees eelmise rühmaga sarnaseks kolmandavärteliseks ühesilbiliseks tuletustüveks:

lääge > lääg/jas, tihke > tihk/jas, ruske > rusk/jas, röske > rösk/jas, valge > valk/jas.

Erandliku tuletustüvega on *ümar/jas* ja *kumer/jas*.

Üksikud võõrtüvelised adjektiivid sarnanevad struktuurilt oma tuletistega: *elast/jas, violet/jas*.

Muud mallid

Üksikuid adjektiivitüvelisi vähendava tähendusega adjektiive on tuletatud veel järgmiste liidetega, mida pikemalt on käsitletud varasemates peatükkides:

-ne: *uus > uud/ne, arg/ne, tühi/ne, vähe/ne*

-lik: *pik/lik, rikka/lik, arg/lik, kurb/lik, õndsas/lik, tuttav/lik*

-s: *vagu/s, erga/s, ihnu/s*

-ik: *kumer/ik, ümar/ik, harv/ik, kidur/ik, kõver/ik, laus/ik, pugalt/ik, sõmer/ik, hämar/ik*

5. ADVERBID

Adverbid on koostiselt väga kirju sõnaliik. Nende hulgas on hulgaliselt liigendamatuid sõnu, milles tänapäeva keele seisukohalt ei ole mingeid morfoloogilisi sõnaosi peale juure: *kohe, otse, eile, juba, veel, kinni, taga, küll*.

Mitmed adverbid on käändsõnade kivilinenud vormid, mis ei kuulu enam käändeparadigmasse ja on tähendusegi poolest leksikaliseerunud. Näiteks *korra*ks ja *viima*ks on translatiivivormid, *seni(ni)*, *pärani*, *tänini*, *pilgeni* on terminatiivivormid. Mitmeid vanu käändeid ei loeta tänapäeval enam üldse kääneteks ja nende üsna regulaarseidki vorme peetakse adverbideks. Selliseid käändeid on näiteks instruktiiv: *paljapäi, kinnisilmi, avasüli, ammuli-sui*.

Adverbid loetakse muutumatute sõnade hulka, hoolimata sellest et on olemas selliseidki adverbiridu nagu *ette — ees — eest, kokku — koos — koost, välja — väljas — väljast, sisse — sees — seest, alla — all — alt, kaugele — kaugel — kaugelt, poole — pool — poolt, sinna — seal — sealt, keskele — keskel — keskelt* jne. Neil sõnadel puudub siiski enamik vorme, nende hulgas olulisimana nominatiiv.

Võrdlusastmed on omased eelkõige adjektiividele, aga ka mõned adverbid võivad kompareeruda: *kaugel — kaugemal — kaugemal, ahnelt — ahnemalt — ahneimalt*.

Hulgaliselt on adverbe moodustatud liidete abil teistest sõnaliikidest, eelkõige adjektiividest, aga mõnevõrra ka substantiividest ja verbidest. Kuna määrsõnade käändevormid ei ole regulaarsed muutevormid, siis ei ole alati selget ja ühemõttelist piiri määrsõnadena esinevate käändevormide ja tuletatud määrsõnade vahel. Üldiselt siiski kolmes kohakäändes esinevaid adverbivorme tuletatud adverbideks ei peeta ja käändelõppe tuletusliideteks ei arvata. Pealegi on need vaegvormid enamasti säilitanud lokaalse tähenduse ja kohakäänete funktsiooni.

Küll aga loetakse tänapäeva keele seisukohalt tuletusliideteks mõningaid ajaloolisi käändelõppe, juhul kui vastav kääne ja

käändelõpp tänapäeva käändeparadigmas enam ei esine (näiteks prolatiivilõpp *-tsi*).

Tähenduslikult kuulub enamik tuletatud adverbe viisiadverbide hulka, üsna sageli märgivad tuletised ka asendit ja seisundit, harvem kohta või aega.

Vormiliselt liitub enamik sufikseid juurtüvele (*kiire/sti, nina/li, reede/ti*). Tuletatud tüvele võib vabalt liituda vaid *-lt* (*rahu/liku/lt, tormi/lise/lt, edu/ka/lt*) ja vaid harvadel erandjuhtudel mõni muu sufiks (*arva/tava/sti, võrd/le/misi*).

Tuletusliikide poolest on adverbituletus piiratum võrreldes muude sõnaliikide tuletussüsteemidega. Adverbe tuletatakse süstemaatiliselt üksnes teistest sõnaliikidest, regulaarset kategooriasisest tuletust ei ole — ei modifitseerivat ega muudetuletust. Adjektiividest adverbide tuletamist võib pidada süntaktiliseks sõnatuletuseks — *lt-* ja *sti-*liite funktsiooniks on üksnes muuta sõnaliiki, vormistada adjektiiv adverbiks, kui süntaktiline positsioon lauses seda nõuab: *kiire jook* > *jookseb kiiresti, järsk ütlemine* > *ütleb järsult*. Need kaks on ka ainsad suure produktiivsuse ja sagedusega adverbiliited. Leksikaalse semantika järgi on *lt-* ja *sti-*tuletised viisiadverbid. Piiratud produktiivsuse ja kasutusala ning väiksema sagedusega on *-mini, -ti, -li, -kil(e), -l*. Ebaproductiivsed ja suhteliselt vähese hulga idiomatiseerunud tuletistega on *-vil(e), -vel(e), -stikku, -kuti, -kesi, -ldi, -si, -tsi, -ldasa*.

Tuletusvahekorra järgi alussõna ja tuletise vahel võib adverbituletuses tinglikult eristada kaks tuletustüüpi: viisituletus ja suhetuletus. Viisituletus hõlmab peamiselt adjektiivide ja adverbide ning verbide ja adverbide tuletusvahekordi. Suhtetuletuse alla on koondatud muud suhteid väljendavad tuletised. Eesti keeles võidakse adverbituletusega viidata eeskätt määralistele ja ruumilistele suhetele. Täpsem tähendusvarjund sõltub alussõna semantikast. Alussõnadeks on peamiselt substantiivid, harvem verbid. Sageli on selle rühma tuletised idiomatiseerunud. Piiri kahe tuletustüübi vahel tuleb pidada tinglikuks sellepärast, et adverbide ebamäärase süntaktilis-semantilise funktsiooni tõttu ei ole hõlpus ega alati võimalikki eristada teineteisest adverbi derivatiivset tähendust ja leksikaalset tähendust. Adverbide leksikaalne kirjeldus ja liigitus on ka traditsioonilises grammatikas toetunud rohkem süntaktilisele funktsioonile kui semantikale.

5.1. Viisituletus

Viisituletisi moodustatakse adjektiivide ja verbide baasil. Alussõna väljendab omadust või tegevust, tuletis tähistab alussõnaga märgitud mingi teise tegevuse toimumis- või sooritusviisina.

-lt

-lt on tänapäeva eesti keeles produktiivseim adverbiliide. Kõige sagedamini liitub *-lt* adjektiivile, harvem verbi partitsiibile ja mõnel juhul ka substantiivile. Adjektiivitüveline tuletus on grammatiline: süntaktiline positsioon lauses määrab *lt*-tuletiste kasutamise.

Tähendus

Adjektiividest moodustatud *lt*-adverbid tähistavad enamasti viisi. Tegelikult võib pidada sufiksit sel juhul lihtsalt sõnaliigi vormistajaks, sest alussõnaks on enamasti laadi märkiv adjektiiv ning sama tähendus kandub üle ka tuletisele:

ahnelt, aralt, julmalt, järsult, karmilt, kiirelt, noorelt, rängalt, tervelt, tühjalt, õrnalt, pööraselt, uniselt, uduselt, täpselt, lihtsalt, alandlikult, teadlikult, isiklikult, kangelaslikult, ajalooliselt, kriitiliselt, jõuliselt, kahemõtteliselt, vaevaliselt, aeglaselt, õiglaselt, väiklaselt, laialdaselt, õhukeselt, keskmiselt, peamiselt, arutult, edutult, kasutult, mõtlematult, arvukalt, innukalt, viisakalt, rõõmsalt, põgusalt, lapsikult, kõledalt, ägedalt.

Seda laadi *lt*-tuletised on kõige üldisemalt kasutatavad, neid võib konteksti nõuetele vastavalt moodustada juhutuletistena kõigist sobiva tähendusega adjektiividest.

Adjektiivitüvelistele sisuliselt lähedased on ka verbide partitsiipidest moodustatud *lt*-adverbid. Alussõnadeks sobivad eelkõige adjektiviseerunud tähendusega partitsiibid, aga ka muud, mis väljendavad omadust ja seisundit, mitte tegevust.

Kõige vabamalt moodustatakse tuletisi oleviku partitsiipidest:

meeldivalt, eelnevalt, elavalt, hiilgavalt, iseseisvalt, jaatavalt, küsivalt, sissejuhatavalt, käskivalt; arusaadavalt, kuuldavalt, jäädavalt, tuntavalt, kardetavalt, märgatavalt, nähtavalt, mõistetavalt, käegakatsutavalt, tähelepandivalt, vaieldavalt, võrreldavalt.

nud-partitsiipidest sobivad *lt*-adverbide alussõnadeks eelkõige intransitiivsete verbide adjektiviseerunud *nud*-partitsiibid:

jultunult, haavunult, hirmunult, joobnult, kibestunult, resigneerunult, süvenenult, veendunult, vilunult, tagasitõmbunult, väsinult, puhanult, ehmunult, surnult, hämmastunult.

Nagu oleviku partitsiipide puhul, nii on ka tuleusaluseks sobivate *nud*-partitsiipide ring mõnevõrra laiem kui täielikult adjektiviseerunud kesksõnad. *lt*-adverbe saab moodustada ka muude protsessi- ja seisundiverbide *nud*-partitsiipidest:

*uimnult, ärganult, söönult, uppunult, muutunult, selgine-
nult, liitunult, ühinenult, tuhmunult, mehistunult, murdunult,
veendunult, nurjunult, ebaõnnestunult, külmunult.*

lt-adverbe saab moodustada ka transitiivsete verbide *tud*-partitsiipidest. Kõige paremini sobivad selleski rühmas alussõnadeks adjektiviseerunud *tud*-partitsiibid, aga mõnevõrra ka muud seisundi- ja protsessiverbide *tud*-kesksõnad:

rõhutult, sunnitult, tehtult, ettekavatsetult, mahajäetult, erutatult, hingestatult, kaalutult, kergendatult, löödult, kokkuvõetult, laialipillatult, põhjendatult, organiseeritult, varjatult, ümberpöördult, halvatult, kaetult, läbimõeldult.

Mõnevõrra on *lt*-liitelisi adverbe moodustatud ka substantiividest. Täheenduse poolest märgivad sellisedki tuletised enamasti viisi, kuid mõnedel juhtudel, sõltuvalt alussõna tähendusest, ka aega või määra. Substantiivitüvelised tuletised on idiomatiseerunud tähendusega.

ajalt, hoobilt, jaolt, joonelt, küllalt, naljalt, nimelt, osalt, silmalt, vaevalt.

Substantiividest on moodustatud ka tüvekordusega adverbe, kus tuletus on põimunud liitsõnamoodustusega:

aeg-ajalt, kord-korralt, päev-päevalt, tund-tunnilt, aasta-aastalt, järk-järgult, leht-lehelt, samm-sammult, aste-astmelt.

Viimati nimetatud tuletusmall on produktiivne (erinevalt muudest substantiivitüvelistest *lt*-adverbidest) ja selle järgi võib konteksti nõuetele vastavalt moodustada liitadverbe üsna vabalt.

Vorm

-*lt* liitub põhiliselt adjektiivitüvele. Vähemal määral sobib tuletusaluseks ka verbi partitsiip, veel harvem substantiiv. Sufiks liitub

eranditult vokaaltüvele. Nii adjektiivide kui ka substantiivide puhul on tuletustüveks genitiivi tüvi:

julma/lt, järsu/lt, tühja/lt, õrna/lt, osava/lt, siira/lt, nalja/lt
Kinnistüvelised on *ainu/lt* ja *esma/lt*.

-lt liitub vabalt ka tuletatud adjektiividele. Tuletusaluseks sobivad järgmiste liidetega adjektiivid:

ne + lt > -se/lt: uni/se/lt, udu/se/lt, kinni/se/lt, aasta/se/lt
line + lt > -lise/lt: keele/lise/lt, jõu/lise/lt, vaeva/lise/lt
lane + lt > -lase/lt: õig/lase/lt, aeg/lase/lt, üht/lase/lt
mine + lt > -mise/lt: kesk/mise/lt, pea/mise/lt, järg/mise/lt
lik + lt > -liku/lt: õnne/liku/lt, tege/liku/lt, is/ik/liku/lt
ke(ne) + lt > -kese/lt: kehva/kese/lt, õhu/kese/lt
ldane + lt > -ldase/lt: pika/ldase/lt, haru/ldase/lt
kas + lt > -ka/lt: edu/ka/lt, jõu/ka/lt, puna/ka/lt, ande/ka/lt
jas + lt > -ja/lt: piim/ja/lt, us/ja/lt, must/ja/lt
tu + lt > -tu/lt: aru/tu/lt, mõtte/tu/lt, mõt/le/ma/tu/lt
s + lt > -sa/lt: rõõm/sa/lt, hool/sa/lt, tõrk/sa/lt, õõn/sa/lt

Et adjektiivina võib esineda ka verbi partitsiip, siis liitub *-lt* üsna vabalt ka kesksõna tunnusele:

v + lt > -va/lt: meel/di/va/lt, iseseis/va/lt
tav + lt > -tava/lt: arusaa/dava/lt, jää/dava/lt, mõiste/tava/lt
nud + lt > -nu/lt: ehmu/nu/lt, veen/du/nu/lt, vilu/nu/lt
tud + lt > -tu/lt: rõhu/tu/lt, hinge/sta/tu/lt, läbimõt/el/du/lt

Tuletusliitega *-lt* saab moodustada adverbide ka adjektiivide komparatiivivormidest. *lt*-tuletiste moodustamine on vaba kõigi adjektiivide ja adjektiviseerunud verbipartitsiipide komparatiivivormidest, millest üldse saab võrdlusastmeid moodustada:

m + lt > -ma/lt: pike/ma/lt, kavala/ma/lt, korra/liku/ma/lt,
aeg/lase/ma/lt, menu/ka/ma/lt, aru/tu/ma/lt püsi/va/ma/lt,
kuul/da/va/ma/lt, jultu/nu/ma/lt, põhje/nda/tu/ma/lt.

-sti

-sti on teine sagedasem adverbiliide *-lt* järel. *sti*-liitelisi adverbide on siiski tunduvalt vähem kui *tu*-liitelisi, põhjuseks *sti*-liite suuremad piirangud alussõna struktuuri suhtes.

Tähendus

Valdav osa *sti*-liitelisi adverbe väljendab viisi, olles tähenduselt kattuvad või lähedased *lt*-adverbidega. Vanemas eesti kirjakeeles on *sti*-liitelisi adverbe olnud kasutusel rohkem, kuid tänapäeval on vabamate tuletusvõimalustega *lt*-liide suure osa *sti*-adverbe kasutusest välja tõrjunud, nii et mitmete *sti*-adverbidega kaasneb arhailine stiilivarjund.

ahnesti, halvasti, hästi, hullusti, kenasti, kiiresti, kurjasti, kõvasti, kärmesti, lollisti, pahasti, rängasti, sandisti, targasti, tublisti, vahvasti, valesti, valjusti, kehvasti, hoogsasti, kenakesti, kaunikesti, tugevasti, mugavasti, osavasti, vägevasti, odavasti, palavasti, hämarasti, jõhkrasti, veidrasti, usinasti, kavalasti, kindlasti, rumalasti, räbalasti, hirmsasti, hoolsasti, ilusasti, ladusasti, julgesti, kangesti, õigesti, kergesti, haledasti, muhedasti, toredasti.

Vaid üksikud adjektiivitüvelised *sti*-tuletised on idiomatiseerunud mingis muus tähenduses: *uuesti* ja *vanasti* väljendavad aega, *liiassti*, *suuresti* ja *täiest* väljendavad määra. Individuaalse tähendusega on *hüvasti*.

Omaette rühma moodustavad verbi impersonaali oleviku partisiiptide alusel moodustatud *sti*-adverbid, mille ühiseks tähendusvarjundiks on väljendada ebakindlust, kõhklust:

arvatavasti, eeldatavasti, kahetsetavasti, kavatsetavasti, kuuldavasti, loodetavasti, nähtavasti, mäletatavasti, oletatavasti, oodatavasti, teatavasti, usutavasti, öeldavasti.

sti-adverbide hulgas on vaid üksikuid substantiivitüvelisi tuletisi. Need on tähenduselt idiomatiseerunud: *hädasti*, *ilusti*, *tõesti*.

On ka väike rühm adverbe, millele *-sti* liitub. Need erinevad tähenduse poolest üsna vähe alussõnadest:

kogunisti, hulganisti, läbinisti, poolenisti, tervenisti

Vorm

Enamasti liitub *-sti* adjektiivi genitiivikujulisele vokaaltüvele. Tuletuse aluseks on criti sageli *e*-lõpulised adjektiivid:

haleda/sti, heleda/sti, kareda/sti, kibeda/sti, maheda/sti, laheda/sti, muhedast, nobeda/sti, sageda/sti, sileda/sti, tigateda/sti, tiheda/sti, toreda/sti;

õige/sti, helge/sti, julge/sti, kange/sti, kerge/sti, kõrge/sti, lahke/sti, priske/sti, raske/sti, rohke/sti, selge/sti, sirge/sti, uhke/sti, vinge/sti

Eriti *eda-lõpulistele* adjektiividele liituv *-sti* tundub olevat produktiivne tuletusmall, mille abil saab vajaduse korral üsna vabalt moodustada selliseidki *sti*-adverbe, mida õigekeelsussõnaraamat ei esita.

Ka muude adjektiivide puhul liitub *-sti* genitiivikujulisele tuletustüvele:

halva/sti, lolli/sti, valju/sti, suure/sti, sandi/sti, hämara/sti, usina/sti, osava/sti

Enamasti liitub *-sti* tänapäeva keele seisukohast lihttüvele. Tõsi, tuletusaluste tüvede seas on rohkesti ajaloolisi tuletisi (nagu *e-lõpulised* adjektiivid), kuid tänapäeva keele seisukohalt on need liigendamatud. Morfoloogiliselt liigenduvatest tuletistest sobivad *sti*-liiteliste adverbide alussõnadeks vaid *s-* ja *v*-liitelised adjektiivid:

s + sti > -sa/sti: arm/sa/sti, rõõm/sa/sti, ilu/sa/sti, au/sa/sti, hirm/sa/sti, hool/sa/sti

v + sti > -va/sti: tera/va/sti, tuge/va/sti, väge/va/sti

Verbivormidest liitub *-sti* *tav-partitsiibi* genitiivivormile:

tav + sti > -tava/sti: arva/tava/sti, kuul/dava/sti, ole/ta/tava/sti, näh/tava/sti

Adverbitüvelistes tuletistes on *-sti* liitunud kolmesilbilisele tuletustüvele, mis vormiliselt kujutab endast kivilinenud terminatiivivormi:

kogu/ni/sti, hulga/ni/sti, terve/ni/sti, poole/ni/sti

Komparatiivivorm on tuletustüveks sõnas *ena/ma/sti*.

***sti-* ja *lt-*verbide vahetõrje**

lt-adverbe on tänapäeva eesti keeles kasutusel tunduvalt rohkem kui *sti*-liitelisi. Enamik tuletatud adjektiive sobib ainult *lt*-liiteliste adverbide alussõnadeks:

arglikult, püüdliselt, arvuliselt, energiliselt, massiliselt, kaeblikult, mõrkjalt, tuhmjalt, veerjalt, isukalt, võidukalt, taibukalt.

Ainult *lt*-adverbe saadakse *v-*, *nud-* ja *tud-*partitsiipidest:

elavalt, haaravalt, kibestunult, veendunult, vilunult, rõhutamalt, summutatult, tehtult.

Ka adjektiivide komparatiivivormid sobivad ainult *lt*-liiteliste adverbide alussõnadeks:

julgemalt, lollimalt, lühemalt, madalamalt.

On üksikuid juuradjektiive, millest kasutatakse eeskätt *sti*-adverbe:

hästi, hüvasti, pahasti, halvasti, sandisti, kenasti

Ka substantiivitüveliste adverbide puhul ei ole *sti*- ja *lt*-tuletistel kokkulangemisi. Kummagi sufiksi liitumiseks substantiivitüvele ei ole küll kindlaid semantilisi ega vormilisi tingimusi, aga ühestki substantiivitüvest ei ole moodustatud nii *sti*- kui *lt*-tuletist. Vrd. *ajalt, hoobilt, vaevalt, naljalt, aga ilusti, hädasti, tõesti*.

Küllalt suur on siiski ka nende adjektiivide rühm, millest on võimalik adverbe tuletada nii *lt*- kui *sti*-liite abil. Enamik sellistest *lt*- ja *sti*-adverbidest on tänapäeva keeles samatähenduslikud: *julgelt ja julgesti, kiirelt ja kiiresti, kurjalt ja kurjasti, palavalt ja palavasti, mugavalt ja mugavasti*.

Selge tähenduserinevus on mõnede *tav*-partitsiipide alusel moodustatud *sti*- ja *lt*-adverbi vahel: *kuuldavalt ja kuuldavasti, nähtavalt ja nähtavasti, usutavalt ja usutavasti*.

Ka mõnede adjektiivitüveliste tuletiste puhul võib täheldada tähenduserinevust, kui *sti*-liitelise adverbi tähendus on idiomatiseerunud: *hapralt ja haprasti* 'halvasti', *kangelt ja kangesti* 'väga', *kergelt ja kergesti* 'hõlpsasti', *kindlalt ja kindlasti* 'tingimata', *kõvalt ja kõvasti* 'valjusti, väga', *parajalt ja parajasti* 'just siis', *suurelt ja suuresti* 'eriti', *tublilt ja tublisti* 'palju', *uult ja uuesti* 'jälle', *valjult* 'ka: rangelt' ja *valjusti* 'häälekalt'.

-mini

Eesti õigekeelsussõnaraamat pakub ainult mõnenteist *mini*-liitelist adverbi, aga tegelikult on see tuletusmall tänapäeva eesti keeles produktiivne ja võimaldab moodustada adverbe üsna vabalt.

Tähendus

Adjektiivitüvest moodustatud *mini*-liitelised adverbid on seotud *sti*-adverbidega ja tähenduse poolest võib neid pidada *sti*-adverbide komparatiivivormideks. Vormiliselt *sti*- ja *mini*-liiteliste adverbide vahel siiski mingit otsest tuletusvahekorda ei ole. *mini*-

tuletisi võib moodustada samadest adjektiividest kui viisi näitavaid *sti*-adverbegi:

*halvemini, kiiremini, kurjemini, kõvemini, lollimini, ränge-
mini, targemini, valjemini, mugavamini, odavamini, kindla-
mini, kavalamini, hirmsamini, kergemini, õigemini, julge-
mini, toredamini.*

Neist adjektiividest, millest moodustatud *sti*-adverbid on idiomatiseerunud tähendusega (*uuesti, vanasti, suuresti, liiasti, täiesti, hüvasti*) ei saa *mini*-liitelisi adverbide moodustada. Samuti ei moodustata *mini*-liitelisi adverbide nende *sti*-adverbide kõrvale, mille aluseks on verbi partitsiibid, substantiivid või adverbid (*arvavasti, nähtavasti, tõesti, hädasti, kogunisti, hulganisti*).

Adverbitüvele võib *-mini* küll liituda, aga sellistel tuletistel puudub *sti*-liiteline rööptuletis. Tuletusaluseks on enamasti aega märkivad adverbid ja tuletisedki märgivad ajalisi suhteid. Alussõna suhtes on *mini*-tuletis selleski rühmas komparatiivse tähendusega:

hiljemini, ennemini, varemini, rutemini, kauemini, harvemini, tasemini.

Nagu näha, ei erine adverbitüvest moodustatud *mini*-liiteliste adverbide tähendus märgatavalt tuletusaluse adverbi komparatiivivormi tähendusest.

Sellesse tähendusrühma kuulub ka üksikuid adjektiivitüvelisi tuletisi, kui adjektiiv väljendab ajalisi suhteid:

sagedamini, tihedamini.

Komparatiivne tähendus puudub tuletisel *segamini*.

Vorm

-mini liitub kahe- või kolmesilbilisele adjektiivile või adverbi tüvele.

Adjektiivse tuletusaluse korral on tuletustüvi genitiivikujuline:

*lollu/mini, kindla/mini, hirmsa/mini, toreda/mini,
kavala/mini*

Seosele komparatiiviga viitab asjaolu, et tüvevokaal *a* või *u* muutub *e*-ks samadel tingimustel nagu komparatiivi tunnuse ees:

halb : halva > halve/mini, kuri : kurja > kurje/mini, kõva > kõve/mini, vali > valju > valje/mini.

eda-adjektiivide puhul ei ole liitumisviis järjekindel. Enamasti on liite ees küll kolmesilbiline genitiivitüvi, aga on ka erandeid:

toreda/mini, sageda/mini, aga tihe/mini

Ka adverbitiivelistest *mini*-tuletistest puhul on tuletustüvi sama kui komparatiivil:

hilja : *hilje/m* > *hilje/mini*, *vara* : *vare/m* > *vare/mini*, *rutu* : *rute/m* > *rute/mini*, *kaua* : *kaue/m* > *kaue/mini*, *tasa* : *tase/m* > *tase/mini*.

Kinnistüveline tuletis on *pige/mini*. See on rööpne samast tüvest moodustatud komparatiivivormiga *pigem*, aga sõnal puudub algvõrre.

-misi

-misi on keskmise esinemissagedusega sufiks, mille abil tuletatakse adverbe põhiliselt verbitüvest, mõnevõrra vähem substantiividest ja vaid üksikjuhtudel adjektiivi- või adverbitiivest.

Tähendus

Suurem hulk *misi*-liitelisi adverbe on tuletatud verbist. Selle rühma tuletised märgivad enamasti viisi, sarnanedes tähenduse poolest mõnevõrra *des*-vormiga:

kobamisi, undamisi, ründamisi, kordamisi, libamisi, vilksamisi, tibamisi, vihjamisi, pilkamisi, tõnkamisi, vilamisi, aimamisi, ruttamisi, riivamisi, salvamisi, arvamisi, sundimisi, tingimisi, hiilimisi, vindumisi, haukumisi, silumisi, juhtumisi, sattumisi

Tuletatud alusel:

naljatamisi, oletamisi, mäletamisi, viivitamisi, lohistamisi, võrdlemisi, kahtlemisi, vaheldumisi

misi-adverbide moodustusmall on tänapäeva keeles mingil määral produktiivne ja vajaduse korral võib verbist moodustada sobiva juhutuletise.

Samasse tähendusrühma kuuluvad ka mõned idiomatiseerunud noomenitiivelistest tuletised:

hädamisi, aegamisi, härgamisi, pikkamisi, laugemisi, endamisi

Adverbitiivetele on *-misi* liitunud tuletises *salamisi*.

Tunduvalt väiksem rühm *misi*-tuletisi märgib asendit. Tuletised on põhiliselt substantiivitiivelistest ja tähendusvarjundi määrab eelkõige alussõna tähendus:

jadamisi, ridamisi, külgemisi, järgemisi, kihtimisi

Sellesse tähendusrühma kuulub ka mõningaid adverbitiivelisi tuletisi: *vastamisi*, *ristamisi*

Vorm

-misi liitub kahesilbilisele, harvem kolmesilbilisele vokaaltüvele. Astmevahelduslike alussõnade korral on tuletustüvi tugevas astmes. Kõige suurem rühm tuletisi on verbidest. Tuletustüveks on *ma*-infinitiivi tüvi:

unda/ma > unda/misi, korda/misi, vihja/misi, rutta/misi, sundi/misi, tingi/misi, hauku/misi, sattu/misi

Ka noomenite puhul on tuletusliite ees tugeva astme vokaaltüvi:

aega/misi, pikka/misi, enda/misi, rida/misi, külge/misi

Adverbitiivelisi tuletisi on vaid üksikuid, aga ka siin on tuletusaluseks kahesilbiline kolmandavärteline vokaaltüvi:

vasta/misi, rista/misi

Verbaalse alustüve korral võib *-misi* liituda ka tuletatud tüvele:

ta + misi: nalja/ta/misi, ole/ta/misi, viivi/ta/misi, mäle/ta/misi

le + misi: võrd/le/misi, kaht/le/misi

du + misi: vahel/du/misi

-l

Tähendus

-l on produktiivne adverbisufiks, mille abil tuletatakse adverbe põhiliselt loodushääli väljendavatest substantiividest. Tuletised märgivad viisi:

krabinal, kribinal, kobinal, lobinal, robinal, klõbinal, krõbinal, ladinal, padinal, ludinal, laginal, klõginal, käginal, kahinal, lahinal, pahinal, vihinal, kohinal, lohinal, vuhinal, kõhinal, kähinal, vilinal, kolinal, kulinal, vulinal, kõlinal.

Mõned tuletised seostuvad pigem teatud liikumist kui hääli tähistavate deskriptiivsete substantiividega. Täenduselt märgivad needki viisi:

libinal, kubinal, võbinal, pudinal, vudinal, võdinal, loginal, värinal, tärinal

Semantiliselt erineva tuletustüvega on seotud *õhinal*

Vorm

l-tuletisi moodustatakse vaid üht tüüpi alussõnadest. Tuletusaluseks sobivad *ise*-liitelistest verbidest moodustataud *n*-substantiivid, nii et moodustub tuletusrida:

mür/ise/ma > mür/i/n > mür/i/na/l.

Tuletusmall on produktiivne nagu ka *ise*- ja *n*-tuletiste moodustamine, s.t. praktiliselt saab igast *ise*-liitelisest verbist moodustada *n*-liitelise substantiivi ja sellest omakorda *l*-liitelise viisiadverbi.

Ainus erand on *õhi/na/l*, millega ei seostu samatüvelist *ise*-verbi.

-ti

Eesti keeles on kahesugust adverbiliidet *-ti*. Erinevad on nii semantilised, morfoloogilised kui isegi fonoloogilised tuletusmallid. Viisiadverbide hulka kuuluvad onomatopoeetilisest, loodushääli jälgendavatest tüvedest saadud *ti*-tuletised. See tuletusmall on produktiivne:

mürtsti, niuhti, lopsti, plaksti, mauhti, mütsti, prõksti, viuhhi, vilksti, sopsti, karmauhti;
sumdi, klõmdi, klirdi, kõldi, kõmdi, põmdi, prõmdi, vurdi

Sufiks liitub ühesilbilisele konsonantlõpulisele tüvele ja tal on kaks varianti: helitule konsonandile liitub *-ti*, helilisele konsonandile *-di*:

plaks/ti, mürts/ti, viuh/ti, krooks/ti, mauh/ti;
klõm/di, põm/di, vur/di, kõl/di

-si

-si on ebaproductiivne sufiks, mille abil on tuletatud väike hulk eri tähendusega idiomatiseerunud adverbe. Suurema rühma moodustavad viisi märkivad tuletised:

jalg/si, varg/si, vägisi, ilmsi, silmsi, vagusi

Liikumisteed tähistavad *maisi* ja *jäisi*. Raskesti kirjeldatava tähendusega on *si*-tuletised *edasi*, *tagasi*, *ühtlasi*.

-si võib liituda nii vokaal- kui konsonantlõpulisele tüvele. Käändsõnade puhul on tuletustüvi tugevas astmes.

Tuletustüveks on kas ühesilbiline kolmandavärteline konsonanttüvi (*jalg/si*, *varg/si*, *silmsi*, *ilm/si*) või kahesilbiline esma-

välteline vokaaltüvi (*vägi/si, vagu/si, eda/si, taga/si*). Enamasti on tuletustüveks käändsõna nominatiiv (*jalg/si, vägi/si, ilm/si, silm/si*). Adverbitüvest on moodustatud *taga/si*, kinnistüvelised on *varg/si, vagu/si* (vrd. *vagu/ne*), *eda/si*. Erandliku vormiga on ka *ühtla/si*, millel on seos adjektiiviga *ühtlane*.

-ldi

-ldi on ebaproduktiivne adverbisufiks, mille abil on moodustatud väike rühm erineva tähendusega idiomatiseerunud adverbe. Kui neil üldse on mingit ühendavat semantilist tunnust, siis kõige üldisemalt väljendavad nad viisi:

ajaldi, eraldi, meeleldi, pooleldi, areldi, närveldi

Tuletusaluseks on käändsõna kahesilbiline nõrgaastmeline vokaaltüvi: *aja/ldi, meele/ldi, poole/ldi*.

Sama häälikulise struktuuriga on ka muutumatu tüvega *era/ldi*.

Adjektiivitüvede korral on tüve *a* asendunud *e*-ga:

arg : ara > are/ldi, närb : närva > närve/ldi.

Ilmselt verbitüvega on seotud *liigeldi-loogeldi*, aga seda sõna on võimalik interpreteerida ka *di*-liitelisena (vrd. *liik/le/ma : liig/el/da, look/le/ma : loog/el/da*). Oma kahesilbilise konsonant-tüvega oleks ta küll erandlik ka tolles rühmas.

5.2. Suhtetuletus

Suhtetuletusena käsitatakse niisugust tuletusvahekorda tuletusaluse sõna ja tuletatud adverbil vahel, mis viitab mingitele viisiadverbidest konkreetsematele ruumilistele või määralistele suhetele. Semantiliselt jäävad kahe tuletustüübi vahepeale seisundiadverbid, aga kuna nad vormiliste tuletusmallide (liidete) poolest kuuluvad samasse tüüpi muude ruumilist seost tähistavate suhteadverbidega, siis käsitletakse neidki siin. Määrasuhteid väljendavad põhiliselt *ti-* ja *kesi-*tuletised, muud selle rühma liited viitavad sagedamini ruumisuhetele. Kindlat piiri nende vahel siiski pole.

-ti

-ti on keskmise esinemissagedusega sufiks, mille abil moodustatakse eri tähendusega adverbe põhiliselt substantiividest, aga ka muudest sõnaliikidest. Tuletise tähendus sõltub tugevasti tuletusaluse sõna tähendusest.

Tähendus

Osa *ti*-tuletisi väljendab asendit või paigutust. Tuletusaluseks on kohta märkiv substantiiv, tavaliselt üsna kitsa tähendusega. Tuletisi on kehaosade nimetustest, harvem muudest sõnadest:

seljati, seliti, küljeti, sülitati, rinnati; nurgeti, kohati, serviti

Tähenduse poolest kuuluvad sellesse rühma ka mõned adjektiivitüvelised tuletised (*kõveriti, laiuti, pikuti*) ja mõnevõrra rohkem adverbitüvelisi:

otseti, põigiti, risti-põigiti, vaheliti, lapiti, puseriti

Teine rühm *ti*-tuletisi väljendab korduvust, mitmuslikkust, rühmitamist. Tuletusaluseks võivad olla aega märkivad substantiivid ja tuletise tähenduses sisaldub ajaline korduvus:

hommikuti, päeviti, õhtuti, öösiti, suviti, talviti, kevadeti, sügiseti, pühiti, lõunati, hetkiti, tunniti, nädalati, aastati, juhuti, vaheti, puhuti.

Kõige suurem hulk selle rühma tuletisi väljendab määra. Tuletusmall on produktiivne, alussõnadeks sobivad mõõtühikute nimetused ja muud konkreetse nimisõnad, mis tähistavad loendatavaid objekte. Tuletusmalli produktiivsus on seotud ka asjaoluga, et selles tähendusrühmas ei ole tuletusaluste sõnade hulk nii täpsete semantiliste tingimustega piiratud kui eelmise rühma puhul.

meetriti, tonniti, astmeti, paariti, keeliti, iiliti, hulgiti, lauseti, liigiti, kihiti, lehiti, murdeti, koldeti, liikmeti, pereti, laiguti, vaguniti, vapiti, pesiti, ositi, salguti, jõuguti, järguti, isikuti, tõuti, perekonniti, piirkonniti.

Selles tähendusrühmas liitub -ti ka arvsõnale ja arvsõnalisele asesõnale:

kaheti, kaksiti, kolmiti, kümneti, sajuti, paariti, mitmeti

Osa selle rühma tuletisi väljendab samaaegselt nii määra kui aega (*päeviti, aastati*). Mõne aega väljendava adverbitüvelise tuletise tähendusest on mitmuslikkus kadunud, tuletised on idiomatiseerunud: *hiljudi, esiti, alati*.

ti-tuletiste hulgas on hulk muidki idiomatiseerunud tähendusega tuletisi, mis väljendavad viisi või suhet üldisemas mõttes. Sellistes tuletistes ei sisaldu mitmuslikku või loendavat tähendusvarjundit. Selliseid tuletisi on moodustatud eri tüüpi alussõnadest:

õieti, võõriti, teisiti, nuriti, liiati, suuruti, kõrguti, igati, kõigiti, pooliti, mõlemiti, mõneti, mitmeti, ainiti, kõõriti.

Vorm

-ti liitub noomenitüvele, eelkõige substantiivile. Tuletustüvi on kõige sagedamini genitiivikujuline. Tüvi võib olla ühe-, kahe- või kolmesilbiline:

jao/ti, tõu/ti, õi/ti

järgu/ti, kihi/ti, laigu/ti, koha/ti, astme/ti, lause/ti

hommiku/ti, vaguni/ti, isiku/ti

-ti võib liituda ka mitmuslikule tüvele:

servi/ti, päevi/ti, hetki/ti, keeli/ti, hulgi/ti, lehi/ti, pesi/ti, osi/ti, õi/ti

Mitmuse tüve kasutamist on toetanud see, et paljudel juhtudel on tuletisel ka mitmuslik sisu. Mitmuslik sisu siiski ei eelda mitmuse tüve kasutamist (vrd. *astme/ti, lause/ti, kihi/ti*) ja uuemad tuletised on enamasti ainsusetüvelised. Genitiivitüvelisi tuletisi on hakatud kasutama ka vanade mitmusetüveliste instruktiivivormide kõrval või asemel ja tänapäeva keeles ei ole tuletustüve vorm *ti*-liitelistes adverbides selgelt reeglistatud. Kõrvuti kasutatakse selliseid tuletisi nagu *seljati* ja *seliti*, *küljeti* ja *küliti*, *kaheti* ja *kaksiti*.

Ainult mitmuslikku tüve kasutatakse järjekindlalt *kond*-liiteliste alussõnade korral:

perekonni/ti, ringkonni/ti, piirkonni/ti, aegkonni/ti

Adverbitüvelisi *ti*-tuletisi on vaid mõned. Nende puhul on *-ti* ees enamasti kinnistüvi: *hilju/ti, aini/ti, esi/ti, ala/ti*.

Kinnistüvi on mõnedes muudeski tuletistes:

õie/ti, nuri/ti, võõri/ti.

Adjektiivitüvelistes tuletistes ei ole *ti*-sufiksi ees olevat vokaali alati võimalik üheselt tõlgendada:

laiu/ti, suuru/ti, kõrgu/ti, piku/ti, kõveri/ti, vääri/ti

-kesi**Tähendus**

kesi-tuletisi ei ole palju, aga sufiks on produktiivne, sest tema abil on võimalik tuletada hulka märkivaid adverbe kõigist numeraalidest ja arvsõnalistest asesõnadest. Sufiks lisab alussõnale rühmitava tähenduse.

kahekesi, kolmekesi, neljakesi, kümnekesi, sajakesi, mitmekesi, mõnekesi, paarikesi, hulgakesi, paljukesi, vähekesi

Ükikuid tuletisi on ka viisiadverbidest. Need ei muuda alussõna tähendust:

salakesi, tasakesi, hiljukesi

Vorm

Käändsõnalise tuletusaluse korral liitub *-kesi* kahesilbilisele vokaallõpulisele tüvele. Tuletustüveks on alussõna genitiiv, mis võib sõltuvalt sõnatüübist olla kas nõrgas või tugevas astmes:

kahe/kesi, viie/kesi, saja/kesi, seitsme/kesi, mitme/kesi

Kahesilbiline vokaaltüvi on tuletustüveks ka muutumatute alussõnade korral:

sala/kesi, tasa/kesi, hilju/kesi

-li

-li on keskmise esinemissagedusega adverbisufiks, mille abil moodustatakse tuletisi põhiliselt nimisõnadest, aga mõnevõrra ka adjektiividest ja adverbidest.

Tähendus

Suurim rühm *li*-tuletisi märgib asendit. Seda tüüpi tuletisi saadakse kehaosade nimetustest ja tähenduse poolest sarnanevad nad samadest sõnadest moodustatud *ti*-liiteliste tuletistega. *li*-tuletisi on selles tähendusrühmas siiski tunduvalt rohkem kui *ti*-tuletisi, mall tundub olevat produktiivne:

seljali, selili, küljeli, külili, ninali, silmili, käpili, käpuli, maoli, näoli, kõhuli, jaluli, rinnuli, suuli, põlvili

Tähenduse poolest kuuluvad siia rühma ka *harguli, ratsuli*, verbist tuletatud *istuli* ja kinnistüveline *kummuli*.

Adjektiiv- ja adverbist tuletatud *li*-tuletised märgivad seisundit üldisemas mõttes. Adjektiivitüvest on moodustatud *laiali*

ja *pikali*, adverbitüvest *hajali*, *vallali*, *otseli*, numeraalitüvelised on *kaheli*, *kolmeli* ja *pooleli*. Samasse tähendusrühma võib koondada ka verbitüvelise *avali* ja mõned kinnistüvelised tuletised: *harali*, *õieli*, *ammuli*, *siruli*.

Individuaalse tähendusega on *sageli*, aga ajaline tähendus on siin ilmselt seotud tuletusaluseks oleva adjektiivi tähendusega.

Vorm

Kõige sagedamini on *li*-tuletiste alussõnaks substantiiv, üksikuid tuletisi on ka adjektiividest ja numeraalidest. Sufiks liitub vokaallõpulisele tüvele, enamasti on tuletustüvi alussõna genitiivi kujuline:

selja/li, *külje/li*, *mao/li*, *näo/li*, *kõhu/li*, *kahe/li*, *poole/li*,
pika/li

Mõnes tuletises võib tuletustüvena näha mitmuse tüve:

seli/li, *küli/li*, *jalu/li*, *silmi/li*, *põlvi/li*, *käpi/li*, *rinnu/li*

Alussõna tüvevokaal on muutunud tuletises *käpu/li*.

Sufiksi ees on enamasti kahesilbiline tuletustüvi, astmevahelduslike verbide puhul on tüvi nõrgas astmes. Kui alussõna või selle nõrgaastmeline vorm on ühesilbiline, võib *-li* liituda ka ühesilbilisele tüvele: *suu/li*, *mao/li*, *näo/li*.

-kil, -kile

-kil ja *-kile* on keskmise esinemissagedusega sufiks, mille abil võib tuletada seisundiadverbe eri sõnaliikidest. Sufiksil on kaks kuju: *-kile* märgib seisundisse sattumist või seisundi algamist, *-kil* märgib seisundis olekut.

Tähendus

Suurem osa *kil(e)*-tuletistest märgib asendit. Selliseid tuletisi on moodustatud rohkesti kehaosade nimetustest ja nad sarnanevad tähenduse poolest mõnevõrra sama tähendusrühma *ti-* ja *li*-tuletistega:

seljakil(e), *ninakil(e)*, *rinnakil(e)*, *rinnukil(e)*, *käpakil(e)*,
käpukil(e), *küürakil(e)*, *puusakil(e)*, *käsipõsakil(e)*, *tiiva-*
kil(e), *kõhukil(e)*, *varvukil(e)*.

Üksikuid tuletisi on ka muudest substantiividest:

servakil(e), *praokil(e)*, *pilukil(e)*

Selles tähendusrühmas on ka verbitüvelisi tuletisi:

lamaskil(e), roomakil(e), ripakil(e), hüpakil(e), avakil(e), istukil(e), kükakil(e).

Mõnevõrra kuulub siia rühma ka adverbiteüvelisi tuletisi. Tuletusaluseks on seisundiadverb ja *kil(e)*-tuletise tähendus erineb tuletusaluse määrsõna tähendusest vähe:

püstakil(e), kallakil(e), ratsukil(e), vidukil(e), irvakil(e)

Individuaalse tähendusega on *kuskil(e)*.

Suurem hulk adverbiteüvelisi ja veel rohkem kinnistüvelisi *kil(e)*-tuletisi on pejoratiivse tähendusega, kirjeldatava asendiga seostub teatud lohakus või hoolimatus. Sufiksi ees toimunud hääliku-muutuste tõttu ei ole alati ühemõtteliselt selge, kas tuletis on saadud adverbist või on sufiksi ees sõnaliigita kinnistüvi:

vildakil(e), tiidakil(e), längakil(e), upakil(e), küllakil(e), kössakil(e), lõssakil(e), lotakil(e), lidukil(e), lodukil(e), lodakil(e), lösakil(e), lohakil(e), tõllakil(e), lõmakil(e), sirakil(e), sorakil(e), uurakil(e), risakil(e), losakil(e), laatsakil(e), röötsakil(e), küütsakil(e), räsakil(e), läätsakil(e), konukil(e), laabakil(e).

Emotsioone väljendavatest substantiivitüvedest on moodustatud ka emotsionaalset seisundit väljendavaid tuletisi:

hirmukil(e), naljakil(e), rõõmukil(e), naerukil(e), itsikil(e),

Kahe viimase tüve puhul on sisuliselt tegemist verbaalse tüvega, aga vormiliselt on tuletustüveks verbaalnoomen.

Vorm

-kil ja *-kile* liituvad valdavalt kahesilbilisele vokaaltüvele. Astmevahelduslike alussõnade korral on tuletustüveks nõrga astme tüvi. Substantiivitüvi on liite ees tavaliselt genitiivikujuline:

selja/kil, nina/kil, rinna/kil, käpa/kil, puusa/kil, tiiva/kil, kõhu/kil, nalja/kil

Kui nõrgaastmeline tüvi on ühesilbiline, võib sufiks liituda ka ühesilbilisele tüvele:

prao/kil, pao/kil, lao/kil

Üksikjuhtudel on (kehaosade nimetuste puhul) genitiivikujulise tuletustüve kõrval kasutusel ka mitmuslik tuletustüvi, nagu teistegi seda tüüpi asendiadverbe moodustavate liidete ees:

rinnu/kil, käpu/kil, varvu/kil

Ka verbitüvi on liite ees kahesilbiline ja nõrgas astmes:

lama/kil, rooma/kil, hüpa/kil, ava/kil, istu/kil

Paljudel juhtudel, eriti pejoratiivse tähendusega tuletiste korral, on tüve lõppvokaaliks *a*. Eriti torkab see silma adverbütüveliste tuletiste puhul, kus koos välte nõrgenemisega on ka alussõna tüvevokaal asendunud *a*-ga:

vilda/kil, tiida/kil, küka/kil, upa/kil, püsta/kil, irva/kil, kõssa/kil

a on asendanud tüvevokaali ka üksikutes substantiivitüvelistes ja verbitüvelistes tuletistes:

küüra/kil, käsipõsa/kil, ripa/kil

a on tüvevokaaliks kõigi kinnistüveliste *kil(e)*-tuletiste puhul:

sira/kil, tõlla/kil, risa/kil, röötsa/kil

Erandliku struktuuriga on *kuskil(e)*, mille puhul sufiks on liitunud konsonantlõpuliselt tüvele. Erand on ka *lamaskil(e)*, mis on tähenduslikult seotud verbiga *lamasklema* ning verbi ja adverbi liide osaliselt kattuvad. Tuletises *kummargil(e)* on tuletüstüve helilise lõppkonsonandi tõttu kasutusel liitevariant *-gil(e)*.

-vil, -vile

Tähendus

-vil ja *-vile* on tänapäeva keeles ebaproduktiivsed adverbiliited. Nende abil moodustatakse seisundiadverbe, tähenduseks võib olla nii füüsiline kui emotsionaalne seisund. Tuletusliide esineb kahes vormis: *-vile* märgib seisundisse sattumist või seisundi algamist, *-vil* märgib seisundis olemist.

kahavil(e), haravil(e), rebevil(e), ribevil(e), lodevil(e), kihevile(e), kohevile(e), puhevile(e), elevile(e), pinevil(e), põnevil(e), harevil(e), erevil(e), irevil(e), sirevil(e), virevil(e), ärevil(e), hajuvil(e).

Vorm

-vil ja *-vile* liituvad kahesilbilisele esmavärtelisele vokaaltüvele. Tüvevokaal on, vähesed erandid välja arvatud, alati *e*. Tuletüstüveks on sageli kinnistüvi, mis eraldi sõnana ei esine. Suur hulk *vil(e)*-tuletisi seostub tuletuslikult ja tähenduslikult *v*-lõpuliste

adjektiividega. Needki on tuletised, aga tänapäeva keele seisukohalt on raske midagi öelda juurtüve sõnaliigi ja tähenduse kohta:

lode/vil, (vrd. *lodev*), *kohe/vil* (vrd. *kohev*), *pine/vil* (vrd. *pinev*), *põne/vil* (vrd. *põnev*), *äre/vil* (vrd. *ärev*).

Mõned tuletised on interpreteeritavad verbitüvelistena, kusjuures tüvevokaal on asendunud *e*-ga:

rebima > *rebe/vil*, *kihama* > *kihe/vil*, *puhuma* > *puhe/vil*,
elama > *ele/vil*

Tüvevokaal ei ole muutunud tuletises *hajuma* > *haju/vil*, kuigi selle kõrval on samast verbist kasutusel ka *haje/vil*.

-vel, -vele

Tähendus

-*vel* ja -*vele* on tänapäeva eesti keeles ebaproduktiivsed adverbiliited. Tuletised märgivad enamasti seisundit. Tuletusliide esineb kahes vormis: *vele* märgib seisundisse sattumist või seisundi algamist, -*vel* märgib seisundis olemist:

erkvel(e), *hõõgvel(e)*, *kahkvele(e)*, *kihkvel(e)*, *kohkvel(e)*,
kõhkvel(e), *liikvel(e)*, *kalkvel(e)*, *hulkvel(e)*, *kerkvel(e)*,
ärkvel(e), *maksvel(e)*, *poikvel(e)*.

Vorm

-*vel* ja *vele* liituvad ühesilbilisele konsonantlõpulisele tüvele. Astmevahelduslik tüvi on liite ees tugevas astmes. Enamasti liitub -*vel(e)* verbitüvele. Vokaaltüvelise verbi korral on tuletustüvi lõpuvokaali võrra lühenenud:

kohkuma > *kohk/vel*, *liikuma* > *liik/vel*, *hulkuma* > *hulk/vel*,
kerkima > *kerk/vel*, *ärkama* > *ärk/vel*, *maksma* > *maks/vel*,
hõõguma > *hõõg/vel*.

Tuletusalune verb on lühenenud sufiksi võrra tuletuses *kõhk/le/ma* > *kõhk/vel*.

Noomenitüvest on moodustatud *erk/vel*, *kihk/vel* ja *kalk/vel*.

Mõnel juhul on liite ees deskriptiivne kinnistüvi:

kahk/vel, *kehk/vel*, *poik/vel*

-stikku**Tähendus**

-stikku on ebaproduktiivne sufiks, mille abil on moodustatud paar-kümmend üsna suure sagedusega kasutatavat adverbi. Tuletised märgivad vastastikust paiknemist. Vähem kui *ti-*, *li-* ja *kil(e)-* tuletisi on *stikku*-liitelisi adverbide moodustatud kehaosade nimetustest:

seljastikku, kaelastikku, rinnastikku, küljestikku

Veidi rohkem on tuletisi muudest lokaalse tähendusega substantiividest:

ribastikku, reastikku, kohastikku, korrastikku, pärastikku, otsastikku, järjestikku, veerestikku, äärestikku, paaristikku

Sama tähendusrühma tuletisi on ka muutumatutest alussõnadest, lokaalse tähendusega orientatsioonidverbidest:

vastastikku, lähestikku, ülestikku, läbistikku, ligistikku, pealistikku, kõrvustikku

Et suur osa kohamäärsõnadest on algselt nimisõnade käändevormid ja tähenduselt viimastele üsna lähedased, siis on alustüve sõnaliigilist kuuluvust mõnikord tulutu määrata, näiteks *otsastikku* (vrd. *ots* ja *otsa(s)*), *äärestikku* (vrd. *äär* ja *ääres*), *kõrvustikku* (vrd. *kõrv* ja *kõrvu(ti)*).

Vorm

Sufiks liitub kahesilbilisele vokaallõpulisele tüvele. Astmevahelduslike alussõnade korral on tuletustüvi nõrgas astmes. Substantiivitüvelistes tuletistes on tuletustüveks genitiivitüvi:

selja/stikku, rinna/stikku, koha/stikku, korra/stikku

Ühesilbilise tuletustüvega on *rea/stikku*, aga siingi on see nõrgaastmeline genitiivivorm.

Ka muutumatute alussõnade puhul on tuletustüveks vokaallõpuline vorm. Kolmandavärteliste alussõnade välde on *stikku*-liite ees nõrgenenud.

vasta/stikku, kõrvu/stikku, üle/stikku, läbi/stikku

Vajaduse korral on tuletusaluse sõna tüvi lühenenud või on lisanud tüve ja liite vahele vokaal:

lähe/stikku, peali/stikku

-kuti**Tähendus**

-kuti on tänapäeva keeles ebaproduktiivne sufiks, mille abil on moodustatud kümnekond adverb. Tuletised märgivad vastastikust paiknemist, sarnanedes tähenduselt vastavate *stikku*-liiteliste adverbidega. Tuletisi on kehaosade nimetustest:

seljakuti, kaelakuti, rinnakuti, küljekuti

Üksikuid tuletisi on ka muudest lokaalse tähendusega substantiividest (*kohakuti, otsakuti, ristakuti*) ning adverbidest (*vastakuti, pealekuti, ülekti*)

Vorm

Sufiks liitub kahesilbilisele, esma- või teisevältelisele vokaallõpulisel tüvele. Astmevahelduslike alussõnade korral on tuletustüvi nõrgas astmes. Substantiivitüvelistes tuletistes on tuletustüveks genitiivitüvi:

selja/kuti, kaela/kuti, külje/kuti, koha/kuti

Ka muutumatute alussõnade puhul on tuletustüveks vokaallõpuline vorm. Kolmandavälteliste alussõnade välde on *kuti*-liite ees nõrgenenud.

vasta/kuti, peale/kuti, üle/kuti

Ühes sõnas on tüvevokaal liite ees asendunud *a*-ga (vrd. *rist* : *risti*, aga *rista/kuti*), kuid *a*-lõpuline tuletustüvi tuleb ette mitmes teiseski samatüvelises sõnas (vrd. *ristama, ristakas, ristamisi, ristan*).

-tsi

Enamik *tsi*-tuletisi on moodustatud kehaosi märkivatest nimisõnadest ja märgib vastastikust paiknemist:

küljetsi, külitsi, selitsi, sülitsi, näpitsi, käsitsi, rinnutsi, karvutsi

Samasse tähendusrühma kuuluvad ka adverbitüvelised *alatsi, alutsi, ülets*.

Erineva tähendusega on viisi märkiv *vihatsi*.

-tsi ees on kahesilbiline vokaaltüvi. Käändsõnalise alussõna korral võib tuletustüveks olla genitiiv (*külje/tsi*), nominatiiv (*süli/tsi, käsi/tsi*) või mitmuslik tüvi (*küli/tsi, rinnu/tsi, näpi/tsi, karvu/tsi*).

-ldasa

Õigekeelsussõnaraamatus on kolm *ldasa*-liitelist adverbi. Kõik nad märgivad suhet, mille poolest miski midagi on. Tuletustüveks on nimisõna genitiiv:

ea/ldasa, kasvu/ldasa, aru/ldasa

Põhimõtteliselt ei ole võimatu tuletada samalaadseid adverbe muudestki võrreldavaid omadusi väljendavatest substantiividest: *vaimuldas*, *võimuldas*, *kaaluldas*.

Kahesilbiline ja konsonantühendit sisaldav sufiks on eesti keeles siiski liiga erandliku struktuuriga, et potentsiaalset produktiivsust ära kasutada.

KOKKUVÕTE

Eesti keele, nagu muudegi soome-ugri keelte sõnamoodustus-süsteem on rikkalik ja mitmekesine. Kaks põhilist sõnamoodustus-viisi on liitsõnamoodustus ja sõnade tuletamine järelliidete ehk suffiksrite abil. Tuletusliiteid on eesti keeles arvukalt ja nende abil moodustatakse verbe, substantiive, adjektiive ja adverbe paljude tuletusmallide järgi. Tuletise derivatiivne tähendus moodustub alussõna leksikaalsest tähendusest ja tuletusliitega lisanduvast kategoriaalsest tähendusest.

Osa sõnatuletusest on grammatiline — sõnu moodustatakse reeglipäraselt produktiivsete tuletusmallide järgi ja tuletise tähendus on tuletusmalliga määratud. Sellise tuletise derivatiivne tähendus on ühtlasi tema leksikaalseks tähenduseks.

Teine osa sõnatuletusest on leksikaalne — kindla kategoriaalse tähendusega liite abil võib moodustada tuletisi, mille leksikaalne tähendus on idiomatiseerunud ja ei kattu tuletusmalli poolt määratud derivatiivse tähendusega. Leksikaalne tähendus võib olla derivatiivse tähendusega võrreldes konkretiseerunud või individuaalne, s.t täiesti erinev tuletusmalliga määratud derivatiivsest tähendusest. Idiomatiseerunud tähendusega tuletisi moodustatakse ka niisuguste liidete abil, millel ei olegi kategoriaalset tähendust või mida võib kasutada erinevates kategoriaalsetes tähendustes.

Eri sõnaliikide tuletussüsteemides on nii sarnaseid kui erinevaid jooni. Kõige üldisemalt jaguneb sõnatuletus modifitseerivaks ja muutetuletuseks. Modifitseeriv tuletus on leksikaalsemantiline — tuletusliide ei muuda alussõna kategoriaalseid tunnuseid, vaid üksnes varjundab tema leksikaalset tähendust.

Muutetuletus on süntaktilis-semantiline ja jaguneb sõnaliigisiseseks ja sõnaliiki muutvaks. Sõnaliigisisene muutederivatsioon ei muuda alustüve sõnaliiki, kuid tuletise süntaktilis-semantilised omadused erinevad oluliselt alustüve vastavatest tunnustest. Sõnaliikidevaheline muutederivatsioon muudab sõnaliiki. Eesti keeles on produktiivseid tuletusmalle verbidest noomenite ja noomenitest

verbide moodustamiseks, adjektiividest substantiivide ja adverbide ning substantiividest adjektiivide moodustamiseks.

Nimetatud kolm tuletustüüpi on eri sõnaliikide derivatsiooni-süsteemides esindatud erineval määral. Eesti verbide, substantiivide ja adjektiivide tuletussüsteem jaguneb modifitseerivaks ja muutetuletuseks. Adverbituletus on üksnes muutetuletus — modifitseerivat adverbituletust eesti derivatsioonisüsteemis ei ole.

Nii sõnaliigisest kui sõnaliikidevahelist muutederivatsiooni esineb verbi- ja substantiivituletuses. Adjektiiv- ja adverbituletuses ei ole sõnaliigisest muutederivatsiooni. Adjektiiviliited mõjutavad adjektiivitüve üksnes modifitseerivalt, adverbide aga tuletatakse üldse ainult muude sõnaliikide sõnadest.

Kõige üldisem ja kõiki sõnaliike hõlmav on alussõna sõnaliiki muutev derivatsioon. Selline tuletus võib mõjutada üksnes tuletise süntaktilist funktsiooni või ka semantikat. Süntaktiline derivatsioon vormistab sõnaliigi süntaktilisele positsioonile sobivaks, lisamata alussõna tähendusele mingeid semantilisi tunnuseid. Alussõna tähendust muutmata moodustatakse eesti keeles noomenitest olemisverbe (eri liidetega), verbidest tegevust tähistavaid substantiive (produktiivselt *mine*-liitega), adjektiividest omadust tähistavaid substantiive (produktiivselt *us*-liitega), substantiividest üldadjektiive (*ne*-, *line*- ja *lik*-liitega), adjektiividest adverbide (*lt*-liitega). Teine sõnaliiki muutev tuletustüüp haarab ka semantikat: lisaks sõnaliigi muutmise funktsioonile on liitel ka kategooriaalne tähendus, mis alussõna leksikaalsele tähendusele lisandub ja määrab tuletise tähendustüübi.

Verbituletussüsteem on süntaktilis-semantiliselt kõige liigendatum. Verbiliidetel on kolm üksteisega seotud ja üksteisele vastanduvat modifitseerivat funktsiooni: tuletussüsteem võimaldab produktiivselt moodustada frekventatiivseid ehk tegevuse kordumist väljendavaid verbe, kontinuatiivseid ehk tegevuse kestust väljendavaid verbe ja momentaanseid ehk tegevuse ühekordsust väljendavaid verbe. Sõnaliigisiseselt on verbiliidetel kaks teineteisega seotud ja teineteisele vastanduvat funktsiooni: tuletussüsteem võimaldab produktiivselt moodustada intransitiivsetest verbidest transitiivseid kausatiivverbe ja transitiivsetest verbidest intransitiivseid refleksiiv- ja automatiivverbe. Denominaalsetel verbiliidetel on mitu iseseisvat funktsiooni. Derivatiivsete tähenduste järgi võib denominaalsed verbid liigitada olemistuletisteks, kausatiivseteks ehk muutmistuletisteks, translatiivseteks ehk muu-

tumistuletisteks, instrumentatiivseteks tuletisteks ja tsitaattuletisteks.

Substantiiviliidetel on kaks iseseisvat modifitseerivat funktsiooni. Eesti tuletussüsteem võimaldab lisada isikut tähistavatele sõnadele naissoo tähise ning moodustada deminutiivse tähendusega substantiive. Muudetuletus hõlmab nii sõnaliigisisese kui ka sõnaliikidevahelise tuletuse, aga erinevalt verbidest liigendub substantiivide moodustamise süsteem selgemalt tuletiste semantiliste tunnuste ja liidete funktsiooni kui alussõna liigi järgi. Sõnaliigisisene muutederivatsioon ei vastandu sõnaliiki muutvale derivatsioonile. Denominaalsed ja verbaalsed substantiiviliited on küll osaliselt erinevad, aga verbaalsel ja nominaalsel alusel moodustatakse suures osas samadesse tähendusrühmadesse kuuluvaid tuletisi. Sufiksid, mis võivad moodustada substantiive eri sõnaliikidest, esinevad alussõna liigist olenemata sama kategooriaalse tähendusega. Seepärast ei ole substantiivide muudetuletust rühmitatud alussõna kategooriast lähtudes, vaid tuletiste derivatiivse tähenduse järgi. Esindatud on neli tuletustüüpi. Eesti substantiivituletussüsteem võimaldab moodustada verbaalseid tegevustuletisi, denominaalseid omadustuletisi, nii verbaalseid kui ka denominaalseid isikutuletisi ning koha- ja kogutuletisi.

Adjektiivituletuses on üks modifitseeriv funktsioon, mis ei sõltu tuletusliitest, vaid alussõnast — adjektiivist ükskõik missuguse liitega moodustatud teine adjektiiv on alati moderatiivse ehk vähendava tähendusega. Modifitseerivat adverbiletust eesti keeles ei ole. Adjektiivide ja adverbide muudetuletus ei rühmitu alussõna liigi alusel. Kummagi sõnaliigi tuletussüsteemis võib eristada sünktaatilist derivatsiooni, kus suure sagedusega tuletusliidete põhi-funktsiooniks on sõnaliigi muutmine: substantiividest saab produktiivsete tuletusmallide järgi moodustada adjektiive ja adjektiividest adverbe, aga tuletusmallid rühmituvad nagu substantiivituletuseski pigem tuletusliite kategooriaalsest tähendusest kui alussõna liigist lähtuvalt. Adjektiivide muudetuletuses on kolm tuletustüüpi: possessiivne tuletus, võrdlustuletus ja suhtetuletus. Adverbide muudetuletuses on kaks tuletustüüpi: viisituletus ja suhtetuletus.

KIRJANDUS

- J. Aavik, 1914. -line ja -lik lõpulised omadussõnad. Jurjev.
- J. Aavik, 1920. *uma*-lõpulised refleksiivid, Tartu
- E. Ahrens, 1843. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Reval
- J. Bybee, 1985. Morphology. A Study of the relation between meaning and form. — Typological studies in language. Amsterdam. Philadelphia.
- E. V. Clark, H. H. Clark, 1979. When nouns surface as verbs. — Language.
- EKG, 1995 = Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Tallinn.
- T. Erelt, 1976. Keelenõuanne Tallinnas. Sõna ja tema kuju. — Keel ja Kirjandus nr. 11.
- T. Erelt, 1982. Eesti oskuskeel. Tallinn.
- C. Fillmore, P. Kay, M. O'Connor, 1988. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of let alone. — Language.
- M. Haipus, H. Pääkkönen, 1980. Nykysuomen denominaalisista verbi-johdoksista. Oulu.
- A. Hakulinen, J. Ojanen, 1976. Kieleitieteen ja fonetiikan termistoa. Helsinki.
- M. Hint, 1990. Vene keele mõjud eesti keelele. — Akadeemia nr. 7.
- J. Hurt, 1886. Die estnischen Nomina auf *ne*-purum. Helsingfors.
- J. Hurt, 1903. Eesti sõnadest *line*-lõpuga. Keeleteadusline seletus ja juhatus kirjameestele ja kooliõpetajatele. Tartu
- K. Häkkinen, 1981. Johtaminen ja leksikaalistuminen — lingvistin vaitavallisen kielenkäyttäjän ongelmia? — Sananmuodostuksen ongelmiä. Seminaari Seilissa 3. — 4-9.1981. Turku
- J. Jõgever, 1920. Eesti keele grammatika. II aasta. Tartu
- E. Kangasmaa-Minn, 1982. Derivaatiokielioppia. Sananjalka 24. Turku
- E. Kangasmaa-Minn, 1994. Derivaatio kielellisena prosessina. Sananjalka 26. Turku
- F. Karlsson, 1983. Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Juva.
- R. Kasik, 1975. Verbiide ja verbaalsubstantiivide tuletusvahekorrad tänapäeva eesti keeles. Keele modelleerimise probleeme 5. Tartu
- R. Kasik, 1979. Eesti keele tuletusõpetus I. Substantiivituletus. Tartu
- R. Kasik, 1990. Eesti keele tuletusõpetus II. Verbituletus. Tartu.

- R. Kasik, 1991. Derivatiivsetest laenudest. — Keel ja Kirjandus nr. 8.
- R. Kasik, 1992. Eesti keele tuletusõpetus III. Adjektiiv- ja adverb-
tuletus. Tartu.
- R. Kasik, 1996. Olemisverbid tänapäeva eesti keeles. — Keel ja Kirjan-
dus, nr. 1.
- A. Kask, 1969. Deverbaalsetest *is*-tuletistest. ESA 14-15. Tallinn
- D. Kastovsky, 1986. The problem of productivity in word formation. —
Modular approaches to morphology. Amsterdam.
- E. Kindlam, 1976. Meie igapäevane keel. Tallinn.
- A. Knüpfer, 1814. Ueber die Bildung und Ableitung der Wörter in der
ehstnischen Sprache. — Beiträge III
- I. Kont, 1959. Eesti *rd*-liitelistest substantiividest ja nende vahekorra-
rd-liiteliste verbidega. ESA IV. Tallinn
- I. Kont, 1955. Isikut märkivad sufiksilised nimisõnad eesti keeles: Diss.
Tartu. Käsikiri
- M. Koski, 1978. Suomen sananjohdon perustyytit. Papers from the
Conference on General Linguistics Seili 24.-25.8.1978. Turku
- M. Koski, 1981. Mitä leksikaalistuminen on. — Sananmuodostuksen
ongelmia. Seminaari Seilissa 3.-4-9.1981. Turku
- M. Koski, 1982. Suomen johto-opin morfologiaa. Turku
- R. Kull, 1970. *Quo vadit* eesti õigekeelsussõnaraamat. Sõnamoodustuse
sihiseadeid. — Keel ja Kirjandus nr. 7.
- U. Kulonen-Korhonen, 1985. Deverbaalisten *u*-johdosten semantiikka.
Virittäjä
- L. Kytömäki, 1977. Suomen verbijohdosten generointia. Licensiaatintyö.
Turku (näköispainos 1994).
- L. Kytömäki, 1990. Nominikantaisten verbijohdosten rakennemalle
ja. Sananjalka 32. Turku
- L. Kytömäki, 1991. Mikä on johdosten paikka. Sananjalka 33. Turku
- L. Kytömäki, 1992. Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta
nykypäiviin. Turku.
- E. Muuk, 1938. *uma*-intransitiivide tarvitamise piiri küsimus. — Eesti
Keel nr. 3-5.
- M. Mäger, 1991. Refleksiivid — sajandi järjepidevus. — Keel ka Kirjan-
dus nr. 6
- P. Rintala, 1978. Sananjohdon produktiivisuudesta ja sen rajoituksis ta
nyksuomessa. — Rakenteita. Turku
- A. Räisänen, 1988. Suomen kielen *u*-johtimiset verbit. Helsinki
- H. Rätsep, 1956. *i*-sufiksilistest verbidest eesti keeles. ESA II. Tallinn
- S. Vare, 1979. Lähtekohti eesti derivatsiooni käsitluseks. Tallinn
- S. Vare, 1981. Nimisõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn
- S. Vare, 1984. Omadussõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn
- J. V. Veski, 1930. Küsimused ja kostused. — Eesti Keel
- J. V. Veski, 1933. Need kolm vastust. — Eesti Keel

- J. V. Veski**, 1956. Ebakohti eesti kirjakeele sõnavaras. Eesti NSV TA Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria. Tallinn
- A. Villup**, 1969. Adverb eesti keeles. Tallinn
- F. Wiedemann**, 1975. Grammatik der ehstnischen Sprache. St.-Petersbourg.
- K. Wiik**, 1975. Suomen frekventatiivi ja kontinuatiivi. Virittäjä.
- K. Wiik**, 1978. Suomen kielen momentaanijohdoksista. — Rakenteita. Turku.